

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE EĞİTİM
POLİTİKALARI
(1939-1945)**

Yüksek Lisans Tezi

P. Betül ERNAS

İzmir-2019

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE EĞİTİM
POLİTİKALARI
(1939-1945)

Yüksek Lisans Tezi

HAZIRLAYAN
P. Betül ERNAS

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi. Türkan BAŞYİĞİT

İzmir-2019

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI TUTANAĞI

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Başkanlığı

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı A.İ.İ.T. Yüksek Lisans programı 2011880171 numaralı öğrencisi **Perihan Betül ERNAS** ile ilgili Yüksek Lisans tez savunma sınavı tutanağı aşağıdadır. Gereğini arz ederim.

Doç. Dr. Başak OCAK
Anabilim Dalı Başkanı

SINAV TUTANAĞI

Dokuz Eylül Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 9 maddesi uyarınca Enstitü Yönetim Kurulu'nun 30/05/2019 tarih ve 1026/13 sayılı kararı ile oluşturulan Tez sınav jürimiz tarafından incelenen "**II.Dünya Savaşı Döneminde Türkiye'de Eğitim Politikaları**" başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 24/06/2019 tarihinde saat: 09.00 'da toplanarak aşağıda belirtilen şekilde işbölümü yaptıktan sonra adayın tez savunmasını dinlemiştir. Yönetmelik gereğince adaya tezi ile ilgili sorular yöneltilmiş ve tartışmalardan sonra adayın tezi hakkında düzeltme kararı verilmiştir. Aynı jürimiz 29/06/2019 tarihinde saat 09.00 da yeniden toplanmış ve teze ilgili aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL edilmesine

Oy Birliği ile

BAŞARI NOTU: (85

RED edilmesine

Salt Çoğunlukla

(**) DÜZELTME verilmesine

Tez Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Türkan BAŞYİĞİT	
Üye	Doç. Dr. Fevzi ÇAKMAK	
Üye (Diğer Üniversite)	Dr. Öğr. Üyesi Beral ALACI	

ONAY

Doç. Dr. Başak OCAK
Müdür

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum **II. Dünya Savaşı Döneminde Türkiye’de Eğitim Politikaları (1939-1945)** adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakça da gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

29/ 08/ 2019

.....

P. Betül ERNAS

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10290612
Yazar Adı / Soyadı	PERİHAN BETÜL ERNAS
T.C.Kimlik No	22621153316
Telefon	5327134462
E-Posta	betul.ernas@egelisesi.k12.tr
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	II. Dünya Savaşı Döneminde Türkiye'de Eğitim Politikaları (1939-1945)
Tezin Tercümesi	II. Educational Policies During World War In Turkey (1939-1945)
Konu	Türk İnkılap Tarihi = History of Turkish Revolution ; Tarih = History
Üniversite	Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Anabilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2019
Sayfa	131
Tez Danışmanları	DR. ÖĞR. ÜYESİ TÜRKAN BAŞYİĞİT
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	

05.09.2019

İmza:

ÖZET

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı yıllarında izlediği ana politika savaşa katılmadan toprak bütünlüğünü korumak olmuştur. Savaşın devam ettiği yıllar boyunca da (1939 – 1945) savaşa katılmama politikasını sürdürülmüştür. İzlenen siyaseti genel hatlarıyla şöyle ifade edebiliriz; sınırların korunması, aynı zamanda başka devletlerin sınırlarına müdahale etmemek. Savaş bitene kadar da bu tarafsızlık siyaseti sürdürülmüştür. Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü de izlenen siyasetin baş yöneticisi olmuştur.

Savaşın yarattığı olumsuz sonuçlar pek çok devleti etkilediği gibi savaşa katılmayan ve bu yıllarda modernleşme çabaları içinde olan genç Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin de başta ekonomik hayatını olmak üzere sosyal ve kültürel alanlarını da olumsuz etkilemiştir.

Genç devlet savaşın devam ettiği yıllar içerisinde değişim ve dönüşüm isteği ile özellikle toplumun eğitimi konusunda çok önemli adımlar atmış, savaşın yarattığı tüm olumsuz koşullara rağmen Batı modernitesini referans alarak mevcut koşullar içerisinde eğitim konusunda çok önemli atılımlarda bulunmuştur. Devletin öncelikli amacı ülkenin savunulması olmasına rağmen eğitim ve kültür konuları Cumhuriyet dönemi kurulan hükümetlerin programlarında da ekonomi, siyasi ve sosyal konularla aynı önem derecesinde görülmüştür.

Hazırlanan çalışmada 1939 – 1945 yılları arasında Türkiye'de eğitim ve öğretim konularında nasıl bir politika izlendiği, halkın eğitimi ile ilgili çağdaşlaşma çabaları kapsamında hangi çalışmaların yapıldığı anlatılmaya çalışılmıştır. Eğitim ve kültürel gelişme anlamında sadece Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yapılanlar, kanunlarla yazılı hale getirilen pek çok uygulama değil, halkın eğitimine yönelik yapılan çalışmalara da ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: II. Dünya Savaşı, Eğitim, Hükümet Programları, Halkevleri, Köy Enstitüleri, Eğitim Kurumları

ABSTRACT

The main policy followed by Turkey during the World War II was to maintain territorial integrity without participating in the war. During the years of war (1939- 1945), the policy of not participating in the war continued. Generally we can express the policy pursued as such; protection of borders, but also not interfering with the borders of other states. Until the war ended, this policy of neutrality was maintained. Ismet Inonu, who was the President of the Republic, had been the chief executive of the policy.

Although not participating in the war, negative consequences caused by the war, affected Turkey just as it did other states. The destructive effects of the war, especially on the economy, have also made its presence felt in the social and cultural spheres. The newly founded young Republic of Turkey was in modernization efforts in these years. However, these efforts were interrupted by the war. The young state has taken very important steps regarding the change and transformation of the society, especially the education of the society, in spite of all the negative conditions, it made significant progress in education in the current conditions by referring to Western modernity. The politicians of the period attempted to construct structures that would shape the education policies in the public, especially in the sport, art and cultural area. Although the state's primary objective was the defense of the country, the issues of education and culture was seen as the same level of importance in the programs of the governments established in the Republican era as economic, political and social issues.

In the study conducted; the aim of the course is to explain what works have been done within the scope of modernization efforts related to public education and what kinds of policies were followed in educational subjects between the years 1939-1945. Not only those made by the Ministry of National Education in terms of education and cultural development, many practices which had been written by the laws, but also the studies on the education of the public are also given in detail.

Key Words: World War II, Education, Government Programs, Community Centers, Village Institutes, Educational Institutions

II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE EĞİTİM POLİTİKALARI
(1939-1945)
İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	I
YEMİN METNİ.....	II
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU.....	III
TÜRKÇE ÖZET.....	IV
İNGİLİZCE ÖZET.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
ÖNSÖZ.....	VII
TABLO	
LİSTESİ.....	VIII
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ BÖLÜMÜ.....	1

I. BÖLÜM

1. II. DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKİYE

1.1 İki Savaş Arası Dönem (1918-1939).....	5
1.2. Savaş Dönemi (1939-1942).....	8
1.3.1943-1945 Dönemi.....	11

2. II. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ EĞİTİM ANLAYIŞI

2.1. Osmanlı'dan Gelen Eğitim Mirası.....	13
2.2. Millî Mücadele Dönemi Eğitim Politikaları.....	16
2.3. Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları.....	20

II. BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE HÜKÜMET PROGRAMLARINDA EĞİTİM POLİTİKALARI

1. II. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ DÖNEM

- 1.1. Atatürk Dönemi Hükümet Programları.....25
1.2. I. Celal Bayar Dönemi Hükümet Programı (01.11.1937-11.11.1938).....27

2. II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ

2.1. İNÖNÜ DÖNEMİ HÜKÜMET PROGRAMLARINDA EĞİTİM

- 2.1.1. II. Celal Bayar Dönemi Hükümet Programı (11.11.1938-25.01.1939).....29
2.1.2. I. ve II. Refik Saydam Dönemi Hükümet Programı (25 Ocak 1939-9 Temmuz 1942).....30
2.1.3. I. ve II. Şükrü Saraçoğlu Dönemi Hükümet Programı (9 Temmuz 1942-7 Ağustos 1946).....31

III. BÖLÜM

1. II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ TÜRKİYE'DE EĞİTİM POLİTİKALARI

- 1.1. Eğitimde Hümanizma Politikaları.....33
1.2. Halkevleri ve Halkodaları Çalışmaları (1939-1945).....37
1.2.1 Halkevleri ve Kültürel Faaliyetleri.....43
1.2.2 Halkodaları.....50
1.3. Köy Enstitüleri (1940-1945).....53
1.4. Eğitim Kurumları.....79
1.4.1. İlköğretim.....84
1.4.2. Ortaöğretim.....92
1.4.3. Yükseköğretim.....97
1.4.4. Teknik Eğitim.....101
SONUÇ.....105
KAYNAKLAR.....109

ÖNSÖZ

II. Dünya Savaşı Türkiye’de Eğitim Politikaları konulu tez çalışmasının amacı, 1939’dan 1945’e kadar geçen süreçte Türkiye’de eğitim alanında yapılan çalışmaları dönemin siyasi koşulları da göz önünde bulundurarak incelemektir. Savaşların devletlerin siyasi yapılarından başlayarak pek çok alanda da yıkıcı etkileri olduğu gerçeğinden hareketle savaş ortamı içerisinde eğitim konusunun nasıl ele alındığı, nelerin amaçlandığı ve ülkenin böyle bir ortamda eğitim konusunda nasıl bir noktaya geldiği işlenmeye çalışılmıştır.

Tez konusu kapsamında ele alınan alt konuların araştırılmasında çeşitli kitaplar, süreli yayınlar ve konu ile ilgili makaleler incelenmiştir. Ayrıca 1939 – 1945 yılları arasındaki Maarif Vekilliği Tebliğler Dergileri, Millî Eğitim Bakanlığı 1. ve 2. Maarif Kongreleri ve meclis zabıt cerideleri ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Çalışma konusunun belirlenmesi de dâhil olmak üzere tüm araştırma ve yazım süreçlerinde destekleyici ve motive edici yaklaşımlarıyla danışmanlığımı yapan değerli hocam Dr. Öğretim Üyesi Türkan Başyigit’e, çalışmamın her aşamasında yardımlarını ve desteğini esirgemeyen sevgili ablam Doç. Dr. Bengü Bolat’a, özellikle kaynak taramamda destek olan ve yönlendiren hocam Doç. Dr. Fevzi Çakmak’a çok teşekkür ederim.

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Köy Enstitülerinde Beş Yılda Okutulan Toplam Ders Saati Sayısı

Tablo 2. Köy Enstitüleri'nin Yerleri ve Kuruluş Yılları

Tablo 3. 1938-1945 Dönemi Türkiye'de Eğitim Bütçesi

Tablo 4. 1939-1943 Maarif Bütçesi

Tablo 5. 1939-1946 okul, öğretmen ve öğrenci sayıları

Tablo 6. Yapılan tüm düzenlemeler sonrasında savaşın devam ettiği 1940-1941 yılları arasında Türkiye'de ortaöğretim okul ve öğrenci sayıları

Tablo 7. 1939-1946 Liseler

Tablo 8. 1935 ile 1943 yılları arasında Türkiye'de Üniversite ile ilgili sayısal değerler

KISALTMALAR LİSTESİ

BCA	: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
CDTA	: Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
TBMM Z.C	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
A.g.e	: Adı geçen eser
A.g.m	: Adı geçen makale
A.g.t	: Adı geçen tez
A.g.y	: Adı geçen yayın
Bkz.	: Bakınız

GİRİŞ

1914-1918 yılları arasında yaşanan I. Dünya Savaşı'nın da 1939-1945 yılları arasında yaşanan II. Dünya Savaşı'nın da başlama nedenleri her ne olursa olsun sonuçlarının gerek siyasi açıdan gerekse ekonomik açıdan pek çok devleti ilgilendirdiğini söyleyebiliriz. Savaşların devam ettiği süre içerisinde devletlerin izledikleri politikaları sadece askeri ve siyasi açıdan ele almak yetersizdir. Çünkü savaş sonrası yaratılacak yeni düzende askeri ve siyasi konuların yanı sıra ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda da en iyi çözümlerin hatta mükemmel yakın uygulamaların sağlanması gerekmektedir.

Türkiye, Cumhuriyetin ilanından savaşın başladığı yıla kadar ki geçen sürede geliştirdiği ekonomik yapıya rağmen yine de henüz sanayileşmemiş ve geri kalmış bir ülke konumundaydı. Devletin en öncelikli hedefi, sanayileşmek, şehirlerini geliştirmek aynı zamanda nüfusunu arttırarak eğitim alanında da modern uygulamaları gerçekleştirmektir. Ancak savaş gerçeği karşısında yaşanan ekonomik zorluklar belirlenen hedeflerin gerçekleştirilmesini geciktiren faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaldı ki Türkiye, II. Dünya Savaşı boyunca uyguladığı başarılı dış politika ile hem taraf olup hem de savaşın dışında kalmayı başarmış bir devlettir. Genç cumhuriyetin kuruluşunun 16.yılına denk gelen II. Dünya Savaşı'nda Türkiye topraklarında herhangi bir savaş yaşanmamıştır. Bu durum sözünü ettiğimiz izlenen başarılı dış politikanın bir sonucudur. Ancak yaşanan savaşın sonuçları ülkeyi dış politikasından ekonomik yapısına, toplumsal dengesinden siyasi hayatına kadar pek çok alanda derinden etkilemiştir.

Ulusal bağımsızlık mücadelesi içerisinde en öncelikli amaç vatan sevgisi doğrultusunda ülkenin bir an önce işgalden kurtarılmasıydı. Savaş sonrasında her alanda yapılan yenilik hareketleri pek çok olanaksızlık ve zor koşullar altında başarılmıştı. Yaşanan güçlüklerin başında eğitilmiş ve bilinçli bir grubun eksikliği geliyordu. Türkiye'nin savaş sonrası üzerinde önemle durduğu konuların en başında eğitim alanında yapılacak uygulamalar gelmektedir.

II. Dünya Savaşı Döneminde Türkiye'de Eğitim Politikaları (1939-1954) başlıklı çalışmanın I. bölümünde öncelikli olarak II. Dünya Savaşı üzerinde durulmuştur. I. Dünya Savaşı sonunda yenik devletlerle yapılan barış antlaşmalarının

bir başka dünya savaşının çıkmasına nasıl neden olduğu, Türk dış politikasının iki dünya savaşı arasında nasıl şekillendiği, Lozan Antlaşması sonrası olası dış saldırılara karşı nasıl önlemler alındığı ve uluslararası ilişkilerde sorunların barışçıl yollarla nasıl çözümlenmeye çalışıldığı ayrıntılı olarak ele alınmıştır. I. bölümün diğer alt başlığında savaşın başlamasıyla beraber Türkiye'nin savaşan devletlerle kurduğu ilişkiler ve oluşturulan ittifaklar ele alınmıştır. Bölümün son alt başlığında savaşan devletlerin Türkiye'yi savaşa dahil etme istekleri doğrultusunda izledikleri politikalar, tarafsızlığın devam ettiği taktirde ülkenin dış politikasında karşı karşıya kalacağı sorunlar üzerinde durulmuştur.

I.bölümde ayrıca savaş öncesi eğitim alanında yapılan çalışmalarla hükümetin eğitim konusunda izlediği politikalar üzerinde durulmuştur. Genç cumhuriyetin geçmişten devraldığı eğitim uygulamaları ve bu uygulamalar üzerinde yaptığı değişiklikler ve yenilikler ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Altı yüzyılı aşkın bir süre varlığını devam ettiren Osmanlı İmparatorluğu döneminde eğitim sistemi halkın tamamını kapsamayan bir yapı içerisindeydi. Bu yapının sonucu olarak da özellikle kırsal alanlarda yaşayan halk, eğitim konusunda yetersiz bir düzeydeydi. Dolayısıyla okuma yazma oranı da bu duruma bağlı olarak oldukça alt seviyedeydi. Özellikle din ağırlıklı ve bilimsel değeri olmayan bir eğitim anlayışına sahip imparatorluğun, diğer eğitim kurumları da misyoner okulları, meşrutiyet sonrası kurulan maarif mektepleri ve din eğitimi veren tarikat okullarından ibaretti. İmparatorluğun eğitim konusundaki bu tablosu gösteriyor ki eğitim öğretim konusunda herhangi bir birlik yoktu.

Millî Mücadele dönemine gelindiğinde, mücadelenin en çetin ve kritik dönemlerinde dahi eğitim öğretim konusuna büyük önem verilmiştir. Bu dönemde, devam eden savaşa rağmen Maarif Kongresi yapılmış halkın eğitimi konusu üzerinde hassasiyetle durulmuştur. Kongrede her bölgeye uygun olarak izlenecek eğitim politikaları ana konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölümün son alt başlığında Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi eğitim politikaları ele alınmıştır. Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmada öncelikli olarak eğitim konusunda önemli adımların atılması gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın 2.bölümünde eğitim konusunda hükümetin savaş öncesinde ve savaş döneminde nasıl bir politika izlediği, hazırlanan hükümet programlarında eğitim konusunun nasıl ele alındığı anlatılmıştır. Bu bölümde özellikle dönemin

siyasi koşullarının planlanan eğitim politikaları üzerindeki etkileri ile savaşın yarattığı ekonomik sıkıntılar ve dış siyasetin eğitim üzerindeki etkilerine değinilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde 1939-1945 yılları Türkiye'sinin eğitim konusunda dönemin siyasi yapısının da göz önünde bulundurularak hangi aşamalardan geçtiği, hangi önemli adımların atıldığı ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu tarihler arasında özellikle Batıcılık faaliyetleri göze çarpmaktadır. Eğitimde hümanist anlayışın benimsenmesi halk tarafından da gelenekselliğin bir alternatifi olarak değerlendirilmiştir. Yine bu dönemde Hümanizmanın bir kültür politikası olarak benimsenmesi ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. 1939 ve 1943 tarihli I. ve II. Maarif şuraları incelenmiş, özellikle I. Maarif Şurasında hümanist kültür tartışmalarına değinilmiştir. Halkın eğitilmesi, yeni rejimi destekleyecek bir siyasi kültür oluşturabilmek amacıyla bu dönemde kurulan Halkevleri ve Halkodaları da ele alınan konulardandır. Kısa bir sürede ülkenin pek çok yerinde açılan halkevleri sayesinde toplumsal ve kültürel anlamda önemli adımlar atılmıştır.

Eğitim seferberliği çalışmaları konusunda çalışmanın en ayrıntılı başlıklarından biri Köy Enstitüleri olmuştur. Enstitülerin özellikle köylü nüfusun eğitilmesini amaç edinen kuruluş aşamaları ve çalışmaları ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Enstitülerin kuruluşu sadece ülke içindeki önemli bir kültür hareketi olarak değil aynı zamanda yabancı eğitimciler tarafından da çok olumlu bir kültürel faaliyet olarak değerlendirilmiştir. Savaşın yarattığı zor koşullara rağmen, yaşanan kıtlık ve kuraklığa rağmen açılan enstitüler böyle bir dönemde dahi eğitim konusunun en öncelikli konuların başında geldiğini göstermektedir. Köy Enstitülerinin bu denli zor bir süreçten geçiliyorken açılması Cumhuriyet aydınlanması içindeki en önemli uyulama olarak değerlendirilmelidir.

Çalışmanın son alt bölümünde eğitim kurumlarına değinilmiştir. İlköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim ve teknik eğitim konuları dönemin siyasi koşulları içinde nasıl şekillenmiş ve nasıl çalışmıştır bu bölümde ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Yapılan ilkokul eğitim programları, ortaöğretim ile ilgili alınan kararlar ve uygulamalar, okullarda okutulacak ders kitapları ve içerikleri, özellikle ortaöğretim düzeyinde hazırlanan ders kitaplarının istenilen düzeyde olamadığı bunun, dönemin ekonomik zorluklarından kaynaklandığı üzerinde durulan önemli konulardır.

Yükseköğretim konusunda o dönemde ülkeye gelen yabancı bilim adamlarının bilimsel gelişmeler konusundaki etkileri, ağır savaş koşulları nedeniyle yükseköğretimin bu tarihlerde istenilen düzeyde gelişmemesi üzerinde durulmuştur. Üniversitelerin ve fakültelerinin kuruluşları savaş sonrasına kalmıştır. Son olarak teknik eğitim konusunda da yapılan çalışmalar ele alınmış, 1940'dan sonra ülkede mesleki eğitim konusunda önemli çabalar sarf edildiği anlatılmıştır. Teknik eğitim konusunda politikalar belirlenmeye çalışılırken dünyada uygulanan farklı uygulamalar da takip edilmiştir. Ancak bu tek başına yeterli olmayacaktır. Ülkenin kendine özgü imkânları ve koşulları da göz ardı edilmemelidir.

I. BÖLÜM

1. II. DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKİYE

1.1 İki Savaş Arası Dönem (1918-1939)

Osmanlı Devleti'nin bağlaşıkları ile yenik çıktığı I. Dünya Savaşı sonrasında Mondros Mütarekesi imzalanmıştı. Ateşkes, 30 Ekim gecesi saat 22.03'de imzalanmış, tüm cephelerdeki harekât da 31 Ekim saat 12.00'den itibaren durdurulmuştu.¹ Mütareke gereğince Osmanlı Devleti, ordusunu derhal terhis edecek, tüm savaş gemileri de limanlara geri dönecekti.² Bu maddeler Osmanlı Devleti'nin fiili olarak sona erdiğini gösteren maddelerdi.

I. Dünya Savaşı sonrasında İtilaf Devletleri diğer yenik devletler olan Almanya, Avusturya- Macaristan ve Bulgaristan ile de çok ağır koşullu antlaşmalar imzalamıştı. Bu antlaşmalar yenilen devletlerin ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda büyük kayıplara uğramasına sebep olmuşlardı.³ Bu durum savaş sonrasındaki dönemde kalıcı barışın uzun vadede sağlanamayacağını da bir göstergesi olmuştu.⁴ Bu bağlamda savaş sonrasında galip tarafta yer almasına rağmen başta İngiltere olmak üzere bağlaşıklarından yeterli destek alamayan İtalya da Mussoli'nin iktidara gelmesi ile 1922'de Faşizmin ilan edilmesi, Faşizmin kısa bir sürede tüm Avrupa'yı etki altına alması gibi birtakım gelişmeler, dünyayı yeni bir savaşa doğru sürüklemeye başlamıştı. Her ne kadar Dünya barışının kalıcı olarak sağlanmasına yönelik olarak Milletler Cemiyeti, Brian Kellog Paktı, Locarno Anlaşmaları gibi birtakım girişimler yapılmışsa da 1939 yılına gelindiğinde Almanya ve Rusya'nın Polonya'ya saldırması ile başlayıp 1945 yılına kadar süren II. Dünya Savaşı yaşanmıştır.⁵

II. Dünya Savaşı'nın genel olarak I. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan yıkıcı anlaşmaların sonucu çıktığı kabul edilir. Özellikle yapılan anlaşmalarda ekonomik,

¹ Yuluğ Tekin Kurat, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar:8, Turhan Kitapevi, Ankara, 1986, s.46.

² Pierre Renouvin, **Birinci Dünya Savaşı Tarihi (1914-1918)**, Cilt 1, Çev. Adnan Cemgil, Altın Kitaplar Basımevi, İstanbul, 1977, s.629.

³ Renouvin, **a.g.e.**, s.s.629- 636.

⁴ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1914-1990)**, C. I, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1992, s.151.

⁵ Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih, (1789-1999)**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1994, s.780.

siyasi, iktisadi, kültürel, askeri gibi tüm alanlarda büyük kayıplara uğrayan yenik devletlerin, kurulmak istenen ve I. Dünya Savaşı galip devletlerin kurmayı hedefledikleri dünya düzenine bir tepki niteliğindedir.⁶

İki Dünya Savaşı arası dönemde Türkiye'nin dış politikada genel eğilimi, 24 Temmuz 1923'te imzaladığı Lozan Barış Antlaşması ile oluşan statükonun devam ettirilmesi yönünde olmuştur. Yani Türkiye için aslında I. Dünya Savaşı ile ilgili olan hesap kapanmıştı. Çünkü Lozan Antlaşması, Millî Mücadele sonrası, İtilaf Devletlerinin Mondros ve Sevr ile dayatmaya çalıştıkları hususları ortadan kaldırmış ve tam bağımsızlığını sağlamıştı. Bu durumda Dünyada barışın devamlı olması Türkiye'nin menfaati açısından önem taşıyordu. Türkiye iki savaş arası dönemde bir taraftan kendi sınırlarının güvenliğini sağlamlaştırmak, bir taraftan da Dünya Barışı için yürütülen politikalara destek vermeyi de dış politikası olarak belirlemişti.

Özetle, Türk Dış Politikası iki savaş arasındaki dönemde, Lozan sonrası Türkiye'ye dışarıdan gelme olasılığı olan saldırılara karşı ortak bir güvenlik sistemi oluşturmak ve diğer yandan da uluslararası ilişkilerde mevcut sorunları barışçı yollarla çözümlenerek açıklanabilir.⁷

Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın çıkmasında etkili olan devletlerden biri olan İtalya ile 30 Mayıs 1928'de Dostluk anlaşması imzalamış, bu anlaşma ile dostane ilişkileri bir süre daha devam ettirmiştir. 5 maddelik bir metin, 9 maddelik bir protokolden oluşan ve Roma'da imzalanan antlaşmayı İtalya adına Başbakan ve Dışişleri Bakanı Mussolini, Türkiye adına Roma Büyükelçisi Suad Bey imzalamıştır. Yapılan antlaşmaya göre iki taraf da birbirlerine karşı hiçbir siyasi ve iktisadî anlaşmaya katılmayacaklar, iki taraftan birisi saldırıya uğrarsa, diğer taraf tarafsız kalacak, iki ülke arasında ortaya çıkacak sorunlar diplomasi yoluyla çözümlenecek, bu yöntem başarısız kalırsa yargı yoluna gidilecekti. Antlaşma sonrası iki devlet arasında "göreceli bir başarı" dönemi başlamış olsa da Mussoli'nin yayılcı politikalarında Türkiye'yi de hedef göstermesi bu ülke ile ilişkilerin güvensiz bir boyuta gelmesine sebep olmuştur.⁸ Bu yüzden Türkiye'nin iki savaş arasındaki politikasında İtalya'ya

⁶ Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri (1500'den 2000'e Ekonomik ve Değişme ve Askeri Çatışmalar)**, Çev. Birtane Karanakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1991, s.s.398-400.

⁷ Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, Cilt: 1, Ankara, 1986, s. 229.

⁸ Mevlüt Çelebi, "Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler", **Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:

karşı tedbir almaya çalışması önemli bir yer tutmuştur. Bu bağlamda 1934’de Balkan Antantı, 1937’de Sadabat Paktı yapılmıştır.

Türkiye’nin bir Balkan birliği kurmasındaki amacı, Balkanlarda değiştirici bir politika izleyen Bulgaristan’a karşı bir güvenlik hattı oluşturmak, öte yandan da Balkanlara yönelebilecek herhangi bir dış saldırıyı toplu olarak engelleyebilmektir. Yapılan Balkan Antantı bu amaçlardan sadece birine çözüm getirebilmişti. Balkan devletleri dışından gelebilecek bir müdahale olasılığına çözüm getirilememiştir. Türkiye aynı şekilde Doğulu devletler ile de yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Sadabat Paktı öncesi 1921 yılında Afganistan ile imzalanan Dostluk Antlaşması 1928 yılına gelindiğinde Türk – Afgan Dostluk ve İş birliği Antlaşması olarak yenilenmiştir. 1937 yılında Türkiye, Afganistan, İran ve Irak arasında imzalanan Sadabat Paktı’na göre de ortak sınırlar garanti altına alınmıştır.⁹

Almanya’da Hitler’in iktidarı ele geçirmesi ile 1933 yılından itibaren bu ülke de saldırgan bir politika izlemeye başlamıştır. Almanya, silahlanmaya başlamış, Versay Anlaşması hükümlerini çiğnemiş ve başta Çekoslovakya, Polonya, Ren bölgesi gibi yerleri işgal eylemlerine başlamıştır. Bu gelişmeler Türkiye’yi bu devlete karşı da tedbir almaya itmiştir. Ancak Türkiye yürüttüğü barış politikaları sebebiyle Hitler’in yürüttüğü tüm saldırgan politikalara rağmen bu ülke ile olan ticari ilişkilerini bozmadığı ve anlaşmalarını devam ettirmiştir. Savaş başladıktan sonra da aynı çizgisini devam ettirmeye çaba sarf etmiştir. Almanya ise Türkiye’nin bu çabalarına karşı, Türkiye’yi kendi nüfuz sahasına alıp, Batılı devletlerle ilişkilerini kesip kendi tarafında yani Mihver Devletlerle birlikte savaşa sokmaya çalışmıştır.¹⁰

Almanya ve İtalya’nın bu saldırgan ve Türkiye’yi de kendi yanlarına çekme politikaları, Türkiye’yi Batı ile yakınlaşma ve İngiltere ile daha fazla iş birliği yapma ihtiyacını arttırmıştı. O yüzden Türkiye 1923- 1930 arasında daha çok Lozan’dan kalan problemleri çözmeye çalışırken, Batılı devletler ile daha barışçı çözümler üretmeye gayret etmiştir. 1930’lardan itibaren ise başta İngiltere olmak üzere Statükocu devletlerle yakın ilişkilere girmeye başlamıştır.¹¹

XXXI, Sayı: 91 (Bahar 2015), s.107.

⁹ Cemil Koçak, **Türkiye Tarihi**, Cilt: 4, **Çağdaş Türkiye (1908-180)**, Cem Yayınevi, İstanbul, 155.

¹⁰ Cemil Koçak, **Türk- Alman İlişkileri**, Ankara, 1991, s.199-200.

¹¹ Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (Kuruluş)**, Zeus Kitapevi, 4.Basım, İzmir, 2008, s.s.345-348.

1926 yılına kadar Musul Meselesinden dolayı ilişkileri kötü giden İngiltere ve Türkiye'nin Ankara Anlaşması ile Türkiye'nin Musul ısrarından vazgeçmesi üzerine iki devlet arasındaki ilişkiler düzelmiş ve buna bağlı olarak Türkiye'nin diğer Batılı devletlerle de ilişkileri olumlu bir düzeye gelmeye başlamıştır.¹² Ancak Türkiye'nin Batılı Devletlerle iyi ilişkiler içine girmeye başlaması, Milli Mücadele döneminden beri yakınlık kurduğu ve 1930'larda daha çok Almanya ile yakınlık içinde olan Sovyetler Birliğini rahatsız etmiş ve Türkiye'nin tüm iyi niyetine rağmen bu ülkenin Türkiye'ye olan yaklaşımı olumsuz bir sürece girmişti.¹³

İki Dünya Savaşı arası dönem Türkiye'nin dış politikası özetle bu durumda idi. 10 Kasım 1938'de Atatürk vefat etmiş ve Türkiye'nin yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmuştur. İnönü dış politika olarak Atatürk dönemi izlenen politikayı devam ettirmiş ve savaştan kaçınan ancak, her türlü saldırı ihtimaline karşı da hazırlıklı olmak üzerine yoğunlaşan bir anlayışı devam ettirmiştir. İsmet İnönü'nün 1950 yılına kadar devam eden Cumhurbaşkanlığının ilk altı yılı II. Dünya Savaşı ateşi içinde geçmiştir. Bu süreçte Türkiye, yukarıda özetlenmeye çalışılan Müttefik ve Mihver devletlerin savaşa girme baskısı altında kalmış ve savaş boyunca savaşa girmeme mücadelesi yürütmüştür.

1.2. Savaş Dönemi (1939-1942)

Almanya ve Sovyetler Birliği'nin 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırı ile başlayan II. Dünya Savaşı, 3 Eylül'de de İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesi ile hızla genişleyen bir hal almıştı. Türkiye henüz savaş patlak vermeden önce Almanya ve İtalya devletlerinin saldırgan politikalarına karşı Batılı Devletlerle yapmaya çalıştığı yakınlaşma politikası gereği 12 Mayıs 1939'da Türk-İngiliz, 23 Haziran 1939'da da Fransa ile ortak bir deklarasyon yayınlamıştı.¹⁴ Savaş patlak verdikten hemen sonra, 19 Ekim 1939'da da Alman Sovyet yakınlaşmasından dolayı da her iki devletle birlikte Türk, İngiliz, Fransız İttifak anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre aslında Türkiye, bu iki devletten herhangi biri savaşa dâhil olması

¹² Musul Meselesi için bkz. Cemil Kemal, "I. Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Meselesi", **Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı,40, 2007, s.643-691; Zafer Kaya, "Musul Meselesine Genel Bir Bakış", **Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.I, Sayı,8, 2004, s.113-132.

¹³ Semih Yalçın, **Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti**, Ankara, 2000, s. 230-240.

¹⁴ **TBMM ZC**, D.VI, C.2, İ. F, 11.İnikad, (12.V.1939); **TBMM ZC**, D.6, İ.F, C. 3, (26.6.1939).

halinde savaşa girmeyi kabul etmiştir. Ancak Türkiye 6 yıl boyunca bu taahhüdünü yerine getirmemiş ve ne pahasına olursa olsun savaşa aktif olarak girmeme politikası uygulamıştır.¹⁵

19 Ekim 1939'da imzalanan Türk-İngiliz ve Fransa İttifakına göre, bir Avrupa Devleti'nin saldırısı ile başlayan ve İngiltere ile Fransa'nın da katılması ile neticelenecek bir savaş Akdeniz'e de sıçrayacak olursa, Türkiye İngiltere ve Fransa'ya yardım edecekti. Aynı biçimde Türkiye'de bir Avrupa Devletinin saldırısına uğrarsa İngiltere ve Fransa Türkiye'ye yardım edeceklerdi. Ancak Türkiye bu anlaşmaya ek 2. Protokol koydurmuştu. Sovyet çekincesi olarak da adlandırılan bu protokolle Türkiye, anlaşma hükümlerince ortaya konulan yükümlülüklerinden doğan taahhütlerin kendisini Sovyetler Birliği ile savaşa sokmayacağına dair güvence oluşturmuştu.¹⁶ İngiltere ve Fransa'da Türkiye'ye savaş malzemesi ve maddi yardımlarda bulunacaklardı.¹⁷

Savaş başladıktan çok kısa süre sonra, Almanya'nın Fransa'yı kesin bir yenilgiye uğratması üzerine Türkiye üzerindeki Fransa baskısından kurtulmuştu. Nitekim yenilgiye uğrayan bir devletin Türkiye üzerinde bir baskı kurması beklenemezdi. Ancak Türkiye'nin sürekli olarak 2. Protokolü ileri sürerek savaşa dâhil olmaması Batılı devletler tarafından sürekli bir bahane olarak değerlendirilirken, Türkiye daha çok kendisine verilen maddi yardım sözünün yerine getirilmediğini ileri sürmekteydi.¹⁸

Türk devlet adamları Türkiye'nin savaşa girmemesinin İngiltere'nin çıkarları için daha doğru olduğu konusunda İngiltere'yi ikna etmeye çalışırken, diğer taraftan da Sovyetler ve Almanya'ya karşı da aynı ikna politikasını uygulayarak bir denge siyaseti izlemeye çalışmışlardı.¹⁹

Almanya'nın Fransa'yı yenilgiye uğratması ve savaşta üstün bir duruma gelmesi, Türkiye'nin izlediği Batılı devletlerle daha yakın politikası ve buna bağlı olarak İngiltere ve Fransa ile bir ittifak yapmak için acele ettiğine dair bir endişe

¹⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, İstanbul, Cilt: 2, 2000, s. 142.

¹⁶ Osman Akandere, **Milli Şef Dönemi**, İstanbul, 1988, s. 273.

¹⁷ Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, Ankara, Cilt: 1, 1986, s. 270-274.

¹⁸ Mücahit Özçelik, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", **Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 29 (2), 2010, s.256.

¹⁹ Mustafa Yılmaz, "İnönü Dönemi Türk Dış Politikası", **Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı:8, Konya, 1999, s.19.

oluşturmuş ve bu politika eleştiriye uğramaya başlamıştı. Bu süreçte Hitler'in Türkiye'yi de tehdit eden açıklamaları Türkiye'yi Almanya ile yakınlaşmaya zorlamıştır. İngiltere'nin çok yakında Almanya ve Sovyetler Birliği'nin Polonya'ya saldırdığı gibi Türkiye'ye de saldıracağı yönündeki açıklamalarına rağmen Almanya Türkiye'ye güvence vermişti. Türkiye 1941'den itibaren daha ihtiyatlı davranmaya ve her iki taraf arasında mesafeli durmaya özen göstermeye başlamıştır. İngiltere'nin tüm baskılarına rağmen Miğfer devletlere karşı herhangi bir harekete geçmemesi Türk- Alman ilişkilerini yumuşatmış ve geliştirmiştir.²⁰

18 Haziran 1941'de Türk-Alman Saldırmazlık Paktı imzalanmış, TBMM tarafından da 25 Haziran 1941'de onaylanmıştır.²¹ Ayrıca iki devlet arasında yapılan bir ticaret anlaşması ile Türkiye, çelik yapımında kullanılan 90.000 ton krom satışı gerçekleştirilmiştir. Bu arada krom Almanya için olduğu kadar İngiltere için de çok önemlidir. Ancak Türkiye Almanya ilişkilerinden rahatsız olan İngiltere krom dışında diğer ihraç mallarını da Türkiye'den almaktan vazgeçmişti.²² Bu arada Almanya'nın bağlaştığı olan Sovyetler Birliğine saldırması da Türkiye'yi büyük ölçüde rahatlatmış ve böylece iki devletin birlikte hareket ederek Türkiye'ye saldırma ihtimali ortadan kalkmıştı.²³

Almanya- Sovyetler Birliği ilişkilerinin bozulması Türk dış politikasında yeni bir dönem başlatmıştı. Nitekim Türk devlet adamları I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin Boğazlar ve Türk toprakları üzerinden pazarlık yapabilecekleri endişesi içine girmişler, ancak Sovyetler Birliği ile İngiltere'nin Türkiye'ye ortak bir güvence verip toprak bütünlüğüne saygılı olduklarını açıklamaları Türkiye'yi rahatlatmıştı.²⁴

Türk-Alman ilişkilerindeki yakınlaşma ve Sovyet –Alman düşmanlığı üzerine Türkiye bir denge oluşturmak ve Almanya'nın Balkanlardaki eylemlerine karşı Sovyet hükümetiyle 25 Mart 1941 tarihinde ortak bir saldırmazlık bildirisini yayınlamıştır. Sovyetlerin Türkiye'ye karşı bu yumuşak tavrı ise topraklarındaki tüm Almanların temizlenmesine kadar sürecekti.²⁵ Nitekim Sovyetler Birliği İngiltere ile

²⁰ Yavuz Özgüldür, **Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)**, Ankara, 1993, s. 143.

²¹ **TBMM ZC**, D.6, İ.2, Cilt: 19, (25.6.1941).

²² William Hale, **Türk Dış Politikası**, İstanbul, 2003, s. 89.

²³ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, İstanbul, Cilt: 1, 2001, s. 388.

²⁴ Mehmet Gönülbol-Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1939)**, Ankara, 1996, s. 158.

²⁵ Kamuran Gürün, **Türk- Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Ankara, 1991, s. 239.

yakın temasa geçmeye başlamıştı ki o dönemin Türk devlet adamları bu iki devletin yakınlaşmasının ne anlama geldiğini geçmişteki yaşanan I. Dünya Savaşı deneyiminden çok iyi bilmekteydiler. Her ne kadar gerek İngiltere gerekse de Sovyetler Birliği Türkiye'ye güvenceler vermişlerse ise de Türkiye'nin endişeleri artmakta idi

1.3. 1943-1945 Dönemi

1943 yılına gelindiğinde savaşın ibresi dönmeye başlamıştı. Sovyetler Birliği'nin Kızıl ordusu Almanya'yı Stalingard'da yenilgiye uğratmıştı. Almanya'nın gerilemesi ile müttefik devletler ile Mihver devletlerin Türkiye'ye yaklaşımları da değişmeye başlamıştır. Nitekim bir önceki süreçte Müttefik devletler için Türkiye'nin savaş dışı kalması daha menfaatlerine uygun iken 1943 sonrası savaşa girmesi daha doğru görülmeye başlamıştır. Bu da Türkiye'nin yeniden savaşa sokulma baskısının başlaması demektir. Mihver devletler ise bu süreçte Türkiye'nin savaş dışı kalmasını isteyeceklerdi.²⁶

Almanya'nın savaşta durumunun kötüleşmeye başlaması ve Müttefik kuvvetlerin Türkiye'yi savaşa sokma ısrarı karşısında Türkiye yine savaşa girmeden Müttefik kuvvetler ile daha yakın olma politikasını sürdürmeye başladı. Bu durum Müttefik Devletleri harekete geçirmiş ve Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilan etmesi gerekliliği artık şantaj durumuna gelmiştir. Nitekim Müttefik Devletlere göre Türkiye'nin yürüttüğü tarafsızlık politikası onlara zarar veriyor ve savaş bittiğinde Türkiye'nin Sovyet tehditleri ile baş başa bırakılacağı ileri sürülüyordu. Tüm baskılara rağmen Türkiye yine de tarafsız ve savaştan uzak durma politikasını devam ettirmiştir.²⁷

Türk Devlet adamları sürekli olarak Türkiye'nin savaşa girdiği takdirde, Almanya saldırısına uğrayacağı ve Müttefik devletlerin hem Almanya hem de Sovyet tehdidine karşı Türkiye'ye güvence ve maddi anlamda yardım etmesi gerekliliğini dile getirmişlerdi. Türkiye'nin bu istekleri İngiltere tarafından haklı bulunmuş ve Churchill tarafından Türk istekleri kabul edilmişti.²⁸

²⁶ Özçelik, **a.g.m.**, s.261.

²⁷ İsmail Soysal, **Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz**, İstanbul, 1993, s. 15.

²⁸ Akandere, **a.g.e.**, s.289.

18 Ekim-1 Kasım 1943 tarihleri arasında yapılan Moskova Konferansı'nda Sovyetler Birliği, Türkiye'nin savaşa dâhil edilmesi konusunda kararlı tutumunu sürdürmüştür. Moskova toplantısında Türk havaalanlarının Müttefikler tarafından kullanılmasına ve 1943 yılı sonuna kadar Türkiye'nin savaşa dâhil edilmesine karar verilmiştir. Aynı biçimde 5 Kasım 1943'te Kahire'de yapılan konferansta ise İngiltere Türkiye'ye yeterli yardım yapılmadıkça Türkiye'nin savaşa girmeyeceğini bildirmiştir.²⁹

Müttefik devletler arasında Tahran'da 28 Kasım-1 Aralık 1943'te yapılan Tahran Konferansı'nda savaşta İran'a yardım yapılması, savaşın sona ermesi ve bağımsızlığının desteklenmesi ve Türkiye'nin 1944'e kadar savaşa girmesi ve savaşın sona ermesi için bir uluslararası örgütün kurulması yönünde kararlar alınmıştır. Tüm bu baskıların sonunda Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, İngiltere Başbakanı Winston Churchill ve A.B.D. Başkanı Franklin D. Roosevelt arasında Kahire'de yapılan görüşmelerden sonra Türkiye ilk defa prensip olarak savaşa katılmaya razı olmuş ancak bu durum Türk ordusuna gerekli silah ve donanımın temini koşuluna bağlanmıştır. Türkiye ayrıca savaş içinde ve sonrasında Sovyetlerin tavrının belirlenmesini ve bu konuda müttefiklerin kendisine güvence vermesini istemiştir.³⁰

Müttefik Devletlerin Türkiye'ye Almanya ile olan ticari ve diplomatik ilişkilerin kesilmesi yolundaki baskılarının artması üzerine Türkiye, 20 Nisan 1944'te Almanya'ya yaptığı krom sevkiyatını durdurduğunu açıklamıştır. Yine Türkiye İngiltere'nin baskısı neticesinde, 2 Ağustos 1944'te TBMM'nin aldığı kararla Almanya ile tüm ilişkilerini kesmiştir. Ancak Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki baskıları da artmış ve Türkiye'nin yürüttüğü politikaları ikiyüzlülikle suçlayan Sovyetler, Türkiye için önemli bir tehdit haline gelmiştir.³¹

Almanya'nın tüm cephelerdeki yenilgileri ve ABD'nin de savaşa girmesi ile savaş tamamen müttefiklerin lehine dönmüştür. 4-11 Şubat 1945'te İngiltere, ABD, Sovyetler Birliği temsilcilerinin Yalta Konferansında³² bir araya gelmesi savaş sonrasında Dünya'nın düzenine yönelik kararların alındığı görülmektedir. Bu

²⁹ Özçelik, a.g.m., s.262.

³⁰ Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih (1798-2019)**, İstanbul, 2010, s.804-805.

³¹ Feridun Cemal Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Ankara, 1968, s.244.

³² Akandere, a.g.e., s.310.

konferans Türkiye'nin savaş boyunca yürüttüğü politikanın Sovyetler tarafından hesabının sorulması olarak da şekillenmiştir. Türkiye içine düştüğü durumdan kurtulmak ve savaş sonrası kurulacak Birleşmiş Milletler içinde olabilmek için 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş, ancak bu iki devlet kesin olarak yenildiklerinden, Türkiye bu devletlerle hiç savaşmamıştır.³³

Bu gelişmeler Sovyetler Birliği'nin Türkiye için daha büyük tehdit olmasına sebep olmuştur. Sovyet hükümeti 19 Mart 1945 tarihinde, 17 Aralık 1925 tarihli Türk- Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın feshedileceğini açıklamış daha sonra ise iki ülke arasında yeni bir antlaşma yapılabilmesi için; Boğazların Türkiye ile savunulması, bunu sağlamak için Sovyetlere Boğazlarda deniz ve kara üsleri verilmesi, Montreaux Sözleşmesi'nin değiştirilmesi, Türk- Sovyet sınırında değişiklik gibi Türkiye için kabul edilmesi mümkün olmayan istekler ileri sürmüştür. Bundan sonraki gelişmeler, ABD'nin Türkiye'yi desteklemesi ve Türkiye'nin uzun süre devam edecek olan ABD'ye dayanma şeklinde yürüteceği bir dış politika sürecine girdiği dönem olmuştur.³⁴

Özetle, II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği 6 yıl boyunca Türkiye için tarihinin en zor zamanlarından biri olmuştur. Savaşın her iki tarafın da ağır baskıları altında kalmasına ve savaşın ekonomik sorunlarını yoğun olarak yaşamasına rağmen, bu dönemdeki politika savaştan uzak, tarafsız bir tutum olmuştur.

2. II. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ EĞİTİM ANLAYIŞI

2.1. Osmanlı'dan Gelen Eğitim Mirası

Eğitim birçok özelliğinin yanı sıra değişimin yaratılabilmesinin temel araçlarından birisi olma özelliğine sahiptir.³⁵ Eğitim, tarihin her döneminde Türk toplumunun büyük önem verdiği bir konu olmuştur. Buna karşılık tarihin değişik devirlerinde Türk insanı en çok sıkıntıyı eğitim alanında çekmiştir.³⁶

³³ Erkin, a.g.e., s.843.

³⁴ Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı boyunca yürüttüğü Dış Politikası ile ilgili Geniş Bilgi İçin bkz. Selim Deringil, **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

³⁵ Osman Kafadar, **Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma**, Ankara, 1997, s.5.

³⁶ Cezmi Eraslan, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu**, Ankara, 2010, s.1-2.

Yaklaşık altı yüzyıl varlığını devam ettiren Osmanlı imparatorluğu son döneminde pek çok alanda olduğu gibi eğitim alanında da büyük bir gerilik içine girmiştir. Osmanlı'dan devralınan eğitim sistemi geniş kitleleri kapsamayan, genellikle merkezlerde mevcut okullar tarafından yapılan bir yapıdaydı. Bu durum okuryazar oranlarının özellikle kırsal kesimde istenilen düzeyde olmaması sonucunu doğurmuştu.³⁷

XVII. yüzyıldan itibaren Eğitim kurumlarındaki giderek artan aksamalar tüm ıslahat girişimlerine rağmen düzeltilememiştir. Dönemin eğitim kurumları olan mektep ve medreselerde beşerî ve fen bilimlerinden hızla uzaklaşmıştır.³⁸ İstenen kalitede eleman yetiştiremeyen medreseler çok iyi eğitim kurumlarına sahip Hristiyan milletler karşısında zayıf kalmıştır. Ortaya çıkış dönemlerinde çağının en ileri bilim merkezleri konumunda olan bu medreseler artık herkesin kendi inancına göre eğitim verdiği, bilim ve yeniliğe kapalı kurumlar haline gelmiştir.³⁹

XIX. yüzyıl başlarına gelindiğinde devleti yıkılmaktan kurtarmak amacıyla askeri ve sivil okullar açılmaya başlanmıştır. Nitekim 1880'li yıllar, özellikle eğitim cephesinde de olağanüstü bir hareketlenmenin olduğu bir dönemdir. Bu dönemde yapılan eğitim alanındaki ıslahatlarında, sadece batılılaşma temel nedenleri üzerine kurulmamış eğitim aracılığı ile öğrencilerde merkezi otoriteye karşı itaat ve sadakat duyguları uyandırmak üzere dinsel ve ahlaki telkinlerde bulunulmuştur. Amaç ise Osmanlıcılık bilincine sahip vatandaşların yetiştirilmesidir. Siyasi buhran dönemlerini yaşayan imparatorluk çocuk ve yetişkin vatandaşları camilerde ibadete, mahalle mekteplerinde de dini eğitime zorlamıştır. Otoritesini sağlamlaştırmaya çalışan Babı-ı Ali, XVIII. yüzyıl sonu ile XIX. yüzyıl başlarında bu konuda ki tedbir ve zorlamalarını giderek arttırmıştır.⁴⁰

İmparatorluğun II. Abdülhamit dönemi bazı yazarlara göre, bir bakıma Cumhuriyet dönemi eğitimin temellerinin atıldığı dönem olmuştur. Sultan II. Abdülhamit modern eğitim sisteminin yayılmasını teşvik etmiştir. Bu özelliği ona

³⁷ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004, s.91.

³⁸ Eraslan, **a.g.e.**, "Önsöz" kısmı, Ankara, 2010, s.1-2.

³⁹ Metin Aydoğan, **Türkiye Üzerine Notlar 1923-2005**, Umay Yayınları, İzmir, s.99.

⁴⁰ Nurhayat Çelebi, H.Tezer Asan, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarındaki (1923-1946) İnsan/Birey Yetiştirme Paradigmasının Son Osmanlı Birikimi ile Karşılaştırmalı Analizi", **Eğitim Öğretim Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, 2013, C.2, s.142.

“maarifperver”⁴¹ hükümdar unvanını kazandırmıştır. Ancak bu rasyonalist eğitim sistemi onun halife prestijini zayıflatarak tahttan indirilmesine de zemin hazırlamıştır. II. Abdülhamit döneminin istibdat yönetimi dönemin öğretmenlerini, entelektüellerini ve düşünürlerini de olumsuz etkilemiştir. Ancak baskı ortamına karşılık Batı ile doğrudan temasların arttığı, Batı kaynaklı yeni edebiyat ve fikir akımlarının ortaya çıkıp geliştiği dönemde bu dönem olmuştur. Yine bu dönemde Tanzimat dönemine oranla daha fazla gazete ve derginin yaygınlaştığı da görülmektedir. Uzun ve zorlu savaşımlardan dolayı II. Meşrutiyet dönemi askerliğin en önemli görevi olarak görülen bir dönem olmuştur. Bu nedenle zorunlu askerlik hizmetini toplumda yerleştirme askerlik hizmetinden kaçma yerine, orduya katılımın sağlanması eğitim aracılığı ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla ordu reformu istemiyle harbiye, bahriye okulları açılmıştır. Ayrıca bu okulların açılmasının yanında doktor ihtiyacını karşılamak amacıyla tıbbiye okulları, teknik eleman yetiştirmek amacıyla da mühendis mektebi açılmıştır. Ancak eğitim “bağnazlığın merkez örgütü” şeyhülislamın etkisinden kurtulamamıştır. Din ağırlıklı eğitim anlayışı devam etmiş, fen bilimleri ve felsefe eğitiminden uzak durulmuştur.⁴²

1908 yılında meşrutiyetin ikinci kez ilanı ile göreceli de olsa eğitimde kimi iyileştirmeler yapılmış ancak temel yapı değiştirilmemiştir. Çünkü şeyhülislamlık yapılan iyileştirmelere karşılık yeni programlar hazırlanmıştır. Örneğin Darülfünun’a karşı Darülhikmetül İslamiye (Şeyhülislam başkanlığında toplanan Yüksek Danışma Kurulu) ile Medresetülkuzat (Kadılar Medresesi) adlı yeni kurumlar açtırılmıştır.⁴³ 1908-1918 yılları arasında yaşanan savaşların verdiği derslerle kurtuluşun eğitimle olacağı üzerinde durulmuş; Türkleri başarılı kılacak eğitimin tarzı için milli eğitim, iş eğitimi, çağdaş eğitim, laik eğitim, yaratıcı eğitim, medeniyetçi eğitim, sosyal eğitim, harsçı eğitim kavramları Emrullah Efendi, Ziya Gökalp, İsmail Hakkı, Ethem Nejat Bey ve diğer aydınlarca bu dönem boyunca tartışılmıştır. Çöküş dönemine rağmen Türkiye’nin en canlı fikir dönemi bu sıralarda yaşanmış, eğitim de bundan payını almıştır.⁴⁴

⁴¹ Çelebi, **a.g.m.**, s.142.

⁴² Aydoğan, **Türkiye Üzerine Notlar**, s.99.

⁴³ Aydoğan, **Türkiye Üzerine Notlar**, s.99.

⁴⁴ Ercan Türk, **Türk Eğitim Sistemi ve Yönetimi**, Nobel Yayıncılık, 1.baskı, Ankara 2002, s. 170-171.

XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başlarında imparatorluğun sürekli toprak kayıpları içinde olması II. Meşrutiyet döneminde 1913'ten itibaren ülkeyi tek başına yöneten sonrası yönetimde en etkili güç olan İttihat ve Terakki'yi "Osmanlıcılık" fikrinden uzaklaştırmaya başlamıştır.⁴⁵ Balkan Savaşlarının ağır yenilgisi, Rumeli'nin kaybı yenilginin nedenlerini araştıran geniş bir literatürün de oluşmasına etki etmiştir. İşte bu süreçte ulusalcı fikirler etkili olmaya başlamış, "milli müdafaaya okuldan başlanması" hedefi eğitimde ön plana çıkmıştır. 1913 yılında ancak geleneksel okullarla batılı okulların programlarında bir koordinasyona gidilmesine başlanmıştır. İki okul yaklaşımı birbirlerinden eksiklerini alıp aktarmaya başlamışlar ve ortak bir temel eğitim gereğini gündeme getirmiştir.⁴⁶ Ahmed (Cevad), Ahmet Rıza, Abdullah Ani, Ömer (Seyfettin), Şükrü Bey, Selim Sırrı (Tarcan), Tevfik (Fikret), Ziya (Gökalp) gibi II. Meşrutiyet döneminin eğitim anlayışında etkili olan aydınların yazı ve fikirleri Cumhuriyet dönemi insan yetiştirme modellerine de alt yapı hazırlamıştır denebilir.

Bilimsel değeri olmayan bir eğitim anlayışına sahip olan medreselerin dışında dönemin diğer eğitim kurumları farklı Hristiyan mezhep ve ülkelere bağlı misyoner okulları, meşrutiyetten sonra kurulan maarif mektepleri ve din eğitimi veren tarikat okullarıdır. Eğitim konusunda ki bu karmaşık durum gösteriyor ki Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim öğretim birliğinden söz etmek imkânsızdır. Eğitim konusundaki bu karmaşanın en olumsuz sonucu eğitimin bu dönemde ulusal birliği sağlamak yerine ayrılığın ve parçalanmanın adeta aracı haline gelmiş olmasıdır.

2.2. Millî Mücadele Dönemi Eğitim Politikaları

Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet döneminin öğrenme, aydınlanma ve kalkınma devri olması gerektiğinin bilincindeydi. Yaptığı bir konuşmada,

"Eğitim ve öğretimin gayesi, yalnız hükümete memur yetiştirmek değil, daha ziyade memlekete ahlaklı, karakterli, cumhuriyetçi, inkılapçı, müspet, atılgan, başladığı işleri başarabilecek kabiliyette, dürüst düşünüşlü, iradeli, hayatta

⁴⁵ Çelebi, a.g.m., s.143.

⁴⁶ Türk, a.g.e.,171.

karşılaşacağı engelleri yenmeye kudretli, karakter sahibi genç yetiştirmektir. Bunun için de öğretim programlarını ve sistemlerini ona göre düzenlemelidir”⁴⁷ demiştir.

Atatürk’ün başlattığı Anadolu aydınlanması, etkili olduğu kısa süre içinde, ulusal bilinçle donanmış aydın yetiştirmede yeterli olmasa da önemli kazanımlar elde etmiştir.⁴⁸

TBMM açıldıktan hemen sonra, İcra Vekilleri Heyeti içinde Maarif Vekâleti oluşturulmuştur. 9 Mayıs 1920’de mecliste okunan programda özetle hükümetin eğitim konusuna verdiği öneme dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda eğitim konusu bir taraftan Millî Mücadelenin kazanılmasında halkın bilinçlendirilmesi ve milli şuurun yükseltilmesi açısından ele alınırken, diğer taraftan da çocukların yetiştirilmesinde dini ve milli duygularını geliştirerek ile sosyal hayatta kendilerine güven duymalarını sağlayacak şekilde düzenlemeyi hedeflemiştir.⁴⁹

Eğitime ilişkin görüşlerini Cumhuriyet’in ilanından çok önceleri dile getiren Mustafa Kemal Paşa, Sivas Kongresi’nde de Amerikalı gazeteci Mr.Brown’a şunları söylemiştir: “Eğitim okul demektir. Türk halkı iyi bir eğitim görmeli, iyi bir hükümete sahip olmalıdır. Türk köylüsünün pek azı okuryazardır. Ama köylüler tekâmüle isteklidir. Çocuklarının iyi bir eğitim almasını ve Müslümanlığın değerler sistemi ile donanmasını isterler.⁵⁰

Millî Mücadelenin en kritik dönemlerinin yaşandığı sıralarda, Mecliste yapılan görüşmelerde, Karesi Mebusu Vehbi Bey, ülkenin uğradığı felaketin başlıca sebebinin cehalet olduğunu ve öğretmenlik mesleğinin henüz tam gelişmediğini ve mevcut birçok öğretmenin de savaş esnasında şehit olduğunu hatırlatarak bu meslek erbabının zorunlu olmadıkça cepheye gitmesinin doğru olmadığını anlatmıştır. Bu bağlamda mecliste alınan kararlar öğretmen ve öğrencilerin askerliklerinin tecil edilmesine karar verilmiştir.⁵¹

⁴⁷ Utkan Kocaturk, **Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s.131.

⁴⁸ Aydoğan, **a.g.e.**, s.144.

⁴⁹ Galip Karagözoğlu, “Atatürk’ün Eğitim Savaşı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, II, S. 4 (Kasım 1985), s. 196.; **TBMM ZC.**, Devre I, Cilt I, s. 241-242.

⁵⁰ İlhan Başgöz, **Türkiye’nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**, Ankara, 1995, s.260.

⁵¹ **TBMM ZC.**, I/VIII, s. 70.

Millî Mücadele döneminde eğitim ve öğretime verilen büyük önemin, önemli göstergelerinden biri de 15 Temmuz 1921’de toplanan *Maarif Kongresi* olmuştur. Savaş devam ederken, her şey bir yana toplanan I. Maarif Kongresi tarihi bir sahne olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda henüz savaş ediyorken bir eğitim kongresi yapılması savaş sonrası eğitimle ilgili bazı sorunlarla karşılaşılacağına da bilincinde olduğunun bir göstergesidir.⁵² Mustafa Kemal’in milli devlet ve milli eğitim eğilimleri burada izlenir. Kongrede vurgulanan önemli hususlardan biri milletleri başarılı kılan iki önemli etkenin asker ve öğretmen olduğudur, bu savaşın başarıya ulaşmasının ancak ordu ve okul ikilisinin birlikte hareketi olduğu söylenmiştir.⁵³

Ülkenin her yerinden 250 kadar öğretmenin katıldığı kongreye cepheden gelerek katılan Mustafa Kemal Paşa açılış konuşmasında

“.. şimdi tüm gücümüzü, ülkeyi işgal eden güçlere karşı kullanıyoruz. Şimdiye kadar izlenen eğitim ve öğretim yöntemleri ulusumuzun geri kalmasına sebep olmuştur. Bu yüzden ulusal eğitim politikasından söz ederken eski devrin bilim dışı anlayışlarından, benliğimizle ilişkisi olmayan yabancı düşüncelerden uzak durmalıyız, ulusal yapımıza ve tarihimize uygun bir eğitim ve öğretim politikası uygulamalıyız”⁵⁴

cümleleri ile milli eğitimin önemini vurgulamış ve gelecek için hazırlanan vatan evlatlarının hiçbir güçlük karşısında baş eğmeyerek çalışmalarını için ailelerin özveriden kaçınmamaları ve şimdiye kadar silahıyla savaştığı gibi bundan sonra da beyniyle savaşması gerektiğini söylemiştir.

21 Temmuz tarihine kadar süren kongrede en fazla, köy öğretmeni yetiştirme, ilköğretim programlarının oluşturulması, eğitimin sadeleştirilmesi, bölgelere uygun bir eğitim politikası izlenmesi konular konuşulmuştur.⁵⁵

Mustafa Kemal’e göre eğitimin genel sorunları yaygın bilgisizlik, eğitim ve öğretim yönteminin uygun olmaması, aile baskısı ve istikrarlı bir eğitim politikasının olmamasıdır.

⁵² İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Savaşın İçinden Geleceğine Yönelen İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si*, 3.cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 21.

⁵³ *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Temmuz 1337.

⁵⁴ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1997, s.19-21.

⁵⁵ Güneş, *a.g.e.*, s.342.

16–21 Temmuz 1921 tarihli Maarif Kongresi'nde "Bugüne kadar izlenen eğitim yöntemlerinin ulusumuzun gerileme tarihinde en önemli etken olduğu kanısındayım"⁵⁶ diyen Mustafa Kemal Paşa, savaş sırasında da sonrasında da yaptığı her konuşmada eğitimin ve öğretmenlerin önemine değinmiş, eğitimin taşıdığı önemi anlatmıştır. Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın hemen sonunda da "Milletimizi gerçek saadete ulaştıracak irfan ordusudur" diyerek eğitime verdiği önemi vurgulaması oldukça önemlidir.⁵⁷ Olumsuzluklara karşı onun düşündüğü eğitim Türkiye'nin bağımsızlığını koruyacak Cumhuriyeti koruyup yükseltecek nesiller yetiştirecek, milli olacak, bilime dayanacak ve laik olacak, üretici ve hayatta başarılı insanlar yetiştirmeye yönelik olacak.⁵⁸ Eğitime ve öğretmenlere verdiği önemi yine Milli Mücadele'nin en yoğun olduğu 1922 yılında görmekteyiz. Bu bağlamda, 27 Ekim 1922'de Bursa'da kalabalık bir öğretmen topluluğuna yaptığı konuşmada;

*"İstanbul'dan geliyorsunuz. Hoş geldiniz. İstanbul'dan aydınlık ocaklarının temsilcileri olan yüce topluluğunuz karşısında duyduğum kıvanç sonsuzdur. Şu anda en içten duygularımı izninizle söyleyeyim. İsterdim ki çocuk olayım genç olayım. Sizin aydınlık sınıflarınızda bulunayım. Sizin ellerinizde gelişeyim. Beni siz yetiştiresiniz. Ne yazık ki elde edilemeyecek bir istekte bulunuyorum. Bunun yerine sizden başka bir istekte bulunuyorum: Bugünün çocuklarını yetiştiriniz. Onları ulusa, yurda yararlı insanlar yapınız. Bunu sizden diliyorum ve istiyorum. Artık önderimiz bilim ve teknik olacaktır. Hanımefendiler, efendiler! Ordularımızın kazandığı zafer, sizin ve eğitim ordumuzun zaferi için yalnızca ortam hazırladı. Gerçek zaferi siz kazanacak, yaşatacak ve kesinlikle başarıya ulaştıracaksınız. Ben ve bütün arkadaşlarım sarsılmaz bir inançla sizi izleyeceğiz ve sizin karşılaşacağınız engelleri kıracağız."*⁵⁹

Cümleleri ile eğitim konusundaki hassasiyetini bir kere daha ortaya koymuştur.

15 Temmuz 1923'de toplanan Birinci Heyet-i İlmiye 'de Cumhuriyet eğitim sistemi için çok yönlü bir eğitim program geliştirilmiş, uygulama için de gerekli kanun layihaları ve nizamname projeleri hazırlanmıştır.⁶⁰ alınan eğitim hedefli

⁵⁶ Yalçın Kaya, **Bozkırdan Doğan Uygurluk- Köy Enstitüleri**, Tiğlat matbaacılık, İstanbul, 2001, s.35.

⁵⁷ **TBMM ZC.**, I. Dönem, 3. Toplantı, C. 188, s. 5.

⁵⁸ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, İstanbul, 1999, s.290-294.

⁵⁹ Kaya, **a.g.e.**, s.39.

⁶⁰ Faik Reşit Unat, **Türkiye Eğitiminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara, 1954, s.28.

kararlar, Hükümet programına da yansımış; program, kitap, milli lisan, öğretim süreleri, ilköğretim, yükseköğretim, halk eğitimi, uygulamalı eğitim, meslek eğitimi konuları başlıca hedef alanları olarak belirlenmiştir. “Milli kültür” ü yeni Türkiye’nin eğitim politikası olarak benimseyen Cumhuriyet yönetimine bu kararlarla geçilmiştir. Savaşın sona ermesiyle öğretmen olabilecek herkes okula dönmüş, okullar dolmuştur.⁶¹

Sonuç olarak Cumhuriyet ilan edilinceye kadar ki dönemde, Mustafa Kemal Paşa’nın askeri ve siyasal başarıları yalnızca milli mücadeleyi başarıyla sonuçlandırıp, yeni bir devlet kurmaya doğru siyasal alanla sınırlı kalmamıştır. Onun toplumu için belirlediği amaca ulaşmada bir eğitici gibi rol oynaması da başarılarının içinde yer almıştır. Eğitici rolüyle ilgili olarak Behçet Kemal Çağlar’a “*Benim asıl bir niteliğim vardır ki onu hiç yazmamışsın. Benim asıl kişiliğim öğretmenliğimdir. Ben milletimin öğretmeniyim.*”⁶² diyerek eğitimin temel rolüne dikkat çekmiştir.

2.3. Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları

Eğitim konusu Cumhuriyet yönetiminin en öncelikli konularının başında geliyordu. En önemli işlevi de Türkiye Cumhuriyeti’nde yeni bir toplum yaratmaktı.⁶³

Atatürk’ün temelini attığı yeni toplumda eğitimin ve yaşamda en büyük gerçeğin bulunmasının tek yolu ilim ve fendir. Her bilgiye ilim ve fen yoluyla ulaşılabileceğini söyleyen Atatürk, Türkiye’nin çöküntüden kurtularak çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmasını da yine ilim ve fen yolunda ilerlemekle olabileceğini söylemiştir. Büyük önder, Cumhuriyetin 10.yıl nutkunda da ilme bağlı olan Türk ulusunun üstün değerlerini dile getirirken ilerleme ve uygarlık yolunda Türk ulusunun elinde ve kafasında tuttuğu meşalenin müspet ilim olduğunu bir ülkü olarak göstermiştir.⁶⁴

Atatürk’ün önderliğinde kurulan Cumhuriyet eğitiminin başlıca hedefi, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak ve geçmek olmuştur. Atatürk’e göre

⁶¹ Türk, a.g.e., s.172.

⁶² Rauf İnan, “Atatürk’ün Eğitimci Kişiliği”, **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, İstanbul, 1983, s.1-2.

⁶³ Tülay Alim Baran, “Atatürk’ün Eğitim Düşüncesi”, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu**, Ankara, 2010, s.s.20-33.

⁶⁴ Ergün Aybars, **Atatürkçülük ve Modernleşme**, İzmir, 2.basım, 2008, s.260.

modernleşmenin en etkili aracında eğitim olmuştur. Devletin en önemli görevinin kamu eğitimi olduğuna inanan önder Cumhuriyetin eğitim politikasını da laiklik ve halkçılık ilkelerine dayandırmıştır.⁶⁵ Eğitimin ulusal, bilimsel, laik, karma ve uygulamalı olması en önemli eğitim ilkeleri olarak Cumhuriyet döneminde karşımıza çıkmaktadır. Atatürk Cumhuriyet eğitiminin bir başka amacının da “tam bağımsız ve onurlu yüce bir toplum yaratmak”⁶⁶ olduğunu belirtmiştir. Cumhuriyet yönetiminin eğitimle ilgili yaptığı ilk iş 3 Mart 1924 tarihli eğitim öğretim birliği ilkesi olmuştur. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile çok başlı eğitime son verilmiştir. Kanunun temel yaklaşımı, geleneksel uhrevi eğitim yerine milli kültürü oluşturma amaçlı bir yön belirlemesidir. Hayata dönük, meslek ve beceri kazandıran, vatan ve millet sevgisi aşıl原因 yeni bir sistemi yerleştirmek hedef alınmıştır.⁶⁷ Bu kanun ile Türkiye Cumhuriyeti’nin temel eğitim politikası devlet eliyle tek elden milli eğitim olarak belirlenmiş, milletin düşünce ve duygu bakımından birliğinin eğitimle sağlanabileceği vurgulanmıştır. Saruhan Mebusu Vasıf Bey ve arkadaşları tarafından TBMM’ne verilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun kanun teklifine ve kanuna da TBMM Meclis görüşmelerinde yer vermişlerdir.⁶⁸ Aynı tarihte halifelik makamı ile Şer’iye ve Evkaf Nezareti de ortadan kaldırılmıştır. Misyoner okulları ise kendiliğinden ortadan kalkmıştır. Tevhid-i Tedrisat Yasası ile sadece mektep-medrese ikiliği ortadan kalkmamış, yabancı okullar ile cemaat okulları da denetim altına alınmıştır. Kanunun kabulü ile birlikte uzun yıllar sıkıntısı çekilen ikili eğitim sona ermiş, farklı eğitimlerden kaynaklanan ayrı ve çarpışan görüşler önemli oranda ortadan kalkmıştır.⁶⁹ Türkiye’de Millî Eğitim Bakanlığı’nın temel olarak kabul ettiği Türkçe, tarih, edebiyat gibi dersler tüm yabancı ve azınlık okullarında zorunlu hale getirilmiştir. Mustafa Kemal Cumhuriyet okullarında eğitim gören her bireyin dünyayı ve ülkesini tanıyan vatansever aydınlar olarak yetişmesini istemiştir. Bu konuda *“Eğitimin amacı yalnız hükümete memur yetiştirmek değil, ülkede ahlaklı, cumhuriyetçi, devrimci, atılgan, olumlu, giriştiği işleri başarabilecek yetenekte dürüst, yargılayıcı, iradeli, yaşamda karşılaşacağı engelleri yenecek güçte, karakter*

⁶⁵ Ziya Bursalıoğlu, “Atatürk Döneminde Eğitim Felsefesi ve Yenileşmesi”, **Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu**, Ankara, 1981, s.11-12.

⁶⁶ Mehmet Başaran, **Büyük Aydınlanmacı Öğretmenim Hasan Ali Yücel**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1.baskı, s.65.

⁶⁷ Türk, **a.g.e.**,173.

⁶⁸ **TBMM ZC.**, C.7, İçtima: 1, Devre: 2, s.s.25-27.

⁶⁹ Baran, **a.g.m.**, Ankara, 2010, s.27.

*sahibi genç yetiştirmektir. Eğitim düzeni ve programı buna göre düzenlenmelidir.”*⁷⁰ demiştir.

Cumhuriyet yönetiminin eğitim alanında yaptığı önemli işlerden biri de alfabe değişimidir. Harf İnkılabı Kanunu ile Latin Alfabesine geçilmesi ve eski harflerle basılmış kitaplarla öğretim yapılmaması kabul edilmiştir. Ulusun yaygın öğrenimini kolaylaştıracak en büyük hamle olan “Harf Devrimi” başarıldıktan sonra 1 Ocak 1929’da tüm Türkiye’de eğitim bayramı ilan edilmiş, “Milli Mektepler” kurulmuştur.⁷¹ Bu dönemde yeni Türk harfleri ile bütün vatandaşları okuryazar yapmak hedefi, devletin temel siyaseti olmuş, “Millet Mekteplerinin Başöğretmeni”⁷² sıfatıyla Atatürk, dönemin meclis başkanı, başbakanı, genelkurmay başkanı ve bakanları, yerel yöneticiler başlatılan bu hamlede görev almışlardır. Yapılan bu yenilikle Cumhuriyetin ilk yıllarında %5-10 civarında olan okuma yazma oranı 1935’e gelindiğinde %20’ye yükseltilmiştir. Bu oran köylerde %1 e kadar düşmekteydi.⁷³ 1929’dan sonra artık Arap harfleri kullanılmayacak eski harflerle gazete ve kitap basılmayacak, resmi yazışma yapılmayacaktı. Cumhuriyet dönemi yeniliklerinin kahramanı Mustafa Kemal harf devriminin de öncüsüydü. Bu işin önüne öncelikle kendisini koymuştur. Arkasında ise ona yürekten inanan ve onu adım adım izleyen bir halk vardı. Mustafa Kemal Anadolu’yu adım adım dolaşıyor halkı çevresinde topluyor, kimi zaman bir gaz lambasının ışığında halka yeni harfleri öğretiyordu. Kısa zamanda okullar, camiler, kahveler, kışlalar, devlet daireleri birer halk okulu şeklinde çalışıyordu. Fransız yazar Paul Gentizon’un söylemiyle *“Türkiye Bulgaristan sınırından İran sınırına kadar büyük bir okul haline gelmiş, Atatürk bu okulun başöğretmenliğini yapıyordu.”*⁷⁴

Bu denli köklü bir değişimin gerçekleştirilmesi pek çokları için olanaksız gibi görünüyor hatta dönemin başbakanı İsmet İnönü başarılıcağına kuşku duyduğu bu güç iş için yedi yılın gerekli olduğunu söylüyordu.⁷⁵ 1929 yılında açılan millet mekteplerinde okuma yazma bilmeyen kadın erkek yeni harflerle okuma yazma öğreten kurslara gitmişlerdir. Bu kurslarda hiç yazı bilmeyenler ve eski yazı bilenler

⁷⁰ Hüseyin Cevizoğlu, *Atatürkçülük*, Ufuk Ajansı Yayınları, Ankara, 1973, s.69.

⁷¹ Aybars, *a.g.e.*, s.264.

⁷² Türk, *a.g.e.*,175.

⁷³ Mahmut Adem, *Atatürkçü Düşünce Işığında Eğitim Politikamız*, Çağdaş Yayıncılık, Ankara, 2000, s.39-41.

⁷⁴ Paul Gentizon, *Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu*, Ankara, Bilgi Kitapevi, 1994, 2.baskı, s.158.

⁷⁵ Aydoğan, *a.g.e.*, s.106.

iki ayrı gruba ayrılarak yeni alfabeyi öğrenmenin yanı sıra hayata dair bilgilerde öğrenmişlerdir.⁷⁶ 1929-1934 yılları arasında 1 milyon 200 bin kişi okuma yazma öğrenmiştir.⁷⁷

Harf Devriminin hemen arkasından tamamlayıcı olarak dil devrimi, sözlük çalışmaları başlatılmış, 1932 yılında da tüm bu çalışmaların toplanacağı Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuştur.⁷⁸ Eğitim alanında atılan önemli adımlardan bir diğeri ekonomik sorunları aşmak, kaynak kullanımını verimli hale getirmek amacıyla çıkartılan 1927 tarihli Eğitim Vergi Kanununun idi. Yasa ile eğitim vergisinin toplanmasında İl Özel İdare Kurullarının yetkisi kaldırıldı, tüm gelirler bir yerde toplandı.1935 yılında ki yasayla da (Eğitim Müdürleri Kanunu) eğitim ile ilgili tüm yetkiler Millî Eğitim Bakanlığına verilmiştir.⁷⁹

Cumhuriyet yönetimiyle birlikte, öğretmenlik mesleği de hak ettiği saygın ve istenir meslek olma konumuna gelmiştir. Dönemin eğitim sorunlarının incelenip tartışıldığı Terbiye, Maarif Vekilliği dergileri gibi yayınların varlığı da yine önemli eğitim atılımlarından biriydi. Cumhuriyet dönemi eğitim seferberliği kapsamında yapılan tüm işlerde eğitim düzeyi ne olursa olsun okul görmüş herkes göreve çağırılmıştır.

1924 yılında Colombia Üniversitesinden eğitimci ve felsefeci John Dewey, 1925’de Alman Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Eğitim Danışmanı Prof. Kühne, 1927’de ise Belçika’dan ünlü eğitimci Omar Buyse davet edilerek rapor hazırlamaları istenmiştir. Yapılan öneriler doğrultusunda Türk toplumunun yapısına uyum gösteren öneriler değerlendirilerek yeni eğitim programları hazırlanmıştır.⁸⁰

Cumhuriyet dönemi eğitim atılımlarını desteklemeyen Darülfünuna karşı başlangıçta müdahale edilmediği gibi akademik sorunları da halledilmeye çalışılmıştır.1932 yılına gelene kadar da yönetim kararlarına ve öğretim uygulamalarına karışılmamıştır.⁸¹ Darülfünun ülkede olup biten tüm gelişmelere ve değişime uzak durarak hatta sessiz bir direnişe geçerek karşı çıkmıştır. Maarif Vekili

⁷⁶ Baran, **a.g.m.**, Ankara, 2010, s.31.

⁷⁷ **Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi**, 3.C., s.661.

⁷⁸ Agah Sırrı Levent, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, Ankara, 1972, s.406-408.

⁷⁹ Aydoğan, **a.g.e.**, s.108.

⁸⁰ **Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi**, 3.C., s.664.

⁸¹ Metin Özata, **Atatürk Bilim ve Üniversite**, İzmir, Umay Yayınları, 2005,s.110.

Reşit Galip bu konuyu şöyle değerlendirmiştir: “Ülkede siyasi, sosyal, ekonomik büyük devrimler olurken... Darülfünun bunlardan habersiz göründü, hiç tınmadı.”⁸²

Darülfünun 1933’de kaldırılmış, Maarif Vekâletine 1933’den başlamak üzere İstanbul Üniversitesini kurma görevi verilmiştir. Yeni üniversitenin yönetim yapılanması ve işleyişi 1934 yılında belirlenmiştir. Yeni yapılanmada kimi öğretim üyeleri görevden alınırken geri kalan üyeler üniversitede görevlendirilmiştir. 240 öğretim üyesinden 157’si görevden alınmış, 83 öğretim üyesi üniversitede görevlendirilmiştir.⁸³ Üniversite yenileşmesi Cumhuriyet döneminin eğitim politikaları içindeki en önemli konulardan birisi olmuştur. Yenileşme içinde yabancı bilim adamları da yer almıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı öncesi Hitler Almanya’sında Nazizm’e karşı çıkan bilim adamları yok edilmeye çalışılınca bilim insanları sığınacak ülke arayışına girmişler, özellikle İsviçre’de örgütlenmeye başlamışlardır. Alman profesörler Mustafa Kemal tarafından Türkiye’ye çağırılmış, başta İstanbul Üniversitesi olmak üzere Yüksek Mühendis Mektebi ve İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinde görev almışlardır. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip yurt dışındaki Alman Bilim adamları Yardımlaşma Derneği Başkanı Prof. Dr. Philipp Schwatz ile genel bir antlaşma imzalamıştır. Yapılan antlaşmaya göre; yabancı profesörler üniversitede tam gün çalışacak yan iş yapmayacaklardır. Öğrenciler için çevirmen aracılığı ile Türkçe ders kitabı hazırlayacak en geç üç yıl içinde de Türkçe ders vermeye başlayacaklardır.⁸⁴ Genç Cumhuriyet yönetimi yoksul bütçelerine rağmen yabancı bilim adamlarına ödedikleri yüksek maaşlarla da bilime ve aydınlanmaya ne kadar önem verdiklerini kanıtlamışlardır. Türkiye’de bir profesör 150 lira aylık alırken yabancı profesörlere 500-800 lira aylık verilmiştir. Bu miktarlar dönem milletvekillerinin maaşlarının da üç katıdır.⁸⁵

⁸² **Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi**, 3.C, s.666.

⁸³ Özata, **a.g.e.**, s.147.

⁸⁴ Horst Widman, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, Kabakçı Yayınları, İstanbul, 2000, s.114-115.

⁸⁵ Widman, **a.g.e.**, s.154.

II. BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE HÜKÜMET PROGRAMLARINDA EĞİTİM POLİTİKALARI

1. II. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ DÖNEM

1.1. Atatürk Dönemi Hükümet Programları

Türkiye’de Cumhuriyet’in ilan edilmesinden itibaren tüm alanlarda olduğu gibi eğitim konusunda da dönemin şartları göz önünde tutulmuştur. Şöyle ki Cumhuriyet’in ilan edildiği ve sonrasındaki gelişmeler genel olarak “Devrim dönemi” olarak adlandırılmıştır. Atatürk’ün cumhurbaşkanı olduğu bu 15 yıllık süreçte diğer alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da “millileştirme” politikası güdülmüştür. Bu politika özellikle eğitim alanında ağırlık kazanmış ve yeni eğitim kurumlarının tamamı bu politika ile şekillendirilmiştir. Cumhuriyet’in ilanından sonra kurulan tüm hükümetler eğitime gereken önemi vermiş eğitim sorunlarının çözümü için de büyük çaba harcamışlardır. Eğitim hükümet programlarında da daima önemli ve öncelikli konu olarak yerini almıştır.⁸⁶

Atatürk, eğitim politikasını ele alırken, bu politikanın çağdaş, modern ve milli bir karakterle şekillenmesinin ülkenin tüm alanlardaki kalkınmasının temeli olarak görmüştür. 1924’te yapmış olduğu konuşmasında “*en mühim, en esaslı nokta eğitim meselesidir. Eğitimidir ki, bir milleti ya hur, müstakil şanlı, yüksek, bir cemiyet halinde yaşatır, ya da bir milleti esaret ve sefalete terk eder*”⁸⁷ cümleleri ile eğitimin önemine vurgu yapmıştır.

Atatürk dönemi, üzerinde önemle durulan konu, Türk kültürü üzerindeki yabancı tesirleri ortadan kaldırmak olmuştur. Bu bağlamda Türk Tarih ve Türk Dil Kurumlarını kurarak çalışmaları başlatmıştır. Eğitim politikaları da aynı doğrultuda şekillendirilmiş ve millilik esası doğrultusunda okullar için hazırlanan tarih kitaplarında Türk tarihi ve dili ön plana çıkarılmıştır. Atatürk’ün emriyle Afet İnan

⁸⁶ Türk, a.g.e., s. 77.

⁸⁷ 22 Eylül 1924 tarihli “Samsun Öğretmenleriyle Konuşma, *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II (1906-1938)*, 2.baskı, Toplayan: Nimet Unan, Ankara, 1959, s.198.

tarafından yazılmaya başlanan “Türk Tarihinin Ana Hatları” ile “Türk Tarihinin Ana Hatları Methal Kısmı” isimli eserler bu tür örneklerden olmuştur.⁸⁸ Ayrıca arkeolojik kazılar sonucu elde edilen buluntulara dayandırılarak Türklerin çok eski bir medeniyet olduğu ve ari ırktan geldiklerine dair tezler ders kitaplarına girmiştir.⁸⁹

Atatürk, Cumhurbaşkanlığı dönemi boyunca en büyük hedefinin Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması olduğunu dile getirmiş ve bu amacın gerçekleşmesi ve geleceğe yön vermesi için tüm alanlarda bu doğrultuda çaba göstermiştir. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinden farklı olarak “Batılılaşmak” yerine “çağdaşlaşmak” olgusunu ön plana çıkarmıştır.⁹⁰ Bu bağlamda Atatürk dönemi hükümet programlarında; eğitim başlığı altında, çağdaşlaşma ve millilik vurgusunun ön plana çıktığı görülmektedir.

Cumhuriyet ilan edildikten sonra 3 Mart 1924'te kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu⁹¹ sonrası 27 Ekim 1924'te dönemin başbakanı Fethi Okyar'ın açıkladığı Hükümet programında Maarif başlığı altında; Eğitim işlerinin Tevhid-i Tedrisat Kanunu doğrultusunda, eşit ve tek tip olacağı, ülkenin gençlerinin Cumhuriyetin hedefleri doğrultusunda yetiştirilebilmeleri için öğretmen ve okul sayılarının artırılması hedefinden bahsedilmiştir.⁹²

1927 yılında CHP Kurultayı'nda eğitim konusu “eğitim siyaseti” olarak ele alınmış ve milli, laik, tek tip okul ve bilimsizliğin giderilmesini esas alan kararlar alınmıştır.⁹³

V. ve VI. İnönü Hükümetleri dönemleri 1930-1935 yılları arasına denk gelmektedir. Bu yıllar arasında 1929 Dünya Ekonomik bunalımının yarattığı sonuçlara bağlı olarak ekonomik zorluklar ve tutumluluk öğeleri etkili olmuş ve Hükümet Programlarının eğitim ile ilgili kısımlarında bu etki görülmüştür. Nitekim V. İnönü Hükümet programında;

⁸⁸ Isıl Çakan, **Konusunuz Konuşturunuz Tek Parti Döneminde Propagandanın Etkin Silahı: Söz**, İstanbul 2004, s.23.

⁸⁹ Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Ankara 2000, s. 20-21.

⁹⁰ Kadir Şeker, İnönü Dönemi Kültür Hayatı, (1938-1950), **Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi**, Isparta, 2006, s.6-7.

⁹¹ **Resmî Gazete**, Kanun Numarası; 430, Yayımlandığı Tarih, 6.3.1340 (1924), Tertip, 3, C. 5, s. 322.

⁹² **TBMM, Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, Haz. Dr. İrfan Neziroğlu - Dr. Tuncer Yılmaz, C.I, TBMM Basımevi, 2013, s.99.

⁹³ Esergül Balcı Bucak, **Türkiye’de Eğitim Politikaları ve Siyasi Parti Ödülleri**, Ankara,1993, s.122-123.

“Mâarif siyâsetimizde mesleki tahsil ve ihtisas, az masrafla çok netice arayan ameli bir mahiyet, mekteplerimizi her türlü menfi tesirattan münezze, ahlâk ve intizam cephelerini bilhassa ehemmiyetli tutan bir zihniyet ve yeni bir kuvvetle devam edeceğiz. İçtimai hastalıklarla mücadele etmek başlıca farikası olan sıhhat ve içtimai muavenet faaliyetimiz idame ve tevsî olunacaktır”⁹⁴ denirken bir sonrakinde de “Maarifte gayelerimizin temini için az masrafla çok okutabilmek usullerinin tatbikinde bilhassa mesai sarf etmek kararındayız”⁹⁵ denmiştir.

Görülüyor ki, dönemin ekonomik koşulları pek çok alanda etkili olduğu gibi eğitim alanında düşünülen politikalar üzerinde de etkili olmuştur. Eldeki sınırlı ekonomik güçle hareket edilerek, eğitim konusunda en üst seviyeye çıkabilmek hedeflenmiştir.

1.2. I. Celal Bayar Dönemi Hükümet Programı (01.11.1937-11.11.1938)

Atatürk’ün vefatından sonra, Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü’nün ilk başbakanı Celal Bayar olmuştur. I. Bayar Hükümeti, (01.11.1937- 11.11.1938)’nin programı diğer tüm programlar ile karşılaştırıldığında en kapsamlı eğitim programı olduğu açıklanmıştır. Bayar Meclisin açılışında hükümet programını okurken eğitim alanında öncelikle olarak milli kültür sisteminin ilerlemesi yönünde tedbirler alınacağını iletmiştir. Programa göre, ilköğretimin önemli ve öncelikli olduğu belirtilmiştir. Başbakan,

“Aile ocağından sonra milli kültür ile ilk temas ilkokullarda başlıyor. Genç vatandaş her şeyi benimseyen ve henüz temyiz kabiliyeti teessüs etmemiş olan taze zekâsıyla ancak en doğruyu en iyiyi ve en güzeli öğretecek bir müesseseye emanet edilebilir. İlk tahsilde alınan fena intibaları müteakiben düzeltebilecek ali bir tahsil sistemi henüz icad edilmemiştir.

Fena bir ilköğretim, fena bir hayata başlayış demektir. Bu genç vatandaşın karakterinin teşekkülüne mâni olur ve hatta bozabilir, bunu içindir ki, ilköğretime en çok ehemmiyet vereceğiz. En kıymetli en iyi yetişmiş ve en kuvvetli elemanlarımızı bu işte ve bu iş için adam yetiştirmekte kullanacağız. İyi bir ilkokul öğretmenini en yüksek bir okul öğretmeninden mahiyet itibarıyla daha az mühim bir vazife almış

⁹⁴ TBMM, Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, s.146.

⁹⁵ Bucak a.g.e., s.217.

saymıyoruz ve kendilerinin hayatıyla refahlarıyla ve bu mühim vazifeyi başarış kabiliyetleriyle en yakından alakadar olmakta devam edeceğiz”⁹⁶

cümleleri ile ilköğretimin önemine vurgu yapmıştır. Ayrıca ilkokul öğretmenlerinin yetiştirilmeleri konusunun oluşturulacak eğitim politikalarında da önemli ve öncelikli bir konu olduğu vurgusunda bulunulmuştur.

Başbakan Celal Bayar, ilköğretim sonrası tüm vatandaşların kabiliyet ve ilgileri ne olursa olsun üniversiteye dayalı bir sisteme tabi tutulmasının doğru olmadığını, böyle bir sistemin her alanda gelişmeyi hedefleyen bir ülke olarak Türkiye’nin yararına olmayacağını vurgulayarak meslek okullarının önemine değinmiş ve bu okulların bir an önce açılması ve çeşitli kabiliyetlere sahip gençlerin yetiştirilmesi gerektiğini, bu okulların da ilköğretimden sonraki en önemli konu olduğunu dile getirmiştir. Başbakan sözlerinin devamında üniversite eğitiminin ihmal edilemeyeceğini, tam aksine üniversitelerin bir ülkenin kalkınmasında büyük önemi olduğunu şu sözleri ile ifade etmiştir;

“Bunun klasik üniversite tahsilini ihmal edeceğiz demek olmadığı aşikârdır. Bilakis bu müesseselerimizi de hakiki ilim adamı yetiştirecek şekilde ve ancak bu istidadi en mütakamil surette gösterebilmiş olanların başarabilecekleri çetin ve fevkalade disiplinli ilim müesseseleri halinde yükseltmek mesaimize devam edeceğiz.

İlave ve tesis edilecek fakültelere ait işi hazırlayarak Ankara Üniversitesini kuracağız. Ortaokullara ve liselere lâyük olan büyük ehemmiyeti vermekte devam edeceğiz. Şefin işaretleri dairesinde doğu bölgemizde bir kültür merkezi esaslarını kurmağa başlayacağız. Milli kültür bakımından büyük önemi olan ve şefin ilim ve kültür sahasında en büyük abidelerinden biri halinde daima yükselecek bulunan tarih ve dil araştırmalarımıza ve bunlarla alâkadar işlere hususi ehemmiyet vermeğe devam edeceğiz.”⁹⁷

Celal Bayar’ın başbakanlığının ilk devresinde Cumhurbaşkanı Atatürk’e verilmiş sözler olarak da değerlendirilebilecek hükümet programının eğitim ile ilgili kısmında, öğretmen yetiştirme ve okullarda kullanılacak olan araç ve gereçleri arttırma konusuna da değinilmiştir.⁹⁸

⁹⁶ Bucak a.g.e., s.279-280.

⁹⁷ Bucak a.g.e., s.280-281.

⁹⁸ Konu Hakkında Geniş Bilgi için bkz. Gültekin Kâmil Birlik, “Millî Mücadeleden

Bunların dışında sanat eğitimi ve bu alanda okulların sayısını arttırma konusu da işlenmiştir. Son olarak sporun ve seyahat etmenin önemine değinen başbakan bir ülkenin kalkınması, tanınması ve sağlıklı bir nesil yetiştirmesinde spor ve seyahatin önemine değinerek şunları söylemiştir;

“Milli kültür kadrosu içinde mütalâasını zaruri gördüğümüz sporu profesyonel şampiyon yetiştirmek için istemiyoruz. Spor okullarımız gibi sahnemiz gibi milli kültürümüzün bir cüzüdür. Büyük gaye Türk vatandaşını fikir ve düşünce itibariyle kuvvetli vücut itibariyle kuvvetli en ve tam sıhhatli seciyeli gürbüz güzel insan olarak yetiştirmektir. Nasıl ki memleketimizde okumak yazmak bilmeyen tek vatandaşın kalmasını istemiyorsak sevdiği ve bütün hayatınca tatbik edeceği lâakal bir spor olmayan vatandaş da kalmamalıdır. Salim bir kafa ancak sağlam bir vücutta olabilir sözü Türk atasözüdür. Yine bu mülâhaza iledir ki bütün vatandaşlarda verim kudretini muhafaza için muntazam çalışma hafta ve yıl tatillerinden muntazam istifade ve seyahat zevkinin inkişafına taraftarız. Sporu bir merkeze bağlayıp teşkilâtlandırmak ve muhtelif spor teşekkül ve hareketlerini ve vasıta ile idare etmek için yüksek huzurunuzda bir kanun lâiyhasıyla geleceğiz”⁹⁹

2. II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ

2.1. İNÖNÜ DÖNEMİ HÜKÜMET PROGRAMLARINDA EĞİTİM

2.1.1. II. Celal Bayar Dönemi Hükümet Programı (11.11.1938-25.01.1939)

Atatürk'ün vefatından sonra Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü'nün ilk başbakanı Celal Bayar olmuştur. Ancak İnönü, Bayar dışında kalan önceki kabinenin büyük çoğunluğunu değiştirmiştir. Bayar'ın ikinci başbakanlık dönemi uzun sürmemiş ve bir yıl kadar sonra istifa etmiştir. (11.11.1938- 25.01.1939)

Celal Bayar, Atatürk'ün ölümünden sonraki bu ikinci başbakanlığında mecliste yaptığı açılış konuşmasında; Atatürk'ün ölümünün kendisi ve Türk Milleti üzerinde yarattığı acı ve üzüntüyü dile getirmiş ve onu sevmenin tüm millet için bir milli görev olduğunu ifade etmiştir. Açıkladığı hükümet programının çok büyük bir

Cumhurbaşkanlığına Kadar Celal Bayar, (1919-1950)”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 2011, s.s.185-191.

⁹⁹ TBMM, Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, s.281.

kısmını Atatürk sevgisi ve yokluğunun verdiği acıyı ifade etmeye ayırmıştır. Büyük bir dünya savaşının patlak verdiği bu ilk günlerde harici siyaset üzerinde durmuş ve daha bir yıl önce açıkladığı hükümet programının üzerindeki çalışmaların devam edeceğini belirtmiştir.¹⁰⁰

2.1.2. I. ve II. Refik Saydam Dönemi Hükümet Programı (25 Ocak 1939 – 9 Temmuz 1942)

I. Refik Saydam Hükümetinin (25 Ocak 1939 – 3 Nisan 1939) eğitim programındaki

“Memleketimizin maddi refahı ve iktisâdi kalkınması ancak kültür seviyemizin bunlarla muvazi olarak yürümesiyle mümkün olacaktır, kanaatindeyiz. Türk çocuğunu daha ilk tahsil yaşında iken mektebe alarak zekâ, istidat ve faaliyetine uygun bir silsile takip ettirmek memleketin ilim, sanat ve pratik hayat ve teknik faaliyet sahalarında eleman ihtiyacını onların yetişkin varlıklar ile karşılamak maarif işlerinde tutacağımız esaslı yoldur. Bu yolda emin yürüyebilmek için ilk tahsili öğretmen ve eğitimlerimizle vermeğe çalışmakta devam edeceğiz. Mevcut liseleri, keyfiyetçe olgunlaştırmak ve yüksek tahsil müesseselerini tam hazırlayıcı mektepler haline getirmek emelindeyiz. Ankara, İstanbul üniversiteleri ile diğer yüksek tahsil mekteplerinin inkişafı yakından takip edilecektir. Türk çocuğunun ahlaki temiz, ruhça ve bedence sağlam, milletine vatanına Cumhuriyete ve inkılâba sadık yetiştirmek maarifimizin başlıca hedefidir. Tarih ve dil inkılâbımızın milli ruhun doğuşuna ve kuvvetlenmesine verdiği hızı artıracamız”¹⁰¹

cümleleri bir önceki Celal Bayar Hükümeti programını özetler nitelikte özellik göstermiştir.

Hükümet programında eğitim konusu ele alınırken görülüyor ki ülke kalkınmasında maddi unsurlar yanında kültürel unsurlar da büyük önem taşımaktadır. Eğitim faaliyetlerinin planlanmasında ve yürütülmesinde eğitim basamağındaki her bir kurumun gelişimine hizmet edecek çalışmalar yapılmalıdır. Eğitim faaliyetlerinin öncelikli amacı Cumhuriyet rejimine ve inkılaplara bağlı Türk

¹⁰⁰ Bucak a.g.e., s.s.301-309; TBMM, ZC., Devre:5, Cilt:27, İçtima:4, s.s. 51-52., Cumhuriyet, 13 Aralık 1938, s.s.1-9.

¹⁰¹ TBMM Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, s.320.

çocukları yetiştirmek olmalıdır. Ulusal eğitimin kaynağı olacak millî kültürün öğrenilmesi ve yayılması için de Türk dili ve tarihine büyük önem verilmelidir.¹⁰²

Henüz II. Dünya Savaşı'nın yeni patlak verdiği ilk Refik Saydam Hükümeti programının aksine, II. Refik Saydam Hükümeti programında tüm alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da savaşın ağırlığı hissedilmeye başlanmıştır. 3 Nisan 1939 – 9 Temmuz 1942 tarihleri arasındaki bu dönemde Başbakan, hükümet programını açıklarken ağırlığın harici siyasette olduğunu belirtmiş ve değişen Dünya şartlarının ülke üzerinde yarattığı havadan bahsetmiştir. Özellikle o dönem Türkiye'nin yürüttüğü savaşan taraflar arasındaki denge siyasetini özetlemiştir. Eğitim konusunda da *“Vekâletlerin iş programında bir değişiklik yoktur. Kabinenin programında olduğu gibi vekâletlerin iş programlarında da Cumhuriyet Halk Partisinin programı esasır”*¹⁰³ cümlesi ile bir önceki programın aynen geçerli olduğunu ifade etmiştir. Başbakan Refik Saydam'ın vefatından sonra yeni başbakan Şükrü Saraçoğlu olmuştur.

2.1.3. I. ve II. Şükrü Saraçoğlu Dönemi Hükümet Programı (9 Temmuz 1942 – 7 Ağustos 1946)

Şükrü Saraçoğlu Hükümetlerinin ilk (9 Temmuz 1942-7 Ağustos 1946) döneminde hükümet programı içinde eğitim konusunda yine dönemin siyasi durumunun etkisi görülmektedir. Savaş yıllarında ülke gündemini genel olarak harici siyaset belirlerken bu yıllar arasında Türkiye'nin daha çok Almanya ile yakın olması etkisi hissedilmiş ve eğitimde Türklük vurgusu ön plana çıkmıştır.

Saraçoğlu'nun eğitim başlığı altındaki konuşması şöyledir: *“Bugünkü Türk vicdanı vatanın her gün biraz daha kuvvetlendiğini Türk milletinin her gün biraz daha refaha kavuştuğunu ve bilhassa Türk köylüsünün her gün biraz daha yükseldiğini anlamak ve köylü ile bilgi ve toprağı birleştiren bir ideale doğru yürüdüğümüzü görmek istiyoruz. Hepimiz bu idealin yolcularıyız. Ve muvaffak olacağımıza inanıyoruz. Son yılların gayretiyle dünyadaki arkadaşlarımızın safına çıkmış olan üniversitelerimiz, yüksek mekteplerimiz ve bunları dolduran gençlerimiz her gün ağırlasan bilgileri ve artan adetleri ile ideale doğru hamleler yapmağa*

¹⁰² Filiz Meşeci Giorgetti - Betül Batır, “İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları” **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Sayı, 13-14, İstanbul, 2008, s.28.

¹⁰³ **TBMM, Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, s.340.

hazırlanıyor. Onun için bu gençlerdeki heyecanları beraber yaşamak ve onlarla daha çok çalışmak kararındayız. Bugün için henüz pek çok olmakla beraber Köy Enstitüleri köylerimizi ve köylülerimizi daha şimdiden yükseltmeğe başlamıştır. Bu iki uç arasındaki yüz binlerce Türk genci bir tek yoldan aynı hedefe yürümek için hazırlanıyor. Köylüyü topraksız, toprağı da köysüz bırakmayacağız. Ve yavaş yavaş toprağı, sanatı ve tekniğı sadece bilginin emrine geçireceğiz.”¹⁰⁴ Saraçoğlu'nun konuşmasından da anlaşılacağı gibi, eğitim ile ilgili yapılan çalışmalar ile üniversitelerin uluslararası düzeyde iyi bir noktaya geldiğı, yüksek tahsil gören öğrenci sayısının artarak bilimsel çalışmalarla ideallere daha çok yaklaşıldığı dile getirilmiştir. Ayrıca Köy Enstitülerinin varlığı ile de köylerin ve köylü halkın eğitim düzeyinin yükseltilmeye başlandığından söz edilmiştir.¹⁰⁵

Son olarak savaşın son iki yılında Şükrü Saraçoğlu'nun ikinci hükümet dönemine bakılacak olursa 9 Mart 1943 – 7 Ağustos 1946 tarihleri arasındaki bu süreçte Saraçoğlu hükümeti programında eğitim konusu daha öncekilerden farklı olarak bir kıyaslama niteliğinde olmuştur. Nitekim başbakan, hükümet programında savaş yıllarında uygulanan Varlık Vergisi de dâhil tüm politikaların ülkenin yararına olduğunu ve savaşın Türkiye’de bu politikalar sonucunda daha iyi atlatıldığını vurgulamıştır.

“Son senelerde halkımızda ve maarifetlerimizde gördüğümüz hamleleri takviye etmek ve biran evvel bilgili ve verimli vatandaş adedini arttırmak için bütün kuvvetimizle bu cereyana katılmakta vatan ve millet için büyük faydalar gördük ve bu cereyanın hızını azaltmamak için önümüzdeki senenin maarif bütçesine 14,5 milyon lirayı ilave ederken cidden haz duyduk.”¹⁰⁶

sözleri ile eğitimde geçmiş yıllardan başlayarak bu yıllara kadar olan değişimi ifade etmiştir.

II. Dünya Savaşı yılları içinde Türkiye’de eğitim alanında hükümetlerin programlarına bakıldığında özetle; dönemin iç ve dış siyasal gelişmelerinin eğitim üzerindeki etkileri görülmektedir. Özellikle savaşın getirmiş olduğu mali problemler ile harici siyasetin etkilerinin ağırlık kazandığı görülmektedir.

¹⁰⁴ Bucak, a.g.e., s.366.

¹⁰⁵ Giorgetti -Batır, a.g.m., s.32.

¹⁰⁶ Bucak, a.g.e., s.393.

III. BÖLÜM

1. II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ TÜRKİYE'DE EĞİTİM POLİTİKALARI

1.1.Eğitimde Hümanizma Politikaları

Hümanizma, XV. yüzyılda İtalya'da tarih, şiir ve ahlak felsefesi gibi bilim dallarını belirten “Studia humanitatis” terimiyle, ilkçağ edebiyatı üzerinde uzmanlaşmış, araştırmacılarla öğrenciler için kullanılan “humanisti” adından kaynaklanmaktadır.¹⁰⁷ İlk kez Alman araştırmacılar tarafından kullanılmaya başlanan hümanizma anlayışı devlet yönetiminin merkezine Tanrı yerine insanı koymuştur.

Türkçe karşılığı “insancılık, insanları sevme ülküsü”¹⁰⁸ olan Hümanizm terimi, Nüzhet İslimyeli'nin “Sanat Terimleri Ansiklopedisi”nde, “Eski Yunan ve Latin kültürünü en yüksek kültür örneği olarak alan ve ortaçağın skolastik düşüncesine karşı XIV. yy. Avrupa'sında doğup gelişen felsefe, bilim ve sanat görüşü”¹⁰⁹ olarak tanımlanmıştır. Seyit Kemal Kara Alioğlu “Edebiyat Terimleri Kılavuzu”nda Hümanizm: insanlığın kendini yeniden buluşu, kendi varlığından öz cevherine dönüşüdür”¹¹⁰ ifadesini kullanmıştır. Örneğin, İbrahim Kafesoğlu hümanizmayı “Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri” adlı eserinde, “Doğu medeniyetini Batı medeniyetinden ayıran; günümüze kadar büyük farkı yaratmış olan Rönesans, XIV. ve XVI. Yüzyıllar arasında tamamlanmış büyük bir kültür olayıdır. Bu kültür olayının sanat, din ve ahlak yönleri vardır”¹¹¹ şeklinde yorumlamıştır. “Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma” adlı eserinde Osman Kafadar “Rönesans’la “yeniden doğan”, Antik çağın plüralist, estetik ve hür şahsiyetli bakış açısı, Hümanizm akımıyla laik bir insanlık kültürüne ulaşmayı amaçlar”¹¹² derken de aslında Hümanist akımın laik bir kültür oluşturmak istediğini belirtmiştir.

Hümanizma kavramı, Türk aydınları tarafından da değişik şekillerde tanımlanmıştır. Türk aydınları arasında Batı kültürüne dair merak 20.yüzyıl

¹⁰⁷ Ana Britannica, C.XI, İstanbul 1993, s.310-311.

¹⁰⁸ Türkçe sözlük T.D.K., C.1, Ankara 1988, s.659.

¹⁰⁹ Nüzhet İslimyeli, Sanat Terimleri Ansiklopedisi, C.1, A-B, Ankara 1973, s.327.

¹¹⁰ Seyit Kemal KaraAlioğlu, Edebiyat Terimleri Kılavuzu, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İstanbul 1975, s.157.

¹¹¹ İbrahim Kafesoğlu, Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri, Devlet Kitapları, İstanbul 1970, s.194.

¹¹² Osman Kafadar, Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma, Ankara, 1997, s.20.

başlarında başlamıştır. Özellikle Yahya Kemal Beyatlı ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu da hümanist düşünceyi ilk defa dile getiren Türk aydınları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki Türk aydını özellikle Fransız edebiyatı ile ilgili araştırma yaparken hümanist zihniyet ile karşılaşmışlardır. Beşir Ayvazoğlu “Bozgunda Fetih Rüyası” adlı eserinde, konuyla ilgili olarak “Esasen biz coğrafya ve kısmen de medeniyet bakımından Yunanlıların varisi sayılırdık; bu verasetin Avrupa’da meydana getirdiği sonuçları yaşamamızı din engellemiş ve bu hal 1850’lere kadar devam etmiştir. Aslında yapılacak şey, bütün Avrupa medeniyetinin kaynağı olan Yunan medeniyetine yönelmekti. Hâlbuki biz Fransızlara tabi olarak yanlış bir yol seçmiştik; işin kötüsü Fransız edebiyatını da tam anladığımız söylenemezdi. Çünkü Avrupa edebiyatlarının hiçbirini asıl kaynaklarına yani Yunan’a ve Latin’e gitmeden anlamak mümkün değildir”¹¹³ demiştir. Sadece sözünü ettiğimiz bu iki Türk aydınının değil dönemin Türk aydınları arasında Avrupa’ya, özellikle Fransa’ya ve kültürüne olan eğilim sonucunda edebiyatın Eski Yunan edebiyatına dayanması gibi bir durum görünmektedir. Hatta Yahya Kemal ile başlayıp, Yakup Kadri ile sürdürülen bir akım olarak da başlatılmış olan “Nev Yunanilik”¹¹⁴ adı verilen bu akıma fazla rağbet edilmemiştir. Yahya Kemal ve Yakup Kadri’nin Eski Yunan ve Latin kültürüne dayanarak oluşturmak istedikleri anlayışa karşı ilk tepkiler de Ömer Seyfettin’den gelmiştir.

Hümanist düşüncenin tarihsel sürecine baktığımızda ilk evre olarak 1923-1938 yıllarını, ikinci evre olarak da 1939-1950 yılları arasını söyleyebiliriz. Çalışmamız özellikle II. Dünya Savaşı dönemi üzerine olduğundan 1939-1950 arası özellikle hümanist düşüncenin eğitim politikaları üzerindeki etkisi ana araştırma konusu olacaktır.

1938’lerin sonlarına doğru işlenmeye başlanan Hümanist düşünce ile ilgili olarak Arslan Karadağ’ın “Türkiye’de Hümanizma Düşüncesinin Ortaya Çıkışı ve Gelişmesi” adlı eserde yazar Nurullah Ataç’ın bu konuyla ilgili şu ifadelerine yer vermiştir: “Eski Yunan ve Latin yapıtlarının çevrilmeleri gerekir. Çünkü onlar uygarlık tarihini, kavramamız için zorunludur. Bugünkü dilimiz, Batı kültürünün birçok kavramlarını düşünmeye elverişli değildir. Avrupa ulusları bu kavramların hemen hepsini Yunan-Latin sözcükleri ile düşünmüşlerdir. Bizim de o yola girmemiz

¹¹³ Beşir Ayvazoğlu, **Bozgunda Fetih Rüyası**, İstanbul 2006, s.50.

¹¹⁴ Suat Sinanoğlu, **Türk Hümanizmi**, Ankara, 1980 baskı, s.91-92.

iyi olacaktır.”¹¹⁵ Bu söylemden çıkarılabilecek sonuç şudur ki: medeniyeti yakalamanın yolu Yunan Latin kaynaklarından çeviriler yapmaktan geçiyor.

Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'dir. Yücel döneminde de partiye, dolayısıyla yönetime hâkim olan görüş hümanizma olmuştur. Bu görüşü savunanlar Avrupa'da ki gelişmişliği Latin Yunan köklerine bağlayarak dini sosyal yaşam alanından tamamen çıkarılmasını önermişlerdir. Yapılacak tek şey Latin–Yunan kaynaklarını tercüme ederek bunları yaşam prensibi olarak kabul etmektir. Yücel, 1938 tarihli Akşam Gazetesindeki *S* başlıklı yazısında özellikle tercüme faaliyetleri ile ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır: “Latinler Eski Yunan’ı örnek aldı. Yunanlıların kültür bakımından hangi milletle temas ettikleri ve milletlerin eski Grek Edebiyatına hangi noktalardan üstün olduğu hala müphem bir mevzudur...”¹¹⁶ Hasan Ali Yücel, 1939 yılında yapılan I. Maarif Şurası'nın açılış konuşmasında da müspet ilim anlayışının ve milli kültürün, hümanizm ruhunun geleceğinin liseler tarafından oluşturulacağını belirterek, liselerin diğer amaçlarından bahsetmiştir.¹¹⁷ Birçok ülkede ikinci yabancı dil olarak Latince ve Yunancanın öğretildiğini de söylemiştir.¹¹⁸

Millî Eğitim Bakanlığı görevinde de bulunmuş dönemin aydınlarından kabul edilen Sabahattin Eyüboğlu, Nurullah Ataç ve İsmail Hakkı Tonguç gibi isimler de bu görüşün taraftarlarındandır. Özellikle Nurullah Ataç'ın düşünceleri bu fikirleri yönlendirmiştir.

II. Dünya Savaşı'nı da içine alan 1938-1950 yılları arasında dönemdeki Batıcılık faaliyetleri başka bir söyleyişle hümanizm, halk tarafından da gelenekselliğin alternatifi olarak değerlendirilmiş, bu düşünceyi kanıtlar uygulamalar görülmüştür. Örneğin Batı klasikleri tercüme edilerek kültür kurumlarında okutulmaya başlanmıştır.

Hümanizma düşüncesini tarihsel süreçte incelemeye devam ettiğimizde 1940'larda 6.yılına giren özellikle hümanizma ağırlıklı konuları işleyen “Yücel”

¹¹⁵ Arslan Karadağ, **Türkiye’de Hümanizma Düşüncesinin Ortaya Çıkışı ve Gelişmesi**, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Felsefe”, Ankara 2002, s.141.

¹¹⁶ Hasan Ali Yücel, “Klasik Nasıl Doğar”, **Akşam**, 5 Eylül 1938.

¹¹⁷ Bu konuda bkz. Boğos Zekiyan, **Hümanizm, İnkılap ve Aka** Yayınevi, İstanbul, 1982.

¹¹⁸ Filiz Meşeci Giorgetti, Betül Batır, **a.g.m.**, s.42. (M.E.B I. Maarif Şûrası, (Çalışma Programı, Konuşmalar, Lahikalar) Tıpkı Basım, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1991).

dergisi karşımıza çıkmaktadır. 1935 yılından beri çıkan dergi Orhan Burion ve Vedat Günyol'un altıncı ciltten itibaren dahil olmasıyla birlikte Hümanizma konusundaki tartışmaların merkezi haline gelmiştir.¹¹⁹Orhan Burion yönetiminde ki derginin "Altıncı Yıl Sayısının başyazısında "Hümanizmanın arayıcılığı ile kendimizi bulmak" kararına varıldığı açıklanır ve bu karar, dergi logosunun altına da iri puntolarla yazılır. Aynı sayının "Müşterek Yazımız" başlıklı yazısında hümanizma "insan"ı merkeze koyuşu sahiplenir ve buna, Türk kültürü ile halkının birikimindeki insan yorumu eklenir. Burian 63.sayıdaki "Hümanizma ve Biz" başlıklı yazısında hümanizmanın ana kaynağının Eski Yunan Medeniyeti olduğu üzerinde durur.¹²⁰

Hümanist akım 1940'larda ortaya çıkmıştır. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri kültürel alanda Atatürk'ün "milli kültürü" ön plana çıkaran anlayışı olmuştur denebilir. Ayrıca Atatürk'ün Türk kültürü ve Türk tarihi ile ilgili çalışmaları da bu durumun ortaya çıkmasında etkilidir. Atatürk dönemi kültür anlayışında "millilik" her türlü değerün üstünde tutulurken hümanist kültür politikasının ana eksenini evrensel değerler olmuştur. Hümanizmanın bir kültür politikası olarak benimsenmesi özellikle Hasan Ali Yücel'in Maarif vekilliği döneminde vurgulanmıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'de bu politikaya destek olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın yarattığı tüm olumsuz ve sıkıntılı sonuçlarına rağmen İnönü döneminde girilen yenilik ve çağdaşlaşma atılımları dikkate değerdir. Özellikle de eğitim ve öğretime aynı zamanda edebiyata, yayına, bilime ve sanat dallarından her birinde görünen gelişmeler doğrultusunda Türk hümanizmasından bahsedilir olmuştur. Şerafettin Turan "İsmet İnönü'nün Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği" adlı eserinde şöyle der: "Başbakan İnönü bu uygulamalara gönülden inanarak Büyük katkılarda bulunmuştur. O daha 1914'te Yemen'de bir Fransız Şirketi'nden satın alınan gramofon plakları dinleye dinleye klasik Batı müziğine büyük ilgi duymuştu"¹²¹

17-29 Temmuz 1939 tarihleri arasında yapılan I. Maarif Şurası'nın ayrıntılı ele alınarak işlenen konularından biri Hümanizma meselesi olmuştur. Şurada bu iki konunun aynı anda ele alınış şekline de anlaşılacağı üzere millilik ile gayri millilik konuları aynı anda ele alınmıştır. Adı yine milli kültür olarak anılacak olsa da milli

¹¹⁹ Vedat Günyol, Sanat ve Edebiyat Dergileri, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986, s.30-42.

¹²⁰ Orhan Burion, "Hümanizma ve Biz", Yücel, C.IX, sayı:63, Mayıs 1940, s.121.

¹²¹ Şerafettin Turan, "İsmet İnönü'nün Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği", Bilgi Yayınevi, Ankara, 2003, s.220-221.

kültür hümanist kültür anlayışı olarak yapılan tüm itirazlara rağmen ortaya konuyordu. Şurada geçen konuşma ve tartışmalarda Hasan Ali Yücel, Yunanca ve Latince derslerinin olmamasına rağmen ders saatlerinin fazla olduğunu dile getirmiştir. Oysaki bu konu gündemde yer almamıştır. Gündemde yer almayan bu konuyu Şura üyesi Nuri Kurtulmuş'un şu açıklaması göstermiştir: “*Müzakereler arasında Latince ve Grekçenin liselerde okutulması mevzuu Ruznamede yoktur.*”¹²² Gündemde olmamasına rağmen 1940 yılında Ankara, İstanbul ve İzmir’de ki birkaç lisede Latince dilinin öğretileceği klasik kolların açılması sağlanmıştır.¹²³

Latince eğitimi ile ilgili olarak 1943 yılı eğitim öğretim sonunda liselerdeki klasik kollara “Devlet Olgunluk İmtihanlarında” Latince sorular sorulduğu tebliğler dergisinde de belirtilmiştir. ¹²⁴ Bu konu Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun “Hakikat” gazetesinde yer alan “Hümanizmaya Doğru İlk Adım” başlıklı makalesinde de ele alınmıştır.¹²⁵

I. Maarif Şurasında Hümanizma ve hümanist kültür tartışmaları sırasında herhangi bir karar alınmamıştır. Kongrede konuşan Cevat Dursunoğlu, hümanizmi kültürün ana kaynağı olarak yorumlamıştır. Kültürün ana kaynağına giderken de kendi kültürümüzden kopmamak gerek diyerek, Yunan ve Latin eğitimin hümanist kültürün öğrenilmesinde önemli bir yeri olduğunu belirtmiştir.¹²⁶ Yunan ve Latin dillerinin öğretileceği klasik liseler açıldığı gibi müfredat programlarında Yunan ve Roma kültürlerinin anlatımlarına ilişkin değişiklikler yapılmıştır.

1.2. Halkevleri ve Halkodaları Çalışmaları (1939-1945)

Ulusal kurtuluş mücadelesinin silahlı kısmının zaferle sonuçlanmasının ardından ülkenin çağdaştırılması yolunda bir dizi inkılap hareketine girişilmiştir. Siyasi, hukuki, sosyal ve ekonomik alanlarda yapılması planlanan inkılap hareketlerinin önündeki engellerden biri, 1929 dünya ekonomik bunalımı iken diğer

¹²² TC. Maarif Vekilliği, I. Maarif Şûrası, 17-29 Temmuz Çalışma Programı Konuşmalar, Lahikalar, Ankara, 1939, s.411.

¹²³ Osman Kafadar, “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları”, Modernleşme ve Batıcılık, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.380.

¹²⁴ T.C. Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi, 6 Eylül 1943, c.6, s.240, s.109.

¹²⁵ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Hümanizmaya Doğru İlk Adım”, **Hakikat**, 15 İkteşrin 1940.

¹²⁶ TC. Maarif Vekilliği, I. Maarif Şûrası, 17-29 Temmuz Çalışma Programı Konuşmalar, Lahikalar, Ankara, 1939.

bir etken de yapılan yeniliklerin halka yeterince ulaşmamasıydı. Savaş sonrası özellikle ekonomik durumun düzeltilmesiyle ağırlıklı olarak meşgul olan yönetici kadronun da halk içinde fazla olmaması yeniliklerin halka ulaştırılması üzerinde etken bir faktördü.¹²⁷ Bunun yanında iletişim araçlarının yetersizliği ve okuma yazma oranının da düşük olması yapılan yeniliklerin halk tarafından yeterince algılanamama sonucunu doğuruyordu.

Halktan hiçbir zaman kopmayan bir lider olan Atatürk, milli mücadele günlerinde olduğu gibi 1930 sonrasında da hep halka gitmeyi ve her alanda halkı aydınlatmayı görev olarak bilmiş, yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bir halk devleti olduğunu söylemiştir. 1923 yılı sonrasında sosyal ve kültürel alanda pek çok inkılap hareketine girilmiş, bu konuda ülkede adeta bir seferberlik başlatılmıştır. Ancak yapılan yenilik hareketlerinden halkın haberdar olması konusunda bazı sıkıntıların olduğu, yeniliklerin halka ulaşmadığı Atatürk'ün yaptığı yurt gezileri esnasında ortaya çıkmıştır. Bu durum, tıpkı Osmanlı devrinde olduğu gibi aydın-halk arasındaki kopuklukların devam ettiğini göstermiştir. Yaşanan bu olumsuz durumun ortadan kaldırılmasının tek yolu vardır; inkılabı yapan kadronun halka karışması. Devrimlerin halka kazandırılması, Türk milletinin ruhuna sindirilmesi gerekiyordu. Mustafa Kemal Paşa, Hakimiyet-i Milliye Gazetesinde yayınlanan yazısında şöyle diyordu:

“Gençlik, istikbalin ışığıdır. Gençlik mütemadiyen geliştiren ve yetiştiren bir çalışmanın içinde yaşatılmalıdır. Milleti, şuurlu, birbirini anlayan, birbirini seven ideale bağlı bir halk kütlesi halinde teşkilatlandırmak lazımdır. En kuvvetli ders araçlarına, yetişkin muallim ordularına malik olmak kâfi değildir. Halkı yetiştirmek, halkı bir kütle haline getirmek için ayrıca bir halk mesaisine ihtiyaç vardır. Silah kuvvetinden, her türlü cebir ve madde kuvvetinden daha müessir olanı fikir kuvvetidir. Milleti bu sahada yetiştireceğiz.”¹²⁸

Denebilir ki, Mustafa Kemal Paşa aydınlara her konuda halka gitmeyi, öze gitmeyi tavsiye etmiştir. Halkevleri, Cumhuriyet döneminde ülkenin sosyal ve kültürel kalkınmasında, Cumhuriyetin getirdiği değerlerin geniş halk kitlelerine

¹²⁷ Anıl Çeçen, **Atatürk'ün Kültür Kurumu HALKEVLERİ**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2000, s.77.

¹²⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın 19.02.1932 tarihinde Halkevlerini açış nutku, **Hâkimiyet-i Milliye**, 20.02.1932.

ulaşmasında son derece önemli bir işlevi yerine getirmiştir.¹²⁹ Atatürk'ün başta eğitim alanında yaptığı daha sonra tüm alanlarda yaptığı devrimlerin halka anlatılma yeri olarak, aydınlarla halkın kaynaşma yeri olarak kurulan en önemli müesseselerden biri olmuştur. 1930 ve sonrasında ortaya çıkan bu kopukluk için hemen harekete geçilmiştir. Bu yaklaşım Türkiye'de ki kültür politikalarının şekillenmesinin de başlangıç noktası olarak kabul edilmiştir. Başlatılan bu yeni kültür mücadelesinin mihenk taşlarından biri de halkevleridir. Ayrıca yeni kurulan genç cumhuriyetin modern, inkılapları anlayan, yeni rejimin ilke ve düşüncelerini benimseyen bireylere ihtiyacı vardı. Kurulan yeni devlet ancak bu ideal vatandaş modeli sayesinde gelişip büyüyebilirdi. Bu amacı gerçekleştirmek için açılan kurumlardan biri de Halkevleri ve Halkodaları olmuştur. Rejimin yerleşmesi için atılan adımların sonuçlarından biri olan Halkevleri halkın pozitivist dünya görüşü doğrultusunda eğitilmesinde de önemli bir kurum olarak karşımıza çıkar.¹³⁰

Halkevleri Anadolu'nun birçok yerinde bulunmaktaydı. 1932 yılında 14 olan halkevi ve halk odası sayı 1950 yılında 479 yükselmiştir.¹³¹ Her iki kurumun da açılış nedenleri düşünüldüğünde birkaçını şöyle sıralayabiliriz: sağlıklı nesiller yetiştirmek, köylerde ve kentlerde yetişkin eğitimini gerçekleştirmek, laik, milliyetçi ve halkçı fikirleri aşlamak kısacası yeni rejimi destekleyecek bir siyasi kültür oluşturabilmektir. Halkevleri ile ilgili ilk haberler Cumhuriyet Gazetesi'nde "Büyük Halkevleri tesis edilecek" başlığı ile yer almıştır. Amacın halkı bir araya toplamak ve kültürel gelişimi sağlamak olduğu bu haberle belirtilmiştir.¹³² 1931 tarihli Milliyet Gazetesi'nde de Halkevlerinin kurulacağına, içlerinde kütüphane ve sinema da bulunacağına yer verilmiştir. Halkevlerinin kuruluş kararı 10-18 Mayıs 1931 tarihleri arasında CHF'nin III. Büyük Kongresi'nde alınmıştır. Yapılan kongre, aldığı kararlar açısından oldukça önemlidir. Alınan önemli kararlardan biri 1931 yılında kapatılan Türk Ocaklarının tüm mal varlığının CHF'ye devredilmesidir.¹³³Yapılan kongrede ele alınan ana konulardan biri ocakların kapanmasıyla birlikte özellikle halkın eğitilmesi konusu gündeme gelmiştir. Halkevleri ile ilgili gelişmeler ocakların

¹²⁹ Zeki Arıkan, "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi" **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara, 1999, 6 (23), s.s.261-281.

¹³⁰ Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yay., İstanbul, 2006, s. 282.

¹³¹ Seraffetin Zeyrek, **Türkiye'de Halkevleri ve Halkodaları (1932-1951)**, Anı Yay., Ankara, 2006, s.24-25.

¹³² Zeyrek, **a.g.e.**, s.15.

¹³³ Yavuz Özdemir, Elif Aktaş "Halkevleri (1932'den 1951'e)", **A.Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 45, Erzurum, 2011, s.244.

kapatılmasından hemen sonra başlamış, iş kurulmalarını resmi hale getirmeye kalmıştı. Halkın eğitilmesi ile ilgili çalışmalar II. Meşrutiyet döneminden itibaren başlamış, Cumhuriyet döneminde de sistemli bir hale getirilmiştir. Amaç halkı her alanda bilgi sahibi hale getirmektir. Bu amaç sadece şehirlerde yaşayan halk için geçerli değildir. Köylerde bu amaca dahil edilmiştir. Bu anlamda Halkevleri kapatılan Köycülük Cemiyeti'nin görevini de üstlenmiştir.¹³⁴

Halkevlerinin kuruluş amaçlarına ve kuruluşlarında izlenen yollara bakıldığında bu konuda önemli araştırmaların yapıldığını görüyoruz. Dönemin özellikleri incelendiğinde pek çok devletin özellikle yetişkin eğitime büyük önem verdiklerini, eğitilen vatandaşlar sayesinde de birliğin sağlanacağı düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Hatta bu dönemde kimi aydın ve memurlar yetişkin eğitime hizmet etmek amacıyla Avrupa ülkelerine gönderilmişlerdir. Bu isimlerden biri Reşit Galip'tir. Galip yaptığı bir konuşmada, "*Uzak yakın birçok memleketin mümasil kültür ve gençlik teşekkülleri tetkik edilmiş, fakat hiçbirisi taklit olunmamıştır.*"¹³⁵ derken Halkevlerinin kuruluşunda Türk Ocaklarından yararlanıldığını da söylemiştir. Halkevleri ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında ortaya çıkışlarında pek çok araştırmanın yapıldığı anlaşılmaktadır. CHP'nin 1931 yılındaki 3.kongresinde gündeme gelen Halkevlerinin açılışı 17.05.1931 tarihli celsesinde oy birliği ile kabul edilmiştir.¹³⁶ Halkevlerini kurma görevi de Maarif Vekilliğine atanacak olan Reşit Galip'e verilmiştir. Resmi açılış tarihi 19 Şubat 1932 olan Halkevleri kısa zamanda ülkenin pek çok yanına yayılarak çok önemli birer kültür kurumları olmuştur. 1932-1951 yılları arasında Türkiye'nin toplumsal ve kültürel tarihinde önemli roller üstlenen halkevlerinde ki çalışmalara değinmeden önce Türk Ocaklarına değinmek çalışmamızın bu noktasında yararlı olacaktır.

Halkevlerine geçiş sosyal ve kültürel alanda faaliyet gösteren inkılapların halka benimsetilmesinde çok önemli bir yere sahip olan Türk Ocaklarından olmuştur. Ocakların kuruluş amacı Ocak 1921 tarihli nizamnamede şöyle dile getirilmiştir: "*Cemiyetin maksad-ı akvamı İslamiyenin bir rükn-ü mühimi olan Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerinin terakkisi ve ilasıyla Türk ırk ve dilinin*

¹³⁴ Fay Kirby, **Türkiye'de Köy Enstitüleri**, (Çev. Niyazi Berkes), Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2010, s.103.

¹³⁵ Nese Gurallar Yesilkaya, **Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık**, İletişim Yay., İstanbul, 2003, s. 70.

¹³⁶ "Halkevlerinin Kuruluşu ve Çalışmaları", <http://w3.balikesir.edu.tr/mozsari/Halkevleri.htm>

kemaline çalışmaktır."¹³⁷Ocak'la ilgili ilgili olarak 1918'de önemli bir değişiklik yapılmıştır. Tarık Zafer Tunaya dönemin değişen şartlarına uygun olarak yapılan bu değişiklikler hakkında "*Türklerin harsi birliğine ve medeni kemaline çalışmak*"¹³⁸ ifadesini kullanarak ocağın amacını belirtmiştir.

Ahmet Ferit Tek'in başkanlığını yaptığı Türk Ocaklarının merkezi İstanbul'dur. Tek'den sonra başkanlığa Hamdullah Suphi Tanrıöver getirilmiş ve "Türk Yurdu" adlı dergi yayınlanmaya başlanmıştır. Bu gelişme ocağın gücünü arttırdığı gibi daha ocağın faaliyetlerinin geniş kitlelere ulaşmasını da sağlamıştır. Türk Ocakları ile ilgili olarak Hamdullah Suphi Tanrıöver, "Dağ Yolu" adlı eserinde Türk aydınları da dahil pek çok kişinin ocakların kurulmasına karşı çıktığını söyler.¹³⁹ Türk Ocaklarının güçlenmesi özellikle Balkan Savaşları sonunda alınan ağır yenilgiler, dönemin siyasi gücü İttihat ve Terakki Partisi'nin ocaklara yakın ilgisi ayrıca Sultan Mehmet Reşat, Veliâhd Abdülmecid Efendi, Enver Paşa ve Dr. Nazım'ın maddi destekleriyle olmuştur.¹⁴⁰

İttihat ve Terakki Partisi'nin ocaklara olan ilgisi karşısında ocaklar tek başına ayakta kalmaya çalışmıştır. Ocakların Millî Mücadeleyi destekleyen bir yol izlemesi, Ankara ile ilişki içinde olması, işgalci devletlere karşı olan protestolara katılması başta İngilizler olmak üzere işgalci devletleri de rahatsız etmiştir. Birer kültür örgütleri olarak nitelendirebileceğimiz Türk Ocakları, kurulduklarından feshedildikleri ana kadar özellikle halk eğitime ve terbiyesine yönelik çalışmalar yürütmeye devam etmişlerdir. Ocakların en önemli kültür aktiviteleri pek çok yazarın, gazetecinin ve Darülfünun hocalarının verdiği konferanslar olmuştur. 1918 yılında yapılan kongreye kadar 500'den fazla konferans verildiği bilinmektedir.¹⁴¹ Ayrıca ocaklarda ücretle tutulan öğretmenler okuma yazma kursları vermiş, ocak kütüphanelerinde de kitaplar ve günlük gazeteler halkın hizmetine

¹³⁷ **Türk Ocağının Nizamname-i Esasi ve Dâhilisi**, Tarih Matbaası, İstanbul, 1328 (1912), sayfa 3'den naklen Yusuf Sarınay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi, Türk Ocakları 1912-1931**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994, s.137.

¹³⁸ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, C.1., Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1948, s.439.

¹³⁹ Hamdullah Suphi Tanrıöver, **Dağ Yolu I**, Hazırlayan Fethi Tevetoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s.17.

¹⁴⁰ Sarınay, **a.g.e.**, s.132.

¹⁴¹ Ali Ata Yiğit, Atatürk Dönemi "Eğitim ve Kültür Politikası (1923-1938)", **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara, 1996, s.150.

sunulmuştur. Köylünün eğitimine de hizmet eden ocaklar, köylünün eğitilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması konusunda birtakım faaliyetlerde bulunmuştur.¹⁴²

Sonuç olarak, Türk Ocakları toplumun fikir, kültür ve sosyal hayatının gelişmesinde büyük rol oynamışlardır. Mustafa Kemal'in de büyük önem verdiği ocaklara dönemin devlet adamları da yakın ilgi göstermişlerdir. Örneğin ocağın İzmir şubesi İsmet Paşa'nın da katılımıyla açılmıştır. Temmuz 1923 tarihli kongrede ocak başkanlığına yine Hamdullah Suphi Tanrıöver seçilmiştir. 23 Nisan 1924 tarihinde gerçekleşen Türk Ocakları Kurultayı ise Türk Ocaklarının yeniden kurulduğu zamandır. Bu tarih itibarıyla ocakların şube sayısı 71'e ulaşmıştır.¹⁴³ Bu tarih itibarıyla ocağın merkezi de Ankara'ya alınmış, Türk Yurdu dergisinin de yayımlanmasına başlanmıştır. Mustafa Kemal'in Türk Ocaklarına karşı daima olumlu bir tavrı ve yaklaşımı olmuştur.¹⁴⁴ Mustafa Kemal'in bu tavrı yaptığı araştırmalar ve incelemeler sonucunda Batıda demokrasi düşüncesinin güçlenmesi ve halkın yetiştirilmesi konusunda başka sivil toplum örgütlerin de varlığını fark edene kadar devam etmiştir. 1931 yılına gelene kadar Türk Ocakları bu tarihten sonra da Halkevleri Türk halkının yetiştirilmeleri konusunda büyük roller üstlenmişlerdir. 1925 tarihli genel kongrede Mustafa Kemal'in eşi Latife Hanım ocağın fahri başkanlığına seçilirken Hamdullah Suphi'de genel başkanlığa getirilmiştir. Ocakların artık misyonunu tamamlayıp kapatılacağı yönündeki söylentilerde 1925 yılından itibaren konuşulmaya başlanmıştır. Ocakların yerini artık halk ocaklarının alması gerektiği fikirleri de yine bu tarihte ortaya çıkmıştır. Nitekim CHP'nin 1927 tarihli kongresinde Türk Ocaklarının bağımsızlığı sona ermiş, ilk Balkan Savaşları yenilgilerinden sonra İttihat ve Terakki'nin denetiminden kurtulup ilişkilerini belli bir mesafede tutmayı başaran ocak bu kez başarılı olamaz ve Hamdullah Suphi'nin tüm itirazlarına rağmen CHP'nin yeni tüzüğünün 40. Maddesiyle ona tabi olmuştur.¹⁴⁵ Bu tarih itibarıyla artık Türk Ocakları CHP'nin denetiminde bir kuruluş haline gelmiştir.

¹⁴² İbrahim Karaer, **Türk Ocakları (1912-1931)**, Türk Yurdu Neşriyat, Ankara 1992, s.180-181.

¹⁴³ 1340 Senesi Nisan'ında toplanan Türk Ocakları Umumi Kongresi Zabıtları, Yenigün Matbaası, Ankara, 1341 (1925), s.14'den nakleden Sarımay, **a.g.e.**, s.243.

¹⁴⁴ Anıl Çeçen, **Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2000, s.84.

¹⁴⁵ Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1981, s.296.

1931 yılının başları ise ocakların tamamen kapatılması ile ilgili meclise götürülen teklif sonucunda 1931 Nisan ayında Türk Ocakları kapatılır. Onun yerine 19 Şubat 1932’de Halkevleri açılır.

Halkevleri Atatürk devrinde siyasallaşmadan CHP’ye üye olsun ya da olmasın herkesin yararlanabileceği, etkinlikleri izleyebileceği hatta tüm etkinliklere katılabileceği kurumlar olarak düşünülmüştür. Bu yönüyle değerlendirilip düşünüldüğünde milli kültür ve kimlik yaratmak amacıyla tüm siyasi unsurların etkisinden uzak bir şekilde kurulmuştur. Halkevleri kurulduktan kısa bir süre sonra halkta ilgi uyandırmıştır. Buralarda gösterilen sinemalara, verilen konferanslara ve gösterilen tiyatrolara halkın katılımı da bu durumun bir sonucudur. Halkevleri aynı zamanda kuruldukları yerlerde kitap, gazete ve dergi basımı ile de uğraşarak kültürel hayata da canlılık kazandırmışlardır. Örneğin Ankara Halkevi Atatürk’ün ismini verdiği “Ülkü” mecmuasını çıkarmıştır. Derginin çıkış amacı 1.sayısında şöyle belirtilmiştir: “Ülkü karanlık devirleri arkada bırakarak şerefli ve aydınlık bir istikbale giden yeni neslin heyecanını beslemek, cemiyetin kanındaki inkılap unsurlarını ısıtmak, ileri adımları sıklaştırmak içindir.”¹⁴⁶

Atatürk’ün vefatıyla birlikte milli kültür anlayışının yerini, hümanizm merkezli kültür anlayışı almıştır. Bu yeni kültür anlayışının halka aktarılmasında aracı kurumlar olarak tasarlanan, siyasi kuruluşlar olarak düşünülmeyen Halkevleri Atatürk döneminde, kültür anlayışının milli kültür unsurlarının ortaya çıkarılması ve okul çağını geçmiş bireylere Cumhuriyetin fayda ve faziletlerinin anlatılmasında aracılık yapmışlardır. Aynı anlayışı geniş kitlelere benimsetmek amacıyla Halkevlerinin dışında Halk Odaları, Üniversiteler ve Köy Enstitülerinde aydınlar yetiştirilmiştir.

1.2.1 Halkevleri ve Kültürel Faaliyetleri

Halkevlerine giden yolun başlangıcı 1920’li yılların sonlarında başlamıştır diyebiliriz. Türk Ocakların kapatılıp da yeni bir halk örgütünün kurulmasının düşünüldüğü günlerde Atatürk dünyadaki var olan örgütleri incelemeye başlamıştır.

¹⁴⁶Nuray Bayraktar, **Halkevlerinin Ülke Kültürüne, İnsanın Gelişimi ve Dönüşümü Açısından Katkıları ve Öneriler**, Ankara, 1999, s.143-152.

Bu amaçla kimi ülkelerdeki kültür evlerini ve halk okullarını araştırmış, işleyişlerini takip etmiştir. Bu örgütlerin özellikle demokrasinin gelişmesine büyük katkılar sağladığı, tespit edilen bu örgütlerin incelenmesiyle ülkede eğitim düzeyinin yükseltilmesi amaçlanmıştır. İşte bu düşüncelerden hareketle bazı kişiler halk eğitimi konusunda çalışmalar yapmak üzere Avrupa'nın çeşitli ülkelerine gönderilmiştir. Bu isimlerden biri Selim Sırrı Tarcan'dır. Tarcan, İsveç'e gönderilirken diğer isim Vildan Aşir Savaşır Çekoslovakya'ya gönderilmiştir.¹⁴⁷ Vildan Aşir yetişkinlerin eğitimi üzerine yurt dışına gönderilmiştir. Beden Terbiyesi uzmanlığından dolayı da 1945'de Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğüne getirilmiştir. Aşir, 1931 yılında verdiği bir konferansta halk eğitimi çalışmalarını ve Çekoslovakya'da halk eğitimi konusunda başarılı bir örnek olan Sokolları anlatmıştır. Çekce "şahin" anlamına gelen Sokollar Çek ve Slovakların kaynaşmalarını sağlamış ülke çapında açılan merkezler aracılığı ile de yurt çapında faaliyet gösteren bir örgüt haline gelmişlerdir. Savaşır verdiği konferansları Ankara Radyosunda da anlatmış, Türkiye'de de tıpkı Çekoslovakya'da ki Sokollar gibi Halkevleri ve Halkodaları kurulabileceğini anlatmıştır. Atatürk bunun üzerine Savaşır'dan bir çalışma yapmasını istemiştir. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip konuyla ilgilenen aydın ve eğitimcilerle bir toplantı düzenlemiş, toplantı sonunda Atatürk'ün Halkevlerinin kurulmasına yönelik talimatı duyurarak hazırlıklara başlanacağını söylemiştir.¹⁴⁸ Yapılan toplantılar sonrasında oluşturulan komisyon Halkevleri ana tüzüğünü hazırlamış, partinin genel sekreteri olan Recep Peker'de tasarımı parti toplantılarına taşımıştır. 10-18 Mayıs 1931 yılında ki CHP Üçüncü büyük Kongresi'nde Halkevlerinin kurulmasına karar verilmiş, 19 Şubat 1932 günü de tam 14 merkezde hizmete giren şubeleriyle Halkevleri resmen Türk kültür tarihindeki yerini almıştır. Merkez Ankara'da ki Türk Ocağı binası olarak belirlenmiş, açılış töreni de burada yapılmıştır. Halk Partisi Genel Sekreteri Recep (Peker) Bey'in, açılış töreni münasebetiyle 20 Şubat 1932 tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesinde şu konuşmasına yer verilmiştir: "*Arkadaşlar, biz halkevlerinin samimi ve bütün Türk vatandaşlarını müsavi şeref mevkiinde gören zihniyetle kurulmuş çatılar altında*

¹⁴⁷ Işıl Çakan, **Konuşunuz, Konuşturunuz**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004, s.36-37.

¹⁴⁸ Vildan Aşir Savaşır, "Halkevlerine Doğru", **Halkoyu**, S.9, Ocak-Şubat 1977, s.20-28., Anıl Çeçen, **a.g.e.**, s.93-94.

*bütün vatandaşları toplamaya ve itinalı bir kültür çalışması içinde milli birliğe yükseltmeye azmetmiş bulunuyoruz...”*¹⁴⁹

Halkevleri eğitimi ve kültürlü bir nesil yetiştirmek amacıyla çalışmalar yapmıştır. Aynı zamanda CHP'nin kültür politikalarını takip amacıyla kurulan kültür şubeleri olarak çalışmışlardır. 1933 yılına gelindiğinde sayıları 55'e çıkan Halkevleri hakkında dönemin başbakanı İsmet Paşa, Halkevleri için CHP'nin “..... *bütün özünü ve varlığını halkın geniş tabakalarına anlatması ve sevdirmesi için mühim bir merkezdir.*”¹⁵⁰ İfadesini kullanmıştır.

Halkevlerinin açıldığı günlerde örgütün Sokollar dışında dönemin totaliter rejimlerinde görülen teşkilatlardan etkilendiği ve onları da örnek aldığı gündeme gelmiştir. Bu konu ile ilgili ifadeler gündeme gelmiştir. Özellikle Sovyetlerdeki halk eğitimi ile İtalya'nın gençlik örgütleri yakından incelenmiştir. Hatta 1926'da bir grup öğretmen Sovyet Rusya'ya gönderilmiş, grubun başkanlığını da Nafi Atuf Kansu yapmıştır. Kansu bu konuda şunları söylemiştir: “Türk Eğitim Bakanlığı yeni reformlara girişmek için diğer memleketlerin geçirdiği deneyleri bilmeyi zorunlu görmektedir. Sovyetler Birliği'nin halk eğitimi örgütü Türk eğitimcilerinin özel ilgisini çekmektedir.¹⁵¹ İstanbul basını aynı tarihlerde Halkevleri ile ilgili olarak, örgütlerin faşist parti gençlik örgütlerinden örnek alınarak teşkilatlandığını yazınca Reşit Galip Ankara Halkevinin açılışında şu konuşmayı yapmıştır: “Halkevleri yönetmeliği hazırlanırken, uzak yakın birçok memleketlerin benzer örgütleri incelenmiştir. Türk Ocaklarının deneylerinden de faydalanılmıştır. Ancak bunların hiçbiri taklit edilmemiştir.¹⁵² Durum gerçekte de Reşit Galip'in söylediği gibi olmuştur. Teşkilatların dünyadaki benzerleri ve çalışmaları incelenmiş sonrasında da Türkiye'de ki kendi sistemimize uygun olarak düzenlenmesine çalışılmıştır. Bu konudaki iddiaların ve tartışmaların geniş bir şekilde yer aldığı yayınların başında da “Ülkü” dergisi gelmiştir. Hatta Selim Sırrı dergide “İtalya'da Halk ve Gençlik Teşkilatı” başlıklı bir makalesi ile Bolşevik iradesiyle Faşist yönetimin bir karşılaştırmasını yapmış, İtalya'da ki kimi teşkilatlardan söz etmiştir.¹⁵³ Halk eğitimi

¹⁴⁹ **Hâkimiyet-i Milliye**, 20 Şubat 1932.

¹⁵⁰ 1933 Halkevlerinin ikinci kuruluş yıldönümünde “Halkevleri Yıldönümünde İsmet Paşa'nın Nutku”, **Ülkü**, C.I, s.2, Mart 1933, s.s.99-103.

¹⁵¹ İlhan Başgöz, **Türkiye'de Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s.195.

¹⁵² Başgöz, **a.g.e.**, s.196.

¹⁵³ Selim Sırrı, “İtalya'da Halk ve Gençlik Teşkilatı” **Ülkü**, C.I, S.3, Nisan 1933, s.s.241-243.

amacıyla kurulan teşkilatların tanıtılması ve Halkevleriyle benzerlik ve bağlantı kurulması 1933'den sonra ki yıllarda da devam etmiştir. Örneğin 1934 yılında yine *Ülkü* dergisinde Nusret Kemal “Halk Terbiyesi” başlıklı bir makale yazmış, yazısında Meksika’da ki halk terbiyesinden örnekler vermiştir. Aynı dergide konu ile ilgili bir makale kaleme alan diğer sim Vildan Aşır’dır. Aşır yazısında, Romenlerin Strasa Tarii isimli gençlik örgütlerinin halk eğitimi kapsamındaki çalışmaları üzerinde durmuştur.¹⁵⁴

Sonuç olarak, 1930’lu yılların başından itibaren başta İtalya olmak üzere Almanya, Rusya, Çekoslovakya, Macaristan gibi ülkelerdeki mevcut örgütler araştırılmış ve incelenmiştir. Bu araştırma ve incelemeler neticesinde varılabilecek en önemli nokta Halkevleri ile dünyadaki benzer örgütler arasında ciddi farklılıkların olduğu noktasıdır. Örneğin bu düşünceyi destekleyebilecek nitelikteki en önemli gerçek şudur ki; Türkiye’de ki Halkevlerine kaydolmak ve çalışmak zorunlu değilken diğerlerinde böyle bir zorunluluğun olmasıdır. Ancak şu gerçekte göz ardı edilmemelidir elbet. Her ne kadar kuruluş tarihleri arasında farklılıklar olsa da halkevleri ile sözü geçen örgütler arasında kimi benzerlikler vardır. Örneğin bir siyasi partinin kültür kolu olarak kurulan ve özerk olmayan örgüt yapısı Halkevlerinde de mevcuttur. Hedef, Türk halkını belli ilkeler etrafında toplayarak, milli birlik ve beraberliği sağlamaktır. Halkevlerinin kurulması tüm halka kucak açan örgütler olması, Atatürk’ün de ifadesiyle kısa sürede “bütün yurttaki sosyal ve kültürel bir devrim” yaratmıştır.¹⁵⁵ Kültür hayatının canlanması için yoğun bir çaba harcayan halkevleri dokuz koldan oluşan şubeleri ile faaliyet göstermiştir. Bu şubeler; 1.Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi, 2.Güzel Sanatlar Şubesi, 3.Temsil Şubesi, 4.Spor Şubesi, 5.İçtimai Yardım Şubesi, 6.Halk Dershaneleri ve Kursları Şubesi, 7.Kütüphane ve Neşriyat Şubesi, 8.Köycüler Şubesi, 9.Müze ve Sergi Şubesi¹⁵⁶

1932 senesi halkevlerinin çalışmaları açısından bir başlangıç olmuştur. 1934 yılına gelindiğinde sayıları 80’i bulan halkevleri raporları doğrultusunda şu sonuçlar elde

¹⁵⁴ Vildan Aşır (Savaşır), “Romen Gençlik Teşkilatı – Strasa Tarii”, *Ülkü*, C.XIV, s.79, Eylül 1939, s.s.19-21.

¹⁵⁵ 9 Mayıs 1935 tarihli CHP Dördüncü Büyük Kurultayını Açış Konuşması, *ASD*, C.II, s.401.

¹⁵⁶ Bu kolların kuruluş amaçları ve görevleri için bkz. Tefik Çavdar, “Halkevleri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (CDTA)*, C.IV, s.880-881; Çeçen *a.g.e.*, s.105-109.

edilmiştir: 1537 konferans, 402 konser, 539 temsil. Tüm bunlara katılan kişi sayısı 800 bindir.¹⁵⁷

Görülüyor ki etkinliklere katılım her geçen yıl artmıştır. 1935 yılında yayınlanan faaliyet raporuna göre de 782 gösteri düzenlenmiş, 706 konser verilmiş, 636 film gösterilmiş, 1503 konferans verilmiş ve 495 köy gezisi düzenlenmiştir. Bu yıl verileri Halkevlerindeki faaliyetlerde bir patlama olduğunu göstermektedir. Toplam üye sayısı bu yıl 54.688'e ulaşmıştır. Sayının 7.733'ünü ise öğretmenler oluşturmuştur.¹⁵⁸ Öğretmen sayısının fazla olmasının önemli sebebi hükümetin özellikle öğretmenleri Halkevlerine üye olmaları için teşvik etmek amaçlı bir Bakanlar Kurulu kararı dahi çıkarmasıdır. Bu karar 19 Temmuz 1932 tarihlidir. 13178 sayılı karar gereğince, "*Halkevlerine devam siyasi fırkaya intisap etmiş olmayı tezammun etmediğinden ve bu müessesat içtimai kültür müesseseleri olduğundan memur ve muallimlerin devamlarının teşvik olunmasına*"¹⁵⁹ karar verilmiştir.

1936 yılına gelindiğinde halkevlerin sayısı 136'ya ulaşmıştır. Bu bilgi 1936 yılında yapılan Halkevlerinin açılışının dördüncü yılında bir konuşma yapan Halkevi yöneticisi Nafi Atuf Kansu tarafından paylaşılmıştır. Kansu, konuşmasında bu örgütlerin bir kültür savaşı verdiklerinden de söz etmiştir.¹⁶⁰

Halkevlerinin 1937 yılına gelindiğinde artık sayıları 150'yi geçmiştir. Bu yıla gelindiğinde merkezlerde ki etkinliklerin artıp daha çok halkın talepleri doğrultusunda çalışmaların yapıldığı görülmektedir. 1937 yılında yapılan çalışma programı da oldukça etkileyicidir. Atatürk'ün yaptığı Halkevleri ziyaretleri de atlanmaması gereken bir konudur. Çünkü bu ziyaretler tüm Halkevleri için büyük bir moral gücü kaynağı olmuştur.

1938 yılında Halkevlerinin sayısı artık 209'a çıkmış üye sayısı da 100 bini geçmiştir. Bu yıla gelindiğinde hem Halkevlerinin hem de üye sayılarının artışlarına paralel olarak gerçekleştirilen etkinlik sayılarında da artışlar görülmüştür. Halkevlerinin altıncı yılı olan 1938 yılında dönemin CHP genel sekreteri ve İşçileri

¹⁵⁷ Halkevlerinin 1934 senesi Faaliyet Raporları Hülasesi, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.

¹⁵⁸ Halkevlerinin 1935 yılı Faaliyet Raporu Hülasesi, Ulus Basımevi, Ankara, 1936.

¹⁵⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.18.1.2/30.55.15.

¹⁶⁰ Çeçen, a.g.e., s.138.

Bakanı Şükrü Kaya bir konuşma yapmış, Halkevlerine gösterilen ilgiden çok memnun olduğunu dile getirmiştir. Konuşmasında aynı zamanda Atatürk İlke ve inkılaplarının halka benimsetilmesi konusunda Halkevlerinin büyük bir önem taşıdığını, adeta inkılabın kültür kurumları olarak çalıştıklarını ifade etmiştir.¹⁶¹

Halkevlerinin çalışmalarına büyük önem veren ve çalışmalarını yakından takip eden Atatürk aynı zamanda yakın arkadaşlarının, devlet adamlarının hatta ülkeye gelen yabancı devlet adamlarının da Halkevlerinde yürütülen kültür faaliyetlerini yakından takip etmeleri konusunda teşvik etmiştir. Örneğin Ankara Halkevi özellikle yabancı devlet adamları tarafından sıklıkla ziyaret edilmiştir. Ankara Halkevi hem kadrosu hem de Türk Ocaklarından kalma binası nedeniyle diğer Halkevlerinden farklı olarak daha ön plana çıkmıştır. Örneğin, ilk defa sahneye konan kimi tiyatro, opera gibi etkinliklerle bazı müzik dersleri Ankara Halkevinde seyirciyle buluşmuştur. Ankara Halkevinin diğer halkevlerinden ayıran önemli özelliklerden birisi 1930'lu yıllara damgasını vuran sinema sanatı ile Ankara halkını buluşturmasıdır. Aynı zamanda güzel sanatlar konusundaki hassasiyette Halkevlerinin sanata verdiği önemi göstermektedir. 1935 yılı faaliyetlerine bakıldığında Ankara Halkevinde ilk defa Avcılık kolunun kurulması görülmektedir. Halkevi önünde bir sinemanın açılması da önemli bir gelişmedir. Verilen rakamlardan anlaşıldığı gibi sinemanın bulunduğu mekândan her akşam pek çok insan geçmektedir.¹⁶²

Ankara Halkevi en başta Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi konferanslarına devam etmiştir. Ayrıca Halkevinden Halka adlı bir broşürle CHP'nin altı umdesini halkın anlayabileceği bir dilde açıklamıştır. Güzel Sanatlar şubesi öncelikle Cumhuriyet Bayramı sebebiyle genç ressam ve heykeltıraşların eserlerinden oluşan bir sergi açmıştır. Kültür Bakanlığı da bu sergiye katkıda bulunmuştur. Burada göz ardı edilmemesi gereken konulardan biri de şudur. Gerek sergilerde gerekse konserlerde sadece Türk sanatçılar değil aynı zamanda yabancı sanatçılar da görülmektedir. Dünyaca ünlü ressamlar, müzisyenler Türk halkıyla buluşmuştur. Tiyatrolar dışında Halkevleri salonlarında sinema ve meydanlarda sineme gösterimleri de olmuştur. Bu gösterileri sayıları kimi zaman on binleri bulan seyirci

¹⁶¹ "Halkevlerinin Açılışının Altıncı Yıldönümü Şükrü Kaya'nın Konuşması" *Ülkü*, C.IX, S.61, Mart 1938, s.1- 9, Çeçen, *a.g.e.*, s.140-141.

¹⁶² "Ankara, Bolu, Balıkesir, Diyarbakir, Isparta Halkevi Nasıl Çalışıyor?", *Ülkü*, C.V, s.30, Ağustos1935, s.478-480.

kitlesi izlemiştir. Özellikle yeni sahneye konan oyunlarda büyük ilgi toplamış hatta başta Atatürk olmak üzere devlet erkânı da bu oyunları izlemeye gelmiştir. Bu durum halkın ilgisini daha da artırmıştır.¹⁶³ Ankara Halkevinde yürütülen faaliyetlere ilginin ve katılımın fazla olmasında pek tabii ki iki önemli faktör etkili olmuştur. Bu durumu da belirtmek gerekir. Öncelikle başkente olması ve başta Atatürk olmak üzere devlet erkânının da çalışmaları yakından izlemesi burada pek çok faaliyetin yürütülmesinde etkili olmuştur. Köycülük, Kütüphanecilik, Halk Dershaneleri, İçtimai Yardım gibi pek çok alanda faaliyetler yürütülmüştür.

Halkevlerinde görülen bu yoğun çalışma ve faaliyetler 1938 yılına kadar aynı yoğunlukta devam etmiştir. Ankara halkevi gibi İstanbul Halkevi de pek çok organizasyonda bulunmuştur. 1937 yılında İstanbul Beyoğlu Halkevinde bir dizi konferanslar başlamış 31 Mayıs 1938'e kadar devam etmiştir. Bu konferanslarda özellikle, fizik, felsefe, Türk şiiri, tarih, denizcilik, milliyetçilik, spor, gazetecilik gibi konular ele alınmıştır. Konferanslarda alanlarında uzman sporcular, avukatlar, öğretmenler doktorlar, gazeteciler görev almıştır. Örneğin, Şevket Süreyya, Halit Fahri Ozansoy, İsmail Hami Danişmend, Selim Sırrı Tarcan bu isimlerden birkaçıdır.¹⁶⁴

Halkevlerinde özellikle ilke ve inkılapların ruhu ön planda tutulmuştur. Güzel sanatların hemen her konuda pek çok çalışma yürütülmüştür. İsmet İnönü 19 Şubat 1933 tarihli Halkevleri kuruluş yıldönümünde yaptığı konuşmada bunu şöyle dile getirmiştir: *“Halkevlerinin asıl vazifelerinden biri de sadece ilim ve fenni değil, güzel sanatların her kolunu toplum içinde takip etmek ve geliştirmektir”*¹⁶⁵

Atatürk'ün kültür politikalarının takipçisi ve yürütücüsü olan Halkevleri yapılan kültürel faaliyetlerin halka ulaştırılmasında çok önemli bir yere sahip olarak kurulduğu tarihten 1938 yılına gelene değin çok büyük gelişmeler göstermişlerdir. Halkevlerinin altıncı yıldönümü nedeniyle bir konuşma yapan Şükrü Kaya, 1933-1938 arasındaki çalışmalara değinerek bazı istatistik bilgiler de vermiştir. Örneğin 1933 yılında 915 konferans, 373 konser, 571 temsil verilmiş, 1938 yılı itibarıyla 3056 konferans, 1164 konser, 1549 temsil kayıtlara geçmiştir. Halkevlerine alınan

¹⁶³ “Ankara Halkevinin Bir Ayda Yaptıkları”, **Ülkü**, C.VI, S.34, Aralık 1935, s. 318-320.

¹⁶⁴ “Halkevleri Haberleri, Beyoğlu Halkevi Konferans Servisi”, **Ülkü**, C.X, S.59, Ocak 1938, s.471-472.

¹⁶⁵ “Halkevleri Yıldönümünde İsmet Paşa'nın Nutku”, **Ülkü**, C.I, S.2, Mart 1933, s.100.

kitap sayılarında da artışlar olmuştur 1933 yılında 59.444 cilt kitap 149.900 okuyucu ile buluşurken, bu sayılar 1938 yılında 129.362 cilt kitaba 1.590.000 okuyucuya ulaşmıştır.¹⁶⁶

Halkevlerinin en verimli olduğu ve en hızlı geliştiği dönem 1932-1940 yılları arası olmuştur. Bu tarihler arasında Halkevlerinin tamamında 23.750 konferans, 12.350 temsil, 9.050 konser, 7.850 film gösterimi 970 sergi halka sunulmuştur.¹⁶⁷

Halkevlerinin ülkenin kültürel ve sosyal hayatında ne kadar önemli bir yeri olduğu 1939 tarihli Tebliğler Dergisinde de Maarif Vekili Hasan Ali Yücel tarafından şöyle dile getirilmiştir:

“Halkevlerinin memleketimizin sosyal ve kültürel hayatında ne kadar ehemmiyetli bir rolü olduğu malûmdur. Türk milletini millî ideallere bağlı şuurlu bir kütle halinde teşkilâtlandırmak, ruhlarda esasen mevcut olan birliği bir kat daha kuvvetlendirmek gayesini güden Halkevleri ile yakından alâkadar olmak her Türk münevverinin en mukaddes vazifelerinden 'biridir. Tahsillerini bitirerek muhtelif hizmetlerle yurdun her tarafına dağılan gençlerimizin hayata atılmadan önce Halkevlerinin Türk hayatındaki mühim rolünü ve bu millî müessesenin kuruluşundaki gayeyi kavramış olmaları gerektir. Bu maksatla üniversite ile yüksekokullarda ve her derecedeki diğer okullarda her yıl son sınıf talebesine profesör ve öğretmenleri tarafından Halkevleri mevzuu etrafında birkaç konferans verilmesi lüzumlu görülmüştür.”¹⁶⁸

1.2.2 Halkodaları

Halkevi açabilme koşullarından biri tüzük gereği üç kolun açılmasının gerekliliğidir. İşte Halkodaları bazı merkezlerde halkevlerinin açılmama durumunda kurulan kültür yuvalarıdır. Küçük köy ve kasabalarda ihtiyacın karşılanması amacıyla Halkodaları açılmıştır.

Halkevlerinin açılmadığı yerlerde bir formül olarak görülen Halkodaları Türk kültürünün halka benimsetilip yayılmasında önemli bir rol oynamışlardır. 1940

¹⁶⁶ “Halkevlerinin Açılışının Altıncı Yıldönümünde Şükrü Kaya'nın Konuşması”, **Ayın Tarihi**, Şubat 1938, S.51, s.33.

¹⁶⁷ Çavdar, **a.g.m.**, s.882.

¹⁶⁸ **Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi**, 22 Mayıs 1939, s.86.

yılından itibaren, küçük kent ve kasabalarda halkodaları faaliyete geçirilmiştir. Halkodaları, eleman, bina ve para bakımından halkevi açılması uygun olmayan, bir toplantı ve kitap odası temin edilebilen, daha çok kırsal yörelerde ve nüfusu az olan yerlerde açılmıştır. Halkodalarının açılması yönündeki karar, CHP Beşinci Büyük Kurultayında alınmış; ilk olarak 19 Şubat 1940 tarihinde, 141 Halkodası açılarak faaliyete geçirilmiştir.¹⁶⁹ Böylece, kültür faaliyeti, büyük şehirlerden ülkenin en ücra köşelerine kadar yaygınlık kazanmış; kırsal kesimlerin de bu faaliyetten yararlanmaları sağlanmıştır. İlerleyen süreçte Halkevlerine dönüşen bu kültür yuvaları 1950 sonrası değişen siyasi dengeler ve politikalar nedeniyle tıpkı Halkevleri gibi kapatılmışlardır.

Halkevleri ve sonraki yıllarda açılan Halkodalarının Türk kültürüne yaptığı en önemli faaliyetlerden biri tiyatrodur. Yani temsil şubelerinin açılmasıdır. En ücra köşelerden başlayarak şehirlerde halka tiyatro sevgisini aşıl原因an temsil şubeleri sayesinde pek çok eser seyircinin beğenisine sunulmuştur. Örneğin 1933 yılında sahnelenen 511 oyunun Halkevlerinde tam olarak 478 bin kişiye ulaştığı ifade edilmiştir.¹⁷⁰ Temsil Şubesinin çalışmaları sayesinde çok sayıda yeni oyun yazılıp sahnelenmiş, pek çok genç yetenek keşfedilmiş aynı zamanda tiyatronun eksiklikleri tespit edilerek sorunlar gündeme getirilmiştir. Bu yolla Atatürk tarafından tespit edilerek atılan en önemli adımlardan biri Ankara'da bir konservatuar açılmasıdır.

Halkevleri halkı eğitmek ve yetiştirmenin yanında bu tarz kültürel faaliyetler sayesinde de milli birlik ve beraberlik duygularının güçlenmesinde çok etkili olmuştur. Özellikle ulusal bayramlar, kurtuluş günleri, düğünler gibi günlerde Halkevleri halkın toplu olarak bir araya geldiği yerler olmuştur. Halkevlerindeki tiyatro çalışmalarına ve katılıma göz attığımızda şu verilere ulaşmaktayız. 1932 yılında 55 Halkevi bir yılda 511 temsil, 1934'de 80 Halkevi 539 temsil, 1935'de sayıları 103 olan halkevlerinde 782 temsil, 1936'da sayıları 136 olan Halkevinde 1330 temsil, 1937'de ise 167 Halkevinde toplam 1549 temsil sahnelenmiştir.¹⁷¹

¹⁶⁹ Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, C:2, İletişim Yay., İstanbul, 1996, s.104-105.

¹⁷⁰ Nurhan Karadağ, **Halkevleri Tiyatro Çalışmaları (1932-1951)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s.22.

¹⁷¹ Karadağ, **a.g.e.**, s.s.112-114.

Genel olarak bakıldığında Halkevleri ve Halkodalarında en çok sahnelenen oyunlar İstiklal, Mavi Yıldırım, Akın, Himmetin Oğlu, Mete, Kahraman, Kanun Adamı, Özyurt, Kızıl çağlayan, Bir Yağmur Gecesi, Çoban gibi oyunlardır. Bu oyunlar en fazla Ankara Halkevinde sergilenmiştir. Ankara'dan sonra Trabzon, Bursa, Adana, Eminönü, Balıkesir, Sinop, Eskişehir, Kadıköy, Aydın, Bakırköy, İzmit, Giresun, Samsun, Ordu gelir.¹⁷² Sahneye konan oyunların temalarına bakıldığında sanatın devlet tarafından kontrol altında tutulduğu, hatta tiyatrunun bir propaganda aracı olarak da görüldüğü söylenebilir. Tiyatro çalışmaları ve oyuncularını genelde amatör bir ruhla bu çalışmaları yürütmüştür. Tiyatro oyuncuları da genelde amatör insanlardır. Özellikle doktor, avukat, işçi, öğretmen ve güzel sanatlar mensuplarından oluşmaktadır. Üzerinde durulması gereken diğer bir konu da özellikle kadın oyuncu bulmada ki sıkıntılardır. Atatürk bu durumu tespit etmiş ve bu konuda gerekli adımları atmıştır. Atatürk'ün verdiği cesaretle Türk Kadınları da sahnelerdeki yerlerini almışlardır.

Yaygın bir eğitim kurumu olarak çalışan halkevlerinin bir diğer kültürel faaliyeti de yayıncılık politikasını yürütmeleridir. Kültürlü ve bilinçli bir toplum yaratmak amacıyla aynı zamanda okuma yazma oranını artırmak en önemlisi de Türk dilini geliştirmek amacıyla halkevleri çok sayıda dergi çıkarmıştır. Ankara Halkevinin düzenli olarak çıkardığı "Ülkü" dergisi bunlardan en önemlisidir. Dergide her alanda bilgi verilmeye çalışılmıştır. 1933'de yayınlanmaya başlayan dergiye 1937 yılına kadar Recep Peker, 1941'e kadar da Fuat Köprülü yönetmiştir. Çıkarılan diğer dergiler şunlardır: Ün-Isparta, Konya-Konya, Gediz-Manisa, Yeni Türk Mecmuası Dergiler dışında genel merkezler ve şubeler tarafından da çok sayıda kitap yayınlanmıştır.¹⁷³

II. Dünya Savaşı yıllarında, halkevi etkinliklerine bakıldığında; savaş dolayısıyla kültür faaliyetlerinin aksamadığını, aynı hızda devam ettirildiğini söyleyebiliriz. Konferanslar, konserler vermek; sinema ve tiyatro gösterimlerinde bulunmak, bayrak kutlamaları, sergiler ve kurslar açmak; evlilik törenleri yapmak, köy gezileri ve spor gezileri düzenlemek, bu dönemde de devam eden etkinlikler arasında yer almıştır. II. Dünya Savaşı koşullarında halkevi faaliyetleri devam

¹⁷² Karadağ, **a.g.e.**, s.114.

¹⁷³ Bkz. Avni Çavdar, **Bibliyografya**, C.I, Halkevleri Yayınları, Ankara 1939 (1939 yılına kadar yayınlanan toplam 237 adet eserin adı geçmektedir.)

etmekle birlikte; bu faaliyetler, zaman zaman savaş koşullarının etkisini taşımıştır. Savaşla ilgili konularda konferanslar verilmeye başlanması, savaş koşullarında ağırlaşan ekonomik sıkıntıların giderilmesi için, yoksul ve dar gelirli kimselere yönelik sosyal yardım faaliyetleri hızlandırmıştır.¹⁷⁴

Sonuç olarak, günü mevcut koşulları değerlendirildiğinde Halkevlerinin Türk Ocaklarından daha etkili adımlar attığını söyleyebiliriz. Türkiye’de pek çok kültür adamı sanatla ilk tanışmalarını halkevleri ile yapmışlardır. Varılabilecek bir başka sonuç da şudur; Atatürk Halkevleri ile büyük bir sanat ve kültür hareketine girişmiştir. Devlet zaman zaman Halkevlerinden propaganda amacıyla yararlanmayı da bilmiştir. Bu durum özellikle tiyatro sanatının sanatsal yönünün göz ardı edilmesi gibi bir olumsuzluğu doğursa da 1930’ların kültürel, siyasal ve ekonomik atmosferi içerisinde halkın tiyatro ile buluşturulması, en ücra köşelere kadar bu sanatın götürülmesi oldukça önemli bir noktadır.

Halkevlerinin kapatılmaları konusunda da son bir şeyler söylemek gerekirse öncelikle şunu belirtmek gerekir, Halkevleri tüm olumlu yönlerine rağmen bir siyasi partinin damgasını taşıyıp bir parti organı gibi çalışması eleştirilebilir. Bu çok yerinde bir eleştiri olabilir çünkü Halkevleri CHP’nin birer kültür şubeleri olarak çalışmışlar, Hükümetin kültür politikasının yürütücüsü olmuşlardır. Bu durum da CHP’ye tepki gösteren ve karşı çıkanların kurumdan uzaklaşmasına, Halkevlerinin itibarının sarsılmasına neden olmuştur. Yaşanılan olumsuzluklara rağmen Halkevleri her şeye rağmen, Türk kültürünün gelişmesi ve yaygınlaşmasında büyük ve etkili bir rol oynamıştır. İlerleyen süreçte CHP’ye yöneltilen eleştiriler iktidar olan Demokrat Parti’ye yöneltilmeye başlamıştır. Halkevlerinin kapatılması da 1951 yılında Demokrat Parti tarafından olmuştur.

1.3.Köy Enstitüleri (1940-1945)

Köy Enstitüleri kazanılan ulusal bağımsızlık mücadelesinin hemen ardından başlatılan eğitim seferberliği içinde özellikle kırsal alanlarda yaşayan köylü nüfusun eğitilmesini amaçlayan eğitim politikasının bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹⁷⁴ Seher Boykoy, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’nin Sosyo – Kültürel Yapısı”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi**, İzmir, 2008, s.149.

Yahya Akyüz “Atatürk ve Eğitim” adlı kitabında Mustafa Kemal’in daha 1922 yılında yaptığı bir konuşmasında kırsal nüfusun eğitimi konusunda neler yapılacağına dair şu söylemlerine yer vermiştir:

“Bu memleketin asıl sahibi ve toplumumuzun esas unsuru köylüdür. İşte bu köylüdür ki, bugüne kadar bilgi ışığından mahrum bırakılmıştır. Bundan ötürü bizim izleyeceğimiz eğitim siyasetinin temeli, evvela mevcut bilgisizliği ortadan kaldırmaktır. Ayrıntılara girmekten kaçınarak bu fikrimi birkaç kelime ile açıklamak için diyebilirim ki, genel olarak bütün köylüye okumak, yazmak ve vatanını, milletini, dinini, dünyasını tanıttak kadar coğrafi, tarihi, dini ve ahlaki bilgi vermek ve dört işlemi öğretmek, öğretim ve eğitim programımızın ilk hedefidir. Bu hedefe erişmek, milli eğitim tarihimizde kutsal bir aşama oluşturacaktır.”¹⁷⁵

Atatürk ulusal bağımsızlık mücadelesinin en hararetli günlerinin yaşadığı yıllarda bile eğitim sistemi ile ilgili araştırmalar yapmış, eğitim kurumlarını incelemeye başlamıştır. Bu durumun en anlamlı ve güzel örneği de 16 Temmuz 1921 tarihinde Ankara’da Maarif Kongresi (Millî Eğitim Şûrası)’nin toplanmasıdır. Atatürk kongrede,

“...Asırlardır devlet bünyesinde süren derin idari ihmallerinin meydana getirdiği yaraların tedavisinde sarf edilecek emeğin en büyüğünü, hiç kuşkusuz eğitim yolunda göstermemiz lazımdır...” Şimdiye kadar takip olunan öğretim yöntemlerinin, milletimizin gerileme tarihinde önemli etken olduğu kanaatindeyim. Onun için bir Milli Eğitim Programı’ndan söz ederken, eski devrin boş inançlarından ve yaradılış niteliklerimizle hiç de ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, doğudan ve batıdan gelebilen bütün etkilerden tamamen uzak, milli karakterimiz ve tarihimizle uyumlu kültür kastediyorum. Çünkü, milli dehamızın tam olarak gelişmesi, ancak böyle bir kültürle sağlanabilir. Herhangi bir yabancı kültür, şimdiye kadar takip edilen yabancı kültürlerin yıkıcı sonuçlarını tekrar ettirebilir. Fikri kültür ortamla uyumludur. O ortam milletin karakteridir...”¹⁷⁶

demiştir. Atatürk, bu konuşmasında özellikle eğitim kurumlarının esasları ile verimli bir çalışmanın sağlanacağı ilkelerin hazırlanması gerekliliğini vurgulamıştır. Millî mücadelenin hemen sona ermesiyle de “Milletimizi gerçek saadete ulaştıracak irfan

¹⁷⁵ Yahya Akyüz, “Atatürk ve Eğitim”, **Atatürkçü Düşünce El Kitabı I**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s.179.

¹⁷⁶ MEB “Atatürk’ün I. Maarif Kongresi Açış Konuşması” **Millî Eğitim Dergisi** Türkiye Cumhuriyeti’nin 70. Yılı özel sayısı: 125, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, s.11-12.

ordusudur” cümlesiyle de eğitime ne denli önem verdiğini vurgulamıştır.¹⁷⁷ Savaşın henüz devam ettiği yıllarda Anadolu’da bir yurt gezisine çıkan Mustafa Kemal, şu konuşmayı yapmıştır:

*"Arkadaşlar! Bundan sonra pek mühim zaferlere kavuşacağız. Fakat bu zaferler süngü zaferleri değil, iktisat, ilim ve irfan olacaktır. Ordumuzun şimdiye kadar kazandığı zaferler, memleketimizi gerçek kurtuluşa kavuşturmuş sayılmaz. Bu zaferler ancak gelecek zaferlerimiz için değerli bir zemin hazırlamıştır. Askeri zaferlerimizle mağrur olmayalım. Yeni ilim ve iktisat zaferlerine hazırlanalım."*¹⁷⁸

Mustafa Kemal, bu sözleriyle gerçek zaferin ancak eğitimle gerçekleşebileceğine vurgu yapmıştır. Yeni ilim zaferlerinde de genç nesli geleceğin teminatı olarak görmüş ve onlara çok güvenmiştir. Nitekim TBMM’nin 3. Toplanma yılının başında (1 Mart 1922) yaptığı açış konuşmasında çocukların ve gençlerin öncelikle bağımsızlığımıza, benliğimize ve geleneklerimize düşman olabilecek herkesle ve her şeyle mücadele etmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Bu düşüncelerini şu cümlelerle dile getirmiştir:

"Hanımlar, Beyler! Kat'iyen bilmeliyiz ki, iki parga halinde yaşayan milletler zayıftır, marizdir. Çocuklarımıza ve gençlerimize vereceğimiz tahsilin hududu ne olursa olsun, onlara esaslı olarak Şunlan öğreteceğiz:

1. Milletine,
2. Türkiye devletine,
3. Türkiye Büyük Millet Meclisine,

*Düşman olanlarla mücadele esbap ve vasaitiyle mücehhez olmayan milletler için hakki beka yoktur. Mücadele lazımdır."*¹⁷⁹

Mustafa Kemal’in Maarif Kongresi’ni açarken Milli Eğitim işlerinin bir programını hazırlamak amacıyla Ankara’da yapılan ilk genel toplantısında yaptığı konuşmanın bir bölümü de şöyledir:

¹⁷⁷ TBMM ZD., I. Dönem, 3. Toplantı, C. 188, s.5.

¹⁷⁸ İhsan Doğramacı, "Atatürk ve Eğitim", *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, C. I, No 3, s.656.

¹⁷⁹ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar* Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, No:4, Konuşmaları Seçen, Giriş yazısı yazan ve yayıma hazırlayan, Kemal Aytaç, Birinci Basılış, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1984, s.32.

“...İstikbal için hazırlanan evladı vatana, hiçbir müşkül karşısında serfürü etmeyerek kemali sabır ve metanetle çalışmalarını ve tahsildeki çocuklarımızın ebeveynine de yavrularının ikmali tahsili için her fedakârlığı ihtiyardan çekinmemelerini tavsiye ederim. Büyük tehlikeler önünde uyanan milletlerin ne kadar sebatkâr oldukları tarihen müsbettir. Silahıyla olduğu gibi dimağıyla da mücadele mecburiyetinde olan milletimizin, birincisinde gösterdiği kudreti ikincisinde de göstereceğine asla şüphem yoktur. Milletimizin saf seciyesi istidat ile malidir. Ancak bu tabii istidadı inkişaf ettirebilecek usullerle mücehhez vatandaşlar lazımdır. Bu vazife de sizlere teveccüh ediyor. Hükümeti milliyemizin kemali ciddiyet ve samimiyetle arzu ettiği derecede, Türkiye muallime ve muallimlerinin hayat ve refahını henüz temin edememekte olduğunu bilirim. Fakat milletimizi yetiştirmek gibi mukaddes bir vazifeyi deruhte eden heyeti mübeccelenizin bugünün vaziyetini nazari itibara alacağından ve her müşkülü iktiham ile bu yolda gayet metinane yürüyeceğinden şüphem yoktur. Vazifeniz pek mühim ve hayatidir. Bunda muvaffak olmanızı Cenabi Haktan temenni ederim...”¹⁸⁰

Bunun yanında, TBMM’yi açarken yaptığı söylevde, Anadolu köylüsünün durumunu açıklayıp devletin köylüsüne karşı olan görevlerini şu cümlelerle dile getirmiştir:

"Yüzyıllardan beri ulusumuzu yöneten hükümetler öğretim ve eğitimin genelleşmesi isteğini göstere gelmişlerdir. Ancak bu isteklerine varmak için Doğuyu ve Batıyı yansulamaktan (taklitten) kurtulamadıklarından sonuç ulusumuzun bilgisizlikten kurtulamamasına varmıştır. Bu acıklı gerçek karşısında bizim izlemek zorunda olduğumuz eğitim ve öğretim siyasasının ana çizgileri şöyle olmalıdır... demiştim ki, bu yurdun asıl sahibi ve toplumumuzun temel ögesi köylüdür. İşte bu köylüdür ki bugüne dek eğitim ve öğretim ışığından yoksun bırakılmıştır... "Türkiye'nin asıl sahibi ve efendisi kimdir? Bunun yanıtını hemen birlikte verelim. Türkiye'nin asıl sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan köylüdür. Öyle ise herkesten daha çok gönence, mutluluğa ve zenginliğe en çok hak kazanan ve lâıyk olan köylüdür. Bunun için TBMM Hükümeti'nin iktisadi yasası bu temel ereği elde etmeye yöneliktir..."¹⁸¹

¹⁸⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, s.16-18., Hâkimiyeti Milliye, 21 Temmuz 1921.

¹⁸¹ Rauf İnan, "Türkiye Cumhuriyeti ve Eğitim-Bir Yokluktan Bir Atılıma, Atatürk Konferansları (1973-1974)", Ankara, 1977, Türk Tarih Kurumu, s. 245.

Cumhuriyetin ilk yıllarında 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile başlayan eğitim seferberliği 1928 tarihli Harf Devrimi ile devam etmiştir. Yapılan bu devrimlerde amaç Türk milletinin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmasını sağlamaktır. Harf devrimi ile büyük bir eğitim faaliyetine girilmiş, herkesin okuma yazma öğrenme isteği millet mekteplerinin açılması yolunu açmıştır. Mustafa Kemal'in büyük gayretleri neticesinde Mustafa Necati (Uğural)'nin Millî Eğitim Bakanlığı döneminde millet mektepleri açılmıştır (1 Ocak 1929).¹⁸² Açılan bu mekteplerde amaç, yeni harflerle okuma yazma öğretmektir. Bu okulların yanı sıra çalışmamızın daha önce ki bölümlerinde ele aldığımız Halkevlerinin kurulması, cehalete karşı başlatılan büyük bir çabanın sonuçları olarak değerlendirebileceğimiz kültürel gelişmelerdir. Halkevlerinde çalışan genç aydınlar yaptıkları çalışmaları büyük bir özveriyle yürütmüşler, çalışmaları esnasında köyleri de inceleme ve araştırma fırsatı elde etmişlerdir. Ancak çalışmaları sonucunda görmüşlerdir ki şehirlerde elde edilen başarılar köylerde elde edilememiştir. Bu durum dikkatleri ve ilgiyi köylere ve köylü nüfusun eğitilmesi konusuna yoğunlaştırmıştır. 1930-1940 yılları arasında köylü halka hizmet götürmek amacıyla birtakım faaliyetlerde bulunulsa da ya da çaba gösterildiyse de bu çabalar kimi zaman köylünün ihtiyaçlarına karşılık vermemiş, kimi zaman da tam olarak gerçekleştirilememiş ve yarım kalmıştır. Kaldı ki, kırsal alanlarda görev yapacak öğretmenlerin yetiştirilmesi konusu II. Meşrutiyet döneminden beri düşünülmüş, ancak gösterilen çabalara rağmen istenen hedefe ulaşılamamıştır.¹⁸³

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 1935 yılı nüfus verilerine baktığımızda ülkenin toplam nüfusunun 12.862.754 olduğunu¹⁸⁴, bu nüfusun da %80,75'inin okuma yazma bilmediğini görüyoruz.¹⁸⁵ Bu oranın %23,3'ünü erkekler, %8,2'sini kadınlar oluşturmaktadır. Aynı yıllarda köylerde ki okul sayısı da yok denecek kadar azdır. Öğretmenlik yapmak için kentlerden köylere giden öğretmenler de buralarda başarılı olamamaktadır. Bu sonuç ülkenin eğitim seviyesinin ne denli düşük olduğunu göstermektedir. Ancak şu unutulmamalıdır ki, kırsal alanlarda yaşayan insanların eğitime olan ihtiyaçları sadece okuma yazma öğrenmekle de

¹⁸² Necdet Aysal, "Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.35-36, Mayıs-Kasım 2005, s.s.267-282.

¹⁸³ Cemil Öztürk, **Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1996, s.s.125-126.

¹⁸⁴ İstatistik Göstergeler (1923-2006), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Ankara, 2007, s.18.

¹⁸⁵ Öztürk, **a.g.e.**, s.19.

sınırlı değildir. Örneğin, köylerde yaşayan insanlar çoğu zaman bulaşıcı hastalıklarla mücadele edemiyor, tarımsal faaliyetlerini de ilkel yöntemlerle sürdürüyorlardı. Görülüyor ki, Kurtuluş mücadelesinin kazanılmasında çok ağır bedeller ödeyen köylü halk henüz cumhuriyet yurttaşı olabilme niteliğine kavuşmamıştır. Köylünün sözü edilen niteliğe kavuşturulması için yeni bir aydın gruba ihtiyaç vardır. Bu grup köylünün kendi içinden çıkacak insanlardan oluşmalıdır. İşte bu özelliklere sahip olan isim kendisi de bir köylü çocuğu olan isim İsmail Hakkı Tonguç'dur. Tonguç, Köy Enstitüsü sisteminin hem kuramcısı hem de kurucusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan'ın göreve getirdiği, daha sonra da bakan Hasan Ali Yücel'in tüm girişimlerini desteklediği İsmail Hakkı Tonguç, Köy Enstitüleri Kanun tasarısını Türkiye Büyük Millet Meclisine tüm gerekçeleri ile sunmuştur. Gerekçesinde 1935 yılı nüfus sayımına göre elde edilen verileri dile getirmiştir. 40 bin köyden 31 bininde okul bulunmadığını, buralarda görev yapması gereken 20 bin öğretmene ihtiyaç olduğunu söylemiştir.¹⁸⁶ Tonguç, köylünün kurtuluşuna dair düşüncelerini de şöyle açıklamıştır:

“...Köy meselesi bazılarının zannettikleri gibi mihaniki surette köy kalkınması değil, manalı ve şuurlu bir şekilde köyün içten canlandırılmasıdır. Köy insanı öylesine canlandırılmalı ve şuurlandırılmalı ki, onu hiçbir kuvvet yalnız kendi hesabına ve insafsızca istismar etmesin. Ona esir ve uşak muamelesi yapamasın. Köylüler şuursuz ve bedava çalışan birer iş hayvanı haline gelmesinler. Onlar da her vatandaş gibi, her zaman haklarına kavuşabilsinler. Köy meselesi, köyde eğitim problemleri de içinde olmak üzere bu demektir...Köylüyü, köyden başlayarak ta Kamutay'a [TBMM] varıncaya kadar, devletin bütün şubelerinin idaresine, onda bugünkü vasıflardan başka bir şart aramaksızın iştirak ettirmek, bu suretle devlet işlerini, realiteden kuvvet alan elemanlarla besleyerek memleketin hakiki bünyesine uygun bir şekle getirmek... köylü vatandaşlarda... Cumhuriyet vatandaşlığı şuurunu, aksiyon haline gelebilecek şekilde uyandırmak... lâzımdır.”¹⁸⁷.

Tonguç eski yapıları incelemeye başlayarak bir plan taslağı oluşturmuştur. Hazırladığı plana göre, 1954 yılına gelene kadar öğretmen, tarım teknisyeni, koruyucu ve sağlık hizmeti ulaşmayan köy kalmayacaktır. Ancak, bu plan dâhilinde yapılacakları gerçekleştirmek oldukça zor bir iştir. İlk zorluk açılması planlanan

¹⁸⁶ **Köy Enstitüleri Kanunu**, (Kanununun Büyük Millet Meclisince 17-IV-1940 tarihinde tedkik ve kabulüne ait müzakere zabıtları ve kanunu tedkik eden encümen mazbataları ile birlikte), Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara, 1940.

¹⁸⁷ İsmail Hakkı Tonguç, **İlköğretim Kavramı**, Piramit yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 212.

enstitülerde okuma yazma bilen köy çocukları ile öğrenci bulmaktır.¹⁸⁸Bu problemi çözmek amacıyla öncelikle askerliğini yapmış ve okuma yazması olan bir grup genci “eğitmen” adıyla köylere “geçici öğretmen” olarak görevlendirmekle işe başlamıştır. Geçici öğretmen olacak gençler için de 1936 yılında Eskişehir'in Çifteler Çiftliği'nde dört aylık bir kurs açılmıştır. Kursları tamamlayan 84 öğrenci Ankara'nın çeşitli köylerinde görevlendirilmiştir. Yapılan bu çalışma olumlu sonuçlar verince kurslar ülkenin başka yerlerinde de açılmıştır. Kursları başarı ile tamamlayan gençler gittikleri köylerde çocukları üç yıl okutup mezun etmişler, köyün sağlık sorunlarını kaymakamlığa bildirmişler, köylüye modern tarımın esaslarını öğretmişler, yetişkinlere akşam okullarında okuma yazma, hesap yapma ve yurttaşlık bilgilerini öğretmek gibi sorumlulukları yerine getirmişlerdir. İlk uygulama olumlu sonuçlar verince 11 Haziran 1937'de çıkartılan "*Köy Eğitmenleri Kanunu*" ile eğitmenliğe yasal işlerlik kazandırılmıştır. Kanuna 24 Haziran 1937 tarihli Resmî Gazete'de de maddeleri ile yer verilmiştir. Hazırlanan kanunda;

BİRİNCİ MADDE — Nüfusları öğretmen gönderilmesine elverişli olmayan köylerin öğretim ve eğitim işlerini görmek, Ziraat işlerinin fennî bir şekilde yapılması için köylülere rehberlik etmek üzere köy eğitmenleri istihdam edilir.

İKİNCİ MADDE — Köy eğitmenleri, Maarif ve Ziraat vekillikleri tarafından; ziraat işleri yaptırılmağa elverişli okul veya çiftliklerde açılan kurslarda yetiştirilirler. Eğitmen yetiştirme kurslarının masrafları an Maarif ve Ziraat vekillikleri bütçelerinden ödenir.

ÜÇÜNCÜ" MADDE — Maarif vekilliğince seçilecek ve mezun sayılarak kurslara vazife görmek üzere gönderilecek ilk öğretim müfettişlerde ilk okul öğretmenleri bu kurslarda buldukları müddetçe müktesob hakları olan maaşlarını ve makam ücretlerini tam olarak alırlar.

DÖRDÜNCÜ MADDE — Eğitmen bulunan köylerden lüzumu kadarı birleştirilerek bir bölge teşkil edilir. Her bölgeye gezici bir başöğretmen veya öğretmen tayin olunur ve bunlar köy eğitmeni yetiştirme kurslarına iştirak etmiş ilk okul öğretmenlerinden seçilir. Gezici öğretmen veya başöğretmenlerin mükteseb hakları olan maaş ve makam ücretleri men sub oldukları hususî idare bütçelerinden

¹⁸⁸ Pakize Türkoğlu, **Tonguç ve Enstitüleri**, Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s.112.

ödenir. Bunların geçmeleri için harcırah mukabili olarak bölge merkezi haricinde vazifeten geçirecekleri her gün için 100 kuruşu geçmemek üzere Maarif vekilliğince tayin edilecek miktarda mezkûr Vekillik bütçesinden tediyat yapılır.

BEŞİNCİ MADDE — Köy öğretmenlerine İcra Vekilleri Heyetince tasdikli kadrolarda tesbit edilecek miktar üzerinden ve Maarif vekâleti bütçesine mevzu vilâyetlere yardım tahsisatından alâkadar vilâyetlerce aylık ücret; Ziraat vekâleti bütçesinden de meccanen tohum, fidan, damızlık ve ziraat aletleri gibi vesait verilir.

ALTINCI MADDE — Köy öğretmenlerinin kurslara alınmaları, yetiştirilme tarzları, köylerdeki Ödevleri, beşinci maddede yazılı vesaiti icabında köylü lehine nasıl kullanacakları, işlerinin takib ve teftişi Maarif ve Ziraat vekilliklerince müştereken kararlaştırılır.

YEDİNCİ MADDE —> Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

SEKİZİNCİ MADDE — Bu kanunun hükümlerini icraya Dahiliye, Maarif, Maliye ve Ziraat vekilleri memurdur.¹⁸⁹

Kanunun Cumhur Reisliğinden gelen tezkerenin tarih ve numarası: 12- VI - 1937 ve 1/862 kanunun neşir ve ilânının Başvekilliğe bildirildiğine dair Cumhur Reisliğinden gelen tezkerenin tarih ve numarası 15 - VI - 1937 ve 4/521

Kanun müzakerelerini gösteren zabıtların cild ve sayfa numaraları: 19.cild, 48, 145, 213

Yasaya dayanılarak da Köy Enstitüleri projesinin ilk deneme okulları olan Çifteler (Eskişehir), Kızılçullu (İzmir) ve Karaağaç (Edirne)'ta birer öğretmen kursu açılmış, ertesi yıl bunlara üç yeni kurs daha eklenmiştir.¹⁹⁰ Zaman içerisinde köylerde ilkokul düzeyinde kalması nedeniyle yeni bir yasa ve düzenlemeyle “Köy Öğretmen Okulları’nın açılması gündeme gelmiştir. Hazırlanan yeni yasayla da

¹⁸⁹ **Köy Öğretmenleri Kanunu**, (Resmî Gazete ile neşir ve ilâm: 24/VI/1937- Sayı: 3639) No. Kabul tarihi 3238 VI-1937, s.11.

¹⁹⁰ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s. 40.

(3704 sayılı yasa) başta Kızılçullu, Çifteler ve Gölköy Eğitim Kursları, Köy Öğretmen Okulu'na dönüştürülmüştür.¹⁹¹

Tüm bu gelişmeler yaşanırken 10 Kasım 1938'de Türk ulusu en büyük kaybını yaşamış, Mustafa Kemal Atatürk'ü kaybetmiştir. Cumhurbaşkanlığına getirilen İsmet İnönü, Mustafa Kemal'in başlattığı eğitim ve kültür seferberliğini ve eğitim gündeminin o tarihlerde ki en önemli konusu olan köylerdeki eğitimin aksamadan devam edeceğine dair söylemlerine konuşmalarında yer vermiştir. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, İlköğretim Genel Müdürü ise İsmail Hakkı Tonguç'tur.¹⁹²

Tonguç, Maarif Vekilliği görevine getirilişi ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Büyük Millî Şefimiz Cumhur Reisi İsmet İnönü'nün yüksek teveccühleri ve Sayın Başvekil Celâl Bayar'ın değerli itimatlar ile çağrıldığı Maarif Vekilliği vazifesine başladım. İrfanımıza, kuvvetli hamlelerle yeni bir hayat veren Atatürk'ün ve Büyük Türk Milletinin şuur ve iradesini temsil eden Millî Şefin direktiflerine uyararak; Cumhuriyet Halk Partisinin Kültür meselelerinde tesbit ettiği prensiplerle, Hükümet programımızda yazılı esaslara dayanarak, muhterem selefim Saffet Arıkan'ın bıraktığı faaliyet noktasından hareketle mesaide bulunacağım Aralarından yetişmiş olmakla büyük iftihar duyduğum meslektaşlarımın üstlerine aldıkları işleri, memlekette her gün biraz daha yükselen irfan seviyesine ve biraz daha artan kültür ihtiyacına uyar bir dikkat ve itina ile yapmaları, aldığım bu mühim vazifenin başarılmasında bana büyük güven olacaktır. Maarif teşkilâtımızın bütün mensuplarına, emeklerinin karşılığı olacak büyüün muvaffakiyetler dilerim.”¹⁹³

Maarif Vekili *Hasan-Âli Yücel*

17-29 Temmuz 1939 tarihli I. Milli Eğitim Şurasında alınan kararlardan ilkinin “Üç sınıflı köy okullarının beş sınıfa çıkarılmıştır.” maddesi de köy eğitimi konusunun İsmet İnönü tarafından da önemle ele alındığını göstermektedir. Şurada,

¹⁹¹ Turan, a.g.e., s.40.

¹⁹² Yücel, çeşitli okullarda öğretmenlik yapmış ve 1935'te İzmir Milletvekili seçilerek TBMM'ye girmiştir. 1938-1946 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığı yapmıştır. Bu görevi sırasında köy enstitülerinin kurulmasında, teknik öğretimin gelişmesinde etkin roller üstlenmiştir. Bu konuda bkz. Mustafa Çıkar, **Hasan Ali Yücel ve Türk Kültür Reformu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s Ankara, 1997.

¹⁹³ **Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi**, 9 İkinci Kanun 1939 Pazartesi, Sayı: 1, İkinci Basılış s.1., Özel Büro Direktörlüğü, Sayı: 70/110., Tarih 30/XII/1938.

çok yönlü olarak ele alınan köylünün eğitilmesi konusunda bu eğitimin sadece okuma yazma öğretmekten ibaret olmayacağı yönünde olmuştur. Bu nedenle de köylüye eğitim verecek öğretmenlerin çok daha yönlü yetiştirilmelerinin gerektiği kararına varılmıştır. Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, Ankara’da toplanan şurada aynı zamanda şura başkanı olarak da toplanış gerekçelerini şöyle açıklamıştır:

“Girmiş olduğumuz yepyeni uygarlık yaşamının zorunlu ihtiyaçlarına göre yeniden kurulan ve bütün öğretim derecelerinde gerçekleşmesini asıl görev bildiğimiz Kemalizm ilkelerinden hız alan eğitimimizin, bu kurullardan elde ettiği yararları göz önünde tutan Büyük Millet Meclisi, kültür meselelerini¹⁹⁴ Maarif Şurası adıyla toplanacak yetkili bir kurula incelettirmeyi bir zorunluluk ile icra makamlarının sorumluluğuna bir ödev olarak verilmiştir.”¹⁹⁵

Milli Eğitim Şurası’nın toplanış amaçlarına baktığımızda, köylerde ki eğitimle ilgili olarak şu maddeleri sıralayabiliriz: 1) Köylerdeki ilköğretim işlerine ağırlık verilmesi, 2) köy öğretmenliği için kaynak olarak köylü çocuklarının alınması, 3) üç sınıflı köy okullarının beş sınıfa çıkarılması, 4) köylerdeki öğretmen açığının öğretmenlerle giderilmesi, 5) köylülerin katkısıyla köylerde az masraflı okullar açılması. Aynı yıl Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi’nin 24 Temmuz 1939 tarihli sayısında kabul tarihi 7 Temmuz 1939 olan 3704 sayılı Köy eğitim kursları ile köy öğretmen okullarının idaresine dair kanun maddelerine yer verilmiştir.

Yayınlanan maddeler şöyledir:

“Madde 1 — Öğretmen yetiştirilmek üzere Maarif Vekilliğince köylerde açılmış ve açılacak öğretmen okulları ile Maarif ve Ziraat Vekilliklerince köy eğitmeni yetiştirilmek maksadı ile 3238 sayılı kanuna göre açılan eğitim kursları ihtiyaçlarına kifayet edecek miktarda Maarif Vekilinin talebi üzerine tahsis edilecek Devlete aid tarla, çiftlik, bağ ve bahçe vesaire gibi arazi İcra Vekilleri Heyetince kararlaştırılacak esaslar dairesince tefrik ve tesbit olunur.

Madde 2 — Köy öğretmen okulları ile eğitim kurslarının her biri için Maarif Vekâleti bütçesinden 20 000 liraya kadar mütedavil sermaye verilebilir. Bu işler için icab eden vasıtalar da bu sermayeden temin edilir.

¹⁹⁴ I. Milli Eğitim Şurası’nın toplandığı yıllarda Millî Eğitim Bakanlığı’nın adı Kültür Bakanlığı idi.

¹⁹⁵ Millî Eğitim Bakanlığı, Birinci Millî Eğitim Şûrası, İstanbul, 1991, s. XIII.

Madde 3 — Bu öğretmen okulları ile eğitim kurslarının mütedavil sermayeden yapacakları alım ve satım işleri 2490 sayılı Arttırma, Eksiltme ve İhale Kanunu hükümlerine tâbi olmadığı gibi Divanı Muhasebatın \izesinden de müstesnadır. Ancak mütedavil sermaye muhasibi Divanı Muhasebata hesap vermekle mükelleftir. Mütedavil sermayenin işletilmesinden elde edilecek varidat fazlası malsaudiğine yatırılır.

Muvakkat madde — Köy öğretmen okulları ile eğitim kurslarından Ziraat Vekâletine aid işe ve ibateye müteallik her türlü eşya ve malzeme ile ziraat işlerinde kullanılan hayvan, alet ve her türlü ziraat vasıtaları Maarif Vekâletine devir ve mevcut kıymetlerde mütedavil sermayeye ilâve edilir. İkinci madde mucibince 1939 senesinde mütedavil sermaye hesabına verilecek paralar Maarif Vekâleti bütçesinin 667'nci faslının birinci maddesinden verilir.”¹⁹⁶

İsmet İnönü, 1939'da bakan olan Hasan Ali Yücel'den, köyde eğitim atılımının sürmesini istemişti. Yetkin bir kültür ve eğitim adamı olan Yücel, deneme dönemine kendi de katkıda bulunarak, 1940'da 3803 sayılı Köy Enstitüleri Yasasının çıkmasını sağladı, işin başındaki eğitimci Tonguç'u yetkilerle donatarak çalışmalara hız verdi. “Köye yarayışlı öğretmen vb. eleman yetiştirmeyi amaçlayan” bu yasanın ve 1942'de çıkarılan 4274 sayılı “Köy Okulları ve Köy Enstitüleri Teşkilat Yasası”nın hayata geçirilmesiyle köyde eğitime, öğretmen yetiştirme ve istihdamına önemli bir açılım getirildi.¹⁹⁷

18 Nisan 1940 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde İsmet İnönü'nün köy eğitimi ile ilgili düşüncelerine yer verilmiştir. İnönü düşüncelerini şöyle dile getirmiştir.

“...İlköğretim konusunda milletçe iş birliği yapılması, XX. yüzyılın ileri ve güçlü bir milleti olabilmek için mutlaka ilköğretim sorununun çözülmesi, seferberliğe en uzak köyden başlanması, devlet bütçesinin bu iş için yeterli olmadığı ancak az masrafla çok öğrenci okutacak bir yöntem bulunması, konuyla ilgili esaslar gösterilir ise bunlardan faydalanabilecekleri...”¹⁹⁸

Enstitülerin kurulmasına ilişkin hazırlanan yasa 17 Nisan 1940'da TBMM'ne sunulmuştur. Hazırlanan tasarının pek çok gerekçesi vardır. Gerekçenin bazı

¹⁹⁶ Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi, 1939, s.126.

¹⁹⁷ Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu, 07-09 Aralık 2005, Hazırlayan Murat Alper Parlak, Pakize Türkoğlu, Cumhuriyetin Özgün Bir Öğretmen Yetiştirme Modeli: Köy Enstitüleri Ankara, 2010, s.321.

¹⁹⁸ “Köy Enstitüleri ve Açılacak Yerler”, Cumhuriyet, Yıl: 16, No. 6727 (18 Nisan 1940), s. 1.

noktalarına Tevfik Çavdar “Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950” adlı kitabında şu açıklamalarla değinmiştir:

"İlköğrenimi yapmak zorunda olan çocukların şehir ve kasabalarda %80'i, köylerde ise %20'si okutulabilmektedir. Şimdiye kadar köy okullarımızın çoğu üç yıllık ilkokullardı. Onun için bu okullara giden öğrenci de normal beş sınıflı ilkokulu bitiremiyordu. Bu durum, ilköğrenim görmek ya da bu öğrenimi tamamlamak zorunluluğunda olan çocukların büyük çoğunluğunun köylerde olduğunu ve ilköğrenimi yayma işine köylerimizin önemle konu olması gerektiğini gösterir... 40.000 köyün ancak 4959'unda öğretmenli ve 4.000'inde eğitimli okulumuz vardır. 31.000 köyümüz okulsuzdur. Şimdiye kadar köylere hep büyük şehirlerde kurulmuş olan öğretme okullarında yetiştirdiğimiz şehirli gençleri yolladık... Bu kuruluşlardan yetişen öğretmenlerimizin köy koşullarına gereği gibi uymadıkları görülmüştür. Geleceğin köy öğretmenlerini, görecekları hizmetin gereklerine daha uygun şekil ve koşullar altında yetiştirmek zorunda bulunmaktayız. Bu nedenle köye öğretmen yetiştirmede şu ilkelere uyulur: 'Öğretmen adayını köyden almak, köyden alınmış çocukları köy hayatından uzaklaştırmayan bir çevrede iyi bir çiftçinin bilgilerine sahip ve bildiklerini uygulayabilecek bir halde yetiştirmek, bu çocuklara öğretmenlik mesleği ile birlikte köyde geçecek demircilik, yapıcılık, kooperatifçilik; kız öğrencilere çocuk bakımı, dikiş, ev idaresi gibi işleri öğretmek, bunlardan olağanüstü istidat gösteren öğrenciye yükseköğrenim yollarını açık bulundurmak, öğretmen olamayacakları, öğrendiği işlerden birini yapmak üzere serbest köy hayatına bırakmak, öğretmen olacakları da köy hayatının koşullarına dayanabilecek ve o çevrede daha ileri ve verimli bir hayat yaratma gücünü kazanacak surette hazırlamak, öğretmeni ve köye gerekli elemanları yetiştirmek üzere açılacak kuruluşları, arazi durumu elverişli yerlerde kurmak, onları üretici birer kurum haline getirerek hiç olmazsa öğrencinin yiyeceğini sağlayabilecek şekilde yönetmek, böylelikle masraflarını azaltarak devlete yük olmayacak duruma gelmelerine çalışmak..."¹⁹⁹

Burada da belirtildiği gibi köylerde köy çocuklarını eğitmek üzere yetiştirilecek eğitimcilerin de köy hayatı konusunda yeterli derecede bilgi ve beceri sahibi olmaları gerekliliği üzerinde durulmuştur. Köy hayatının gerçeklerini ve zorluklarını bilen köy çocuklarının öğretmen olarak eğitilerek yine bildikleri hayat koşullarına uygun bir şekilde çocukları eğitmeleri üzerinde durulmuştur. Çünkü

¹⁹⁹ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi, 2.Basım, Ankara, 1999, s. 373-374.

şehirlerde kurulan köy okullarında eğitim görerek köylerde eğitimlik yapan kişilerin köy koşullarına yeterince uyum sağlayamadıkları ve bu nedenle de istenen eğitimin tam olarak gerçekleştiremediklerine vurgu yapılmıştır. Köy çocuklarının eğitimlerinin yanında yetişkinlere de eğitim verilmesi, daha iyi bir yaşam ve çalışma ortamı sağlayacak bilgi ve becerilerin kazandırılması gerekliydi. Tüm bunları gerçekleştirebilecek niteliklere sahip öğretmenlerin yetiştirilmesi şarttı. Aynı zamanda köy koşullarına uyum sağlayabilmesi ve uzun süre köyde çalışabilmesi ve devletin bütçesine de fazla yük getirmemesi isteniyordu.²⁰⁰ Tüm bu amaç ve gerekçeler doğrultusunda Köy Enstitüleri 3803 sayılı kanunla 17 Nisan 1940'da kurulmuştur.²⁰¹

Köy Enstitülerinin kuruluşu yabancı eğitimciler tarafından da çok olumlu bir kültür hareketi olarak değerlendirilmiştir. Bu konuda Amerikalı eğitimci John Dewey'in "*Hayalindeki eğitim kurumları Türkiye'de kurulmuştur*"²⁰² ifadesi bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Hazırlanan yasaya göre köylerde beş sınıflı köy okulundaki eğitimini tamamlayan yetenekli ve sağlıklı çocuklar enstitülere kabul edileceklerdir. Enstitülere alınacak öğrenciler hakkında 29 Ağustos 1941 tarihli Tebliğler Dergisi'nin "Tamimler" kısmında "*Köy Enstitülerine alınacak talebe hakkında*" başlığı altında maddeler halinde sıralanmıştır.²⁰³ Okulu bitirip yapacakları mecburi hizmetin süresi yirmi yıl olacaktır. Alacakları maaş da ilk altı yıl 20 TL olacak, altıncı yılın bitiminde bu rakam 30 TL olarak verilecek. 15.yıla gelindiğinde de yılın sonunda 40 TL alınacak. Okullarda göreve başlayacak öğretmenlere ayrıca bir sefer verilecek olan 60 TL sermaye de yasa da belirtilmiştir. Tarım araç gereçleri ile geçimine yetecek arazi de devletçe karşılanacaktı. Tüm bu belirlemeler gösteriyor ki, enstitüler birer tarım işletmesi şeklinde donatılmıştır.²⁰⁴

Yasaya göre enstitülerin görevi sadece köy öğretmeni yetiştirmek değil aynı zamanda sağlık görevlileri, teknisyenler gibi çeşitli meslek gruplarından insan da

²⁰⁰ Sadık Kartal, "Toplum Kalkınmasında Farklı Bir Eğitim Kurumu: Köy Enstitüleri", **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt:4, S.1, Haziran 2008, s.23-24.

²⁰¹ Maarif Vekilliği, 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu, **Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi**, C.2, no.68, 1940, s.189-190.

²⁰² Ali Salman, "Kayseri-Pazarören Köy Enstitüsü", **Mimarlık**, 2000, S.292, s.48.

²⁰³ **Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi**, 29 Ağustos 1941, c.3, sayı: 136, s.230. "Tamimler" Bölümü, İlk Tedrisat Umum Müdürlüğü, Sayı: 6/9175,18 Ağustos 1941.

²⁰⁴ Çavdar, **a.g.e.**, s. 376.

yetiştirmektedir.²⁰⁵ Köy Enstitüleri Kanununun çıkması 17 Nisan 1940 tarihli Cumhuriyet Gazetesi' nde de şöyle yer almıştır: "*Köy Enstitüleri teşkili hakkındaki kanun layihası son şeklini aldı. Layihaya göre köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabı yetiştirmek üzere ziraat arazisine elverişli bulunan yerlerde Köy Enstitüleri açılacaktır. Köy Öğretmen Okulları bu layiha ile kanunlaştıktan sonra Köy Öğretmen Okullarına kaydolunacaklardır.*"²⁰⁶

I. Dünya Savaşı sonrası yaşanan ulusal bağımsızlık mücadelesinin henüz yaraları sarılmamışken, yeni bir savaşın eşiğine gelen ve bu savaşa girmemek için tüm gücüyle direnen Türkiye, 1940'lı yılların başına geldiğinde yeni bir eğitim seferberliğine girişmiştir. İşte Köy Enstitüleri II. Dünya Savaşı'nın sınıra dayandığı, ülkede kıtlık ve kuraklığın yaşandığı bir dönemde kurulmuştur. Enstitüler özellikle kırsalın ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte bir eğitim politikası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde savaştan geriye kalan erkek iş gücü yeniden askere alınmıştır. Bir anlamda enstitüler "çocuk işgücü"²⁰⁷ ile kurulmaktaydı. Yaşanan tüm ekonomik ve siyasal zorluklara rağmen Cumhuriyet rejiminin değerleri ülkenin en ücra köşelerine kadar götürülmeli, aydınlanma öncelikle kırsal alanlarda başlamalıydı. Tüm bunlar yapılmaya çalışılırken bazı zorluklarla da karşılaşılabilirdi. Örneğin köylüler çocuklarını okula vermek istemiyorlar özellikle de kız çocukları vermek istemediklerinden kız çocuk bulmak oldukça zor oluyordu. Öte yandan bulaşıcı hastalıkların yaşanması da dönemin zorluklarından biriydi. Ancak gerçekleştirilen tarımsal faaliyetler neticesinde elde edilen gelirle köylüye ve devlete yardım edilebiliyordu. Yapılan binalar öğrenci gayretleriyle elde edilen elektrik gücü önemli başarılarıydı.²⁰⁸ Enstitülerde okuyan öğrencilere verilen sorumlulukla güçlü kişiliklere sahip olmaları sağlanmış, gittikleri köylerde de karşılaşacakları zorluklar karşısında başarılı olabilmeleri amaçlanmıştır. Pek çok özellikle donatılmaya çalışılan bu öğrencilerin sadece gittikleri köylerde ki çocuklara değil onların ailelerine de büyük katkıları olmuştur. Yani enstitüleri sadece öğretmen yetiştirme ve öğretim olarak düşünmemek gerekir. Bu sistem Cumhuriyet aydınlanması içinde eğitim alanında ki en özgün en ses getiren uygulaması olarak

²⁰⁵ Niyazi Altunya, "Köy Enstitüleri" **Bilim ve Aklın Aydınlanmasında Eğitim Dergisi**, Yıl: 3, No. 26, (Nisan 2002), s. 1.

²⁰⁶ "Yol ve Maarif Hareketleri", **Cumhuriyet**, Yıl 16, No. 6726 (17 Nisan 1940), s. 2.

²⁰⁷ Aysal, **a.g.m.**, s. 276.

²⁰⁸ Mustafa Aydoğan, **Hasan Âli Yücel, Köy Enstitüleri ve Köy Eğitimi ile İlgili Yazıları, Konuşmaları**, 1. Basım, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 19-25.

düşünülmelidir. Kaldı ki enstitülerde sadece köy öğretmenleri değil aynı zamanda sağlık görevlileri, teknik elemanlar ve farklı meslek gruplarından elemanlar yetiştirilmiştir.²⁰⁹ Düzenlenen kurslarla okuma-yazma öğretme faaliyetlerinde bulunmuşlar, meslek edinmeleri yönünde de eğitim ortamları yaratmışlardır. Bu noktada 1940 yılına gelindiğinde ülke nüfusuna göz atmakta faydalı olacaktır: 1940 yılına gelindiğinde nüfus, 17.820.950 olarak kayıtlara geçmiştir. Bu nüfusun 13.474.701'inde köylerde yaşadığı tespit edilmiştir.²¹⁰ 1935-1940 yılları arasında ki geçen süreçte okuma yazma oranları %19'lardan, %24'lere yükseltilmiştir. Veriler bize gösteriyor ki, 1940'lı yılların Türkiye'sinde nüfusun büyük bir çoğunluğu kırsal alanlarda yaşamaktadır ve eğitim seviyeleri de çok düşüktür. Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile başlayan eğitim çalışmaları ile eğitim seviyesi okuma yazma bilen insanların sayılarını arttırma hedefi ile yürütülmüştür. Tüm bu çalışmaların denetlenme aşamasında da gezici öğretmenler, gezici başöğretmenler ve ilköğretim müfettişleri bu eğitim sürecinde yer almışlardır.²¹¹

Çalışmanın bu noktasında dönemin eğitim uygulamalarına damgasını vuran Köy Enstitüleri'nin eğitim programlarına bakmakta yarar var. 1943 yılına gelene kadar enstitülerde herhangi bir müfredat programı uygulanmamış, derslere öğretim elemanlarının hazırladıkları günlük programlarla devam edilmiştir. İstatistik Umum Müdürlüğü'nün Maarif durumu ile ilgili Başvekalete gönderdiği 10.03.1941 tarihli raporuna göre ülkede 1939-1940, 1940-1941 yılları arasındaki eğitim durumu bazı başlıklar altında ele alınarak şu veriler belirtilmiştir:²¹²

1939-1940

İlkokul sayısı: 9.512

Talebe sayısı: 919.882

Kapalı ilkokullar (öğretmensizlikten): 369, (binasızlıktan): 76

Resmi ve özel ortaokullar: 156

²⁰⁹ Kartal, **a.g.m.**, s.24.

²¹⁰ İstatistik Göstergeler (1923-2006), **Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)**, Ankara, 2007, s.9.

²¹¹ Mustafa Aydoğan, **a.g.e.**, s.25-50.

²¹² Başvekalete gönderilen İstatistik Umum Müdürlüğü'nün Maarif durumu hakkında 10.03.1941 tarihli Raporu BCA, belge no:030.10.95.141.4.

Ortaokullar talebe sayısı: 97.586

Öğretmen okullarının meslek kısımları: 18

Öğretmen meslek okulu talebe sayısı: 2.610

Orta meslek okulları: 54

Orta meslek talebesi: 10.283

Liseler: 77

Lise talebeleri: 27.651

Fakülte ve yüksekokullar: 19

Fakülte ve yüksekokullar talebesi: 12.987

1940 yılının verileri incelendiğinde ilk göze çarpan eğitim çabalarının özellikle ilköğretim kademesinde odaklandığıdır. Bu durumu I. Maarif Şurasında alınan ilköğretimin 3 yıldan 5 yıla çıkarılıp ağırlığın 5 yıllık okullara verilmesiyle ilişkilendirebiliriz.

1940-1941 ders yılında hem okul sayılarında hem de öğrenci sayılarında artışlar olmuştur. Bu durumun sevindirici olmasıyla birlikte kapalı okul sayısında artış olması savaşın yıkıcı etkisinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Çünkü kapanan okulların büyük bir kısmı öğretmensizlikten kapanmıştır. Öte yandan yaşanan savaşın yıkıcı yansımalarına rağmen bazı sayısal verilerde görülen yükselmeler devletin eğitim konusunda ki gayretlerini gösteren önemli göstergeler olarak değerlendirilmelidir.

Bahsedilen yıllara ait sayısal veriler de şöyledir:

1940-1941

İlkokul sayısı: 10.331

Talebe sayısı: 968.015

Kapalı ilkokullar (öğretmensizlikten): 964, (binasızlıktan): 83

Resmi ve özel ortaokullar: 159

Ortaokullar talebe sayısı: 102.839

Öğretmen okullarının meslek kısımları: 27

Öğretmen meslek okulu talebe sayısı: 6.703

Orta meslek okulları: 58

Orta meslek talebesi: 11.340

Liseler: 78

Lise talebeleri: 27.270

Fakülte ve yüksekokullar: 19

Fakülte ve yüksekokullar talebesi: 13.841

Enstitülerde uygulanan eğitim programlarında temel derslerin yanında hayatın içinde yer alan, hayata dair tüm konular bir bütünlük içinde ele alınarak işlenmekteydi. Örneğin sağlam bir tarih eğitiminin yanı sıra tarım, el işi, güzel sanatlar, yurttaşlık bilinci gibi konularda eğitim programları içinde yer alıyordu. Dünya klasikleri okunuyor, tiyatro yapılıyordu.²¹³

Enstitüler için hazırlanan ilk resmi eğitim programı 1943 tarihlidir. Bu yıla gelene kadar her enstitü kendi programını uygulamıştır. Hazırlanan programda okutulacak dersler üç başlık altında toplanmıştır: 1. Kültür, 2. Ziraat ve 3. Teknik. Haftalık çalışma saatleri 44 olarak belirlenmiş, 22 saat kültür çalışmalarına, 11 saat tarım çalışmalarına ve 11 saat de teknik çalışmalara ayrılmıştır. Kültür derslerinin yanı sıra ülkede ilk kez enstitüler aracılığı ile modern tarım ve teknik eğitime de yer veriliyordu. Bu durum şüphesiz ülkenin kalkınmasını ve demokratikleşmesini de sağlamada destekleyici etkiler olacaktı. Kaldı ki tüketicilik yanında üreticilik, yaratıcılık gibi kavramlar da oluşturulmak istenen yeni insan tipiyle anlam kazanacaktı.

²¹³ Kartal, **a.g.m.**, s.25.

Öğretim programında enstitülerde beş yılda okutulan toplam ders sayısına ilişkin bilgiler de 4 Mayıs 1943 tarihli Tebliğler Dergisinin 75 sayılı kararı olarak yayımlanmıştır. Alınan karara göre hazırlanan tablo şöyledir:

<u>Dersler</u>	<u>I. Sınıf</u>	<u>II. Sınıf</u>	<u>III. Sınıf</u>	<u>IV. Sınıf</u>	<u>V. Sınıf</u>	<u>Beş Yılda Okutulan</u>
<u>Dersler</u>						
Türkçe	4	3	3	3	3	736
Tarih	2	2	1	1	1	322
Coğrafya	2	2	1	1	-	276
Yurttaşlık Bil.-		1	1	-	-	92
Matematik	4	2	2	3	2	598
Fizik	-	2	2	1	1	276
Kimya	-	-	2	2	-	184
Tabiat ve Okul						
Sağlık Bilgisi 2		2	2	1	1	368
Yabancı dil	2	2	2	1	1	414
El Yazısı	2	-	-	-	-	92
Resim-İş	1	1	1	1	1	230
Beden Eğitimi ve						
Ulusal Oyunlar 1		1	1	1	-	184
Müzik	2	2	2	2	2	460
Askerlik	-	2	2	2	2	368
Ev idaresi ve						
Çocuk Bakımı -		-	-	-	1	46

Öğretmenlik Bilgisi -	-	-	2	6	368
Zirai İşletme					
Ekonomisi ve					
Kooperatif -	-	-	-	1	46
Toplam	22	22	22	22	5060

Tablo 1. Köy Enstitülerinde Beş Yılda Okutulan Toplam Ders Saati Sayısı ²¹⁴

Tablo incelendiğinde görülüyor ki Köy Enstitülerinde amaç sadece köylü çocukları okutmak ve cehaleti önlemek olmamıştır. Her tür meslek grubunda yer alacak düzeyde bilgi sahibi olan bireyler yetiştirmek, böylece ülke kalkınmasına da katkı sağlamak amaçlanmıştır. Yapılan önemli yeniliklerden birisi güzel sanatların her alanının eğitim programları içinde yer almasıdır. Örneğin her öğrencinin bir müzik aleti çalması, tiyatro yapması, folklor oynaması ders saatlerinin dışındaki etkinlikler arasındaydı. Her sınıf düzeyinde Türkçe derslerinin her yıl verilmiş olması eğitim programlarında üzerinde önemle durulan konulardan birinin Türkçe okuma-yazma çalışmalarına yer verilmiş olmasıdır. Zorunlu kitap okuma saatleri uygulaması ile de okuma alışkanlığı edinilmesi konusunda önemli bir adım atılmıştır.

Tarih, coğrafya, Türkçe, yurttaşlık bilgisi, fizik, kimya, matematik, tabiat ve okul sağlığı, yabancı dil (uygulanmamıştır.) el yazısı, resim-iş, beden eğitimi ve ulusal oyunlar, müzik, askerlik, kızlar için ev idaresi ve çocuk bakımı, öğretmenlik bilgisi, zirai işletmeler ekonomisi ve kooperatifçilikten oluşan kültür dersleri ile bahçe ve tarla ziraatı, sanayi bitkileri ziraatı, zootekni, kümes hayvanları bilgisi, arıcılık ve ipekböcekçiliği, balıkçılık ve su ürünleri, ziraat sanatlarından oluşan ziraat dersleri ve çalışmaları yapılmıştır.

Bunların yanında yine tablodan anlaşılacağı gibi kuruluşundan başlayarak enstitülerde sadece eğitim, kültür, tarım ve inşaat alanına değil, sağlık konusuna da çok önem verilmiş ve eğitim programlarında sağlık eğitimi de yer almıştır. “Tabiat ve Okul Sağlık Bilgisi” dersi 5 yıl boyunca, “Ev İdaresi ve Çocuk Bakımı” dersi ise

²¹⁴ Maarif Vekilliği, **Köy Enstitüleri Öğretim Programı**, 04.05.1943 Tarih ve 75 Sayılı Karar, Maarif Matbaası, Ankara, 1943, s.s. 94-109.

son sınıfta okutulmuştur. Tabiat ve Okul Sağlık Bilgisi dersinde insan anatomi ve fizyolojisi, genel sağlık kuralları, sağlığın korunması, okul sağlığı, kazalar ve köy sağlık sorunları gibi konular dersin içeriğini oluşturmuştur. Ev İdaresi ve Çocuk Bakımı dersinde ise çocuk sağlığı, bakımı ve hastalıklarına ilişkin konular işlenmiştir. Köyde ihtiyaç duyulabilecek meslekler içinde köy demirciliği, köy dülgerliği, köy yapıcılığı, köy el sanatlarından oluşan teknik derslerinin programda yer aldığı görülmüştür. 1947 yılında yapılan değişiklikle kültür derslerinin, 1953'te de kültür ve meslek derslerinin ağırlığı arttırılmıştır

Enstitülerde verilen eğitimin ilk üç yılı çok yönlü genel bir eğitim anlayışı ile sürdürülmüştür. Üç yıllık sürenin bitiminde öğretmen olmayacaklar ya da öğretmen olmak istemeyenler sağlık ve tarım alanlarında faaliyet göstermişlerdir. Öğretmen olmak isteyenler ise 4. ve 5.sınıfı okuyarak mesleğe hazırlanmışlardır. Uygulanan eğitim programlarının en önemli özelliği öğrencilerin ezberci bir eğitim anlayışı yerine ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda hem teorik hem de pratik bilgilerle donatılmaya çalışılmalarıdır. Karma eğitimin verildiği enstitülerde yaparak ve yaşayarak öğrenme, iş için eğitim ve yararlı olma gibi eğitim ilkeleri uygulanmıştır.²¹⁵ Kız ve erkek öğrenciler birlikte eğitim aldıklarından kız öğrenciler için farklı eğitim düzenlemeleri yapılmıştır. Erkek öğrencilerle beraber pek çok işte çalışan kız öğrenciler için dikiş dikme, halı kilim dokuma, yemek pişirme gibi konularda da eğitim verilmiştir. Kız öğrencilerin yetiştirilmesine özellikle büyük önem verilen enstitülerde mezun olacak genç nesil kızların kendilerini erkeklerden aşağı ve yetersiz görmemeleri de amaçlanmıştır. Bu anlayış için denilebilir ki, kadının toplum içerisindeki yerinin de belirlenmesi konusunda köy enstitülerinin büyük katkısı olmuştur.

Eskişehir-Çifteler 1937

Izmir - Kızılçullu 1937

Kırklareli- Kepirtepe 1938

Kastamonu-Gölköy 1939

²¹⁵ Mustafa Özodaşık, **Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları 1923-1950**, Çizgi Kitabevi, Konya, 1999. s.160.

Malatya-Akçadağ 1940
Antalya-Aksu 1940
Samsun-Ladik/Akpınar 1940
Kocaeli-Arifiye 1940
Trabzon-Beşikdüzü 1940
Kars-Cılavuz 1940
Adana-Düziçi 1940
Isparta-Gönen 1940
Balıkesir-Savaştepe 1940
Kayseri-Pazarören 1940
Ankara-Hasanoğlan 1941
Konya/Ereğli-İvriz 1941
Sivas/Yıldızeli-Pamukpınar 1942
Erzurum-Pulur 1942
Diyarbakır/Ergani-Dicle 1944
Aydın-Ortaklar 1944
Van/Erciş-Ernis 1948

Tablo 2. Köy Enstitüleri'nin Yerleri ve Kuruluş Yılları ²¹⁶

“*Türkiye’de Köy Enstitüleri*” adlı kitabında yazar Fay Kirby enstitülerin özellikle çok partili hayata geçiş döneminde politika malzemesi yapıldıklarını ve yıpratıldıklarını dile getirmiştir. Ayrıca enstitülerin hem sağ hem sol kanattan çeşitli eleştiriler aldığını, kız ve erkek öğrencilerin birlikte öğrenim görmelerinin, komünist

²¹⁶ **Köy Enstitüleri**, T.C. Maarif Vekilliği Maarif Matbaası, Ankara, 1944, s.s. 14-75.

propaganda yaptıkları düşünölen kitapların okutulmasının enstitölerin kapatılma sürecinde etkili olduğunu dile getirmiştir. ²¹⁷

Enstitölere yönelik olumsuz propaganda ve eleştiriler 1943 yılında toplanan 2.Eğitim Şurası'nda iyice ortaya çıkmaya başlamıştır. Şurada ele alınan ve farklı nedenlerle sıralanan olumsuzluklar şöyle dile getirilmiştir: Söz konusu enstitölere sadece köy çocukları alınmakta ve mezun olduklarında da sadece köylerde görevlendirilmektedirler. Bu durumun toplumda bir köylü- kentli ayrımı oluşturduğu dolayısıyla bunun eşitlik ilkesine de ters düştüğü ifade edilmiştir. Bir diğere eleştiri konusu Milliyetçilik ilkesiyle de çeliştiği kanaatine varılan, öğrencilerin pek çok iş alanında çalıştırılmaları ile ilgili yapılan eleştiridir. Şöyle ki; okul yapım işlerinde, tarım işlerinde, teknik işlerde, bakım ve temizlik işlerinde çalıştırılan öğrenciler tıpkı Sovyet Rusya'daki komünist rejim düzendeki bir anlayışa benzetilmiştir. Ayrına enstitölerin yönetim kadrolarında daha çok sol görüşlü kişiler yer almaktadır. Karma bir eğitimin uygulanması da yöneltilen eleştirilerdendir. Özellikle yatılı hizmet veren enstitölerde öğrencilerin kız erkek şeklinde eğitim görmeleri Türk aile hayatına ve ahlak anlayışına da uygun değildir. Karma eğitimi eleştirenler aynı zamanda kızların pantolon ve ceket giymelerini de eleştirmiş, bu giyim tarzının komünist moda olduğunu savunmuşlardır.²¹⁸ Tüm bu eleştirilerden hareketle denebilir ki enstitölere karşı çıkanların çıkış noktaları bu eğitim kurumlarında ki işleyişin eşitlik ve milliyetçilik ilkelerinin yok sayılması, aynı zamanda geleneksel Türk toplumunun yapısına da ters olan uygulamaların varlığıdır.

Çalışmamızın bu noktasında enstitölere yönelik diğere eleştirilere geçmeden, 2.Eğitim Şurası'nın enstitölere yönelik yapılan eleştiriler ile ilişkilendirebileceğimiz içeriğine bakmamız yararlı olacaktır.

15 – 21 Şubat 1943 tarihinde Hasan Ali Yücel'in başkanlığında toplanan şuranın temel gündem maddeleri, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in yaptığı açılış konuşması ve şurada alınan kararlar şöyledir: ²¹⁹

²¹⁷ Fay Kirby, **Türkiye'de Köy Enstitöleri**, Güldikeni Yayınları, Ankara, 2000, s.368.

²¹⁸ Türkoğlu, **a.g.e.**, s.496.

²¹⁹ İkinci Maarif Şurası (15 – 21 Şubat 1943), **Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar** (Tıpkı Basım), İstanbul, 1991; MEB (1943). **2. Milli Eğitim Şurası** (15-21 Şubat 1943), Erişim Adresi: https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_09/05093852_2_sura.pdf.

Şûra Gündemi

1. Okullarda ahlâk terbiyesinin geliştirilmesi

- a) *Türk ahlâkının sosyal ve kişisel prensiplerinin belirtilmesi*
- b) *İlk ve orta dereceli okullarda bu prensiplerin gerçekleşmesini sağlayacak tedbirlerin düşünülmesi mesleki ve teknik okullarda ayrı prensiplerin iş ahlâkına da tatbiki*
- c) *Bu tedbirlerin programa bağlanması*
- ç) *Ortaöğretim kurumlarındaki sosyoloji ve ahlâk dersleri programının bahse mevzu prensipler bakımından incelenmesi*
- d) *Yükseköğretim gençliğinde ahlâk prensiplerine bağlılığın i ş l e n m e s i*
- e) *Talebenin okul dışı durumlarının murakabesi meselesinin incelenmesi*

2. Bütün öğretim kurumlarında anadili çalışmaları verimlinin artırılması

- a) *Türkçe ve bilhassa yazma öğretiminin daha verimli olacak bir hâle getirilmesi için gereken tedbirlerin belirlenmesi*
- b) *Okullarda ve resmî, hususî yayın alanında imlâ birliğini kolaylaştırma yollarının tayini*
- c) *Yeni terimlerin yükseköğretimde yayılması yollarının kesin bir esasa bağlanması*

3. Türklük eğitiminde tarih öğretiminin metot ve vasıtalar bakımından incelenmesi

- a) *İlk ve ortaokul tarih kitaplarının hazırlanmasında, bilim ve pedagoji yönünden dikkate alınacak noktaların belirlenmesi*
- b) *Lise tarih kitaplarının mükemmelleştirilmesi yolundaki mütalâaların belirtilmesi*
- c) *"Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel açılış konuşmasında şuranın konuları hakkında bilgiler verdikten sonra konuşmasının son bölümünde;*

"...Konu olarak aldığımız şu esaslı mesele memleket gençliğinin ahlakında bir buhran, dil veya tarih davamızda bir sıkıntı tesiriyle düşünülmüş değildir. Salgın hastalıklar bulunmadığı zamanlarda tıp biliminin çalışmaları ne manaya geliyorsa ahlak, dil ve tarih davalarımız üstünde zihin yormamızda ancak bu anlayışla görülmelidir. Şunu cesaretle ve iftiharla söyleyebilirim ki Türk çocukları kendilerini terbiyeye memur edilmiş büyüklerinin acı şikâyetlerini gerektirecek durumda değildirler. Böyle bir hal olsaydı bundan en gür sesle şikâyette bulunup bunu bertaraf etmek için sıkı tedbirler alacak olan ilk vazifeli arkadaşınız ben olurum. İnsanlığın en eski devirlerinden beri insanların, kendilerinden ve birbirlerinden müşteki olmaları daima

görülebilmek için hususlardandır. Bu beğenmeme duygusundan çekinmemeli. Çünkü bu tenkit ruhudur ki insanlığın ilerlemesi sebeplerinden biri olmuştur."²²⁰

Şûrada şu kararlar alınmıştır:

Ayrıca;

Ahlâk eğitiminin amacı

b) İdeal Türk çocuğu

c) Türk ahlâkının başlıca toplumsal ve kişisel ilkeleri

d) Ahlâk eğitimi için her dereceli okullarımızda ve dışında alınması gereken tedbirleri belirten rapor Şûra'da incelenip kabul edilmiştir.

Görüldüğü gibi Şûra'da, "Türk dili çalışmaları, tarih bilincinin önemi ve ahlak konusu özellikle ele alınmıştır. Şûra'da alınan kararlara bakıldığında; "Milli tarihe ağırlık verilmesi", "İdeal Türk çocuğu", "Türk ahlakının toplumsal ve kişisel ilkelerinin başlıca esasları" şeklindedir. Ahlak eğitimi özellikle üstünde durulan bir konudur. Yücel bu konuda açılış konuşmasının bir bölümünde Milli Şef'in ahlak ile ilgili düşüncelerini şöyle aktarır: "*Ancak ahlâklı ve karakterli çocukların bilgilerinden memleket faydalanır. Yavrularınız, memleketin ilerisi kendi ellerinde olduğunu bilerek kudretli ve bilgili olduğu kadar, ahlâklı ve karakterli olarak yetişmelidirler. Böyle bir yüksek amaç, küçük yaşta okul sıralarında zihinlerde yerleşirse sağlam olur.*"²²¹

Köy Enstitülerine yönelik eleştirilerin bu şurada yoğunluk kazanması konuşulan ve alınan kararların eleştiriler yönünde olması dikkat çekicidir. Şurada yapılan çalışmalardan biri de bazı konularda raporlar hazırlanmasıdır. Hazırlanan raporların başlıkları şöyledir: - Anadili Öğretimi, - Terim İşleri, - Ahlak Eğitimi, - Tarih Öğretimi. Hazırlanan raporlar oy çokluğu ile kabul edildikten sonra şura kararları olarak bakanlığa sunulmuştur.

²²⁰ M.E.B., a.g.e., s. 17.

²²¹ Hasan Ali Yücel, **Milli Eğitimle ilgili Söylev ve Demeçler**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1994, s.169.

Enstitülerin varlığına yönelik yapılan eleştirilerden biri de enstitülerde yürütülen kültürel çalışmalardır denebilir. Yapılan bu çalışmalardan bazıları için zararlı yayınlar diye de söz edilen Köy Enstitüleri dergileridir. Dergilerden kitaplıklarda bulunan klasiklerle birlikte birer komünizm propagandası aracı olarak söz edilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin komünizm propagandası yapmaya yönelik konuşmalarının olduğu da yapılan eleştirilerden bir diğeridir. Köy hayatında ve köylünün yaşamında büyük bir canlılık ve yenilenme getiren enstitülerin varlığı yapılan tüm bu eleştiriler neticesinde zarar görmüştür diyebiliriz. Özellikle köylerde yıllardır devam eden “ağalık” düzenine karşı uygulamaların varlığı, pek çok alanda köylüyü uyandırması ve canlandırması kimi kesimleri rahatsız etmiş ve eleştirilerin hedefi haline getirmiştir. Köylünün okumasını ve bilgilenmesini kendi çıkarları açısından tehlikeli bulan bir grup gerici kesimde özellikle “din elden gidiyor” söylemleriyle enstitülerin karşısında yerlerini almışlardır. Yapılan tüm eleştiriler ve Ankara’ya dek ulaşan sesler enstitülerin kapatılmasına zemin hazırlamıştır.²²² Ancak eleştiriler karşısında Cumhurbaşkanı da Tonguç’u destekliyor hatta daha çok kız öğrencinin enstitülere alınması konusunda da ısrarcı davranıyordu. Ancak destek çalışmaları da eleştirilerin her geçen gün artmasını engelleyemiyordu. Ülkenin siyasi atmosferine baktığımızda da demokrasi düşüncesinin birtakım karışıklıklara sebep olduğunu aynı zamanda çok partili hayata geçiş denemelerinin de kimi isimleri rahatsız ettiğini görmemiz mümkün. Özellikle Kurtuluş mücadelesi boyunca Mustafa Kemal’in yanında yer alan ancak onun eylem ve fikirlerini zayıflatmak için uygun bir zaman kollayan kişiler bu dönemde Köy Enstitülerine yönelik eleştirilerde de başı çeken isimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Kazım Karabekir Paşa ve Reşat Şemsettin Sırer bu isimlerden bazılarıdır. Çok partili hayata geçişle birlikte enstitülere yapılan eleştiriler yoğunluk kazanmıştır. Bu konuda CHP yönetimini yıpratmak adına Demokrat Parti’nin Köy Enstitülerini kullanması dikkat çekicidir. Yaptıkları eleştiriler hem CHP’ni hem de enstitüleri yıpratma yönündedir. Tüm bunlar oluyorken 5 Ağustos 1946’da Büyük Millet Meclisi açılmıştır. 7 Ağustos tarihinde de “Recep Peker Kabinesi” kurulmuştur. Yeni kabine sağ eğilimlidir ve ilk icraatları İsmail Hakkı Tonguç’u İlköğretim Genel Müdürlüğü’nden almak olmuştur. Yeni hükümetin Millî Eğitim Bakanlığına da Reşat Şemsettin Sırer getirilmiştir.²²³ Böyle bir değişimdeki amaç enstitülerin yeni Mili Eğitim bakanının görüşleri

²²² Hadi İlbaş, "Bu Korku Neden", **İncece**, C. II, No. 11 (Mart 1962), s.s. 82-89.

²²³ Recep Peker Kabinesi", **Cumhuriyet**, Yıl: 23, No. 7894, (7 Ağustos 1946), s. 2.

doğrultusunda değiştirilme isteği idi. Yapılan bu değişikliğin ardından pek çok enstitü yöneticisi ve öğretmeni de farklı yerlere görevlendirilmiştir.

Enstitülere karşı yapılan hareketler sadece yer değişikliği yapılmasıyla kalmamış, enstitülerde özellikle komünizm propagandaları yapıldığı yönünde de çeşitli ihbarlarda bulunulmuştur. Hatta Çifteler Enstitüsü'nde komünistlerin bir şebeke kurduğu ihbarı bile yapılmıştır. Enstitüler bu tarihlerde artık sağcı-solcu, ilerici-gerici, milliyetçi-komünist sürtüşmelerine sahne olmaya başlamıştır. Demokrat Parti'nin de desteğini alan yeni Milli Eğitim Bakanı Sirer, enstitüleri kuruluşlarındaki amaç ve sistemin tamamen dışına çıkarmaya başlamıştır. Örneğin enstitülere verilen canlı ve cansız tüm demirbaşlar geri alınmış, Hasanoğlan'daki Yüksek Köy Enstitüsü ile tüm eğitim kursları kapatılmıştır. Tüm bunlar 1947 tarihli ilgili yasa ve yönetmeliklere dayandırılarak yapılmıştır.²²⁴

1949 senesine gelindiğinde artık CHP iktidarının son hükümeti olan Şemsettin Günaltay kabinesinin Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'dur. Onun döneminde çıkartılan 5541 sayılı yasa ile enstitülere sadece köy çocuklarının alınması usulünden vazgeçilmiştir. Bundan böyle kasabalardaki ilkokullardan da öğrenciler enstitülere alınacak ve karma eğitime son verilmiştir.²²⁵

Enstitülerin kaldırılmalarına doğru giden süreçte çok partili yaşama geçilmesi sonrası başlayan enstitü karşıtı suçlama ve eleştiriler, diğer taraftan İnönü'nün milli şef olarak gücünü yitirmesi ve CHP'de sağ görüşlülerin sayısının artması etkili olmuştur. Tüm bu gelişmeler kuşkusuz 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti'nin de enstitüleri tamamen kapatma düşüncesinde işlerini kolaylaştırmıştır.

Demokrat Parti'nin ilk kabinesinde Milli Eğitim Bakanı olarak görev alan Tevfik İleri döneminde çıkarılan 27 Ocak 1954 gün ve 6234 sayılı kanunla, "*Köy Enstitüleri*" bütünüyle öğretmen okullarına dönüştürülerek kapatılmışlardır.²²⁶

Enstitülerin kapatılmasına ilişkin olarak 24 Mayıs 1954 tarihli Tebliğler Dergisi'nin "*Genelgeler*" bölümünde 20 Nisan 1954 tarihli "İlk öğretmen Okulları

²²⁴ Aysal, **a.g.m.**, s.268.

²²⁵ Türkoğlu, **a.g.e.**, s.s. 513-515.

²²⁶ "Köy Enstitüleri İle İlköğretim Okulları Birleştirildi", **Cumhuriyet**, 28 Ocak 1954, Yıl. 29, No. 10596, s.7.

1954-1955 ders yılı kayıt ve kabul işleri hakkında valiliklere gönderilen yazının 1.maddesinde,

“688 ve 737 sayılı Tebliğler Dergisinde yayınlanmış bulunanı “Öğretmen Yetiştiren Her Derecedeki Okul ve Enstitülere öğrenci Kayıt ve Kabul İşleri Hakkında Geçici Yönetmeliksin İlköğretmen Okullarını ilgilendiren bölüm ve maddeleri köy enstitüleri ile ilköğretmen okullarının birleştirilmesi hakkındaki 6234 sayılı kanun esaslarına göre ifadelendirilmiş ve ilişik olarak gönderilmiştir.” ²²⁷ maddesine yer verilmiştir.

1.4. Eğitim Kurumları

Atatürk’e göre eğitim, ulusal idealleri beslemek, özgür ve ulusal bir devlet yaratmak, dinamik ve çağdaş bir toplum oluşturmak için aracıdır.²²⁸ Bu bağlamda öncelikle atılması gereken adım Milli eğitim sistemini kurmaktır. 1924’te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreseler kapatılmış, tüm eğitim kurumları Maarif Vekilliğine bağlanmış, böylece eğitimde ikilik ortadan kaldırılmış ve laik eğitim sisteminin önü açılmıştır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında eğitim alanında önemli bir yol kat edilmiş ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu uygulamaları ile başta ilkokul olmak üzere çok sayıda okul açılmış, Harf Devrimi ile okuma yazma oranı yükselmiştir. Çağdaş ve milli olma hedefi doğrultusunda Türkiye’de laik eğitimin temelleri atılmıştır. Atatürk’ün kendi cumhurbaşkanlığı döneminde uyguladığı bu politikalar onun ölümü sonrasında da takip edilmiştir.

II. Dünya Savaşı yıllarında, Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü döneminde de savaşın getirdiği ağır koşullara rağmen, eğitim- öğretim ve kültürel gelişme konusu öncelikli olarak ele alınmıştır. İnönü, TBMM’nin 6. Devresi açılış törenindeki nutkunda

“Maarif işlerimizi, yani Meclisin tarihimizde mümtaz bir farikası olarak himmetli ellerinize almanızı beklerim. Malî ve umumî şartlarımız sıkıntıya maruz

²²⁷ 24 Mayıs 1954, c.17, sayı: 800, s.63. “Genelgeler” Bölümü, 20 Nisan 1954, **Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi**, Sayı: 531.8/12, 13894 3811.

²²⁸ Özlem Karabacak, II. Dünya Savaşı Yıllarında Uygulanan Eğitim ve Kültür Politikalarının Taşradaki Yansımaları: Aydın İli Örneği, **Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Sosyal Bilgiler Anabilim Dalı, Aydın 2009, Yüksek Lisans Tezi**, s.13.

olsalar bile, maarif işlerimizin ana istikametlerde ilerlemekte geç kalmayacağını ve her halde esaslı tedbirlerin zamanında alınacağını ümid ederim. Hükümet, ilk tahsilin amelî ve ana tedbirlerine el koymuştur. Bunları süratle tedkikinize alarak karara bağlayacağınıza kaniim. Memleket, teknik tahsilin her şubesini ciddî olarak benimsemiştir. Halka bu yolda kolaylık tedbirlerinizi genişletmenizi dilerim. Memleketin mühendis ve yüksek mühendis ordusunu yaratacak müesseseleri kurmak için acele etmemiz lâzımdır. Bütün maarif tedbirleri, insan yetiştirmek gibi en çok zamana ihtiyaç gösteren tedbirlerdir. Onun için vaktile başlamak, maarif işlerimizde Hükümetin bilhassa dikkat edeceği bir unsur olmalıdır. Nihayet, maarif işlerimizin görgülü unsurlarımızın birbirine samimî olarak yardımları sayesinde ilerleyebileceğine kani bulunuyoruz. Onun için, bilgili çalışmalara, ilme ve tecrübeye dayanan gayretlere hususî bir kıymet veriyoruz.”²²⁹

sözleri ile tüm sıkıntılara rağmen eğitim- öğretim işlerinin aksatılmayacağını, her türlü tedbirin alınacağını ifade etmiştir. İnönü, sözleri ile insan yetiştirmenin önemine değinerek, ülkenin kalkınabilmesi için ilkokul eğitiminin önemine vurgu yapmış, gelecekte yetişecek olan mühendis ve yüksek mühendislerin temellerinin doğru ve geç kalmadan yapılmasının memleketin kalkınmasındaki önemini ifade etmiştir. İnönü dönemi eğitim politikaları hümanistleştirme ve laikleştirme ekseninde etrafında ele alınarak milli bir şekilde ele alınmıştır.

Bu dönemde, Atatürk dönemi milli kültür politikası takip edilmekle beraber, farklı olarak yeni bir kültürel yapının inşasına gidilmiştir. Bu bağlamda;

- Ülkenin kalkınmaya ihtiyacı vardır.
- Kalkınmak için Batılılaşmak kaçınılmazdır.
- Kalkınmak için Batının kültür kaynaklarına inmek gerekir.²³⁰

Şeklinde ifade edilebilecek dönemin eğitim politikaları, Hümanizma doğrultusunda ele alınmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü kalkınmayı ekonomik kalkınmadan ziyade, eğitim ve kültürel kalkınma olarak ele almıştır. Yine Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel’de 1945 yılında Londra’da yapılan UNESCO toplantısında Türkiye’nin eğitim politikasını;

²²⁹ TBMM ZC., C.6, Devre VI, İçtima 1, 1.XI, 1939, s.5-6.

²³⁰ Geniş bilgi için bkz. A.Yiğit, **İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası, (1938-1950)**, İstanbul, 1992.

- 1- Bütün dünya milletlerini tanımak, anlamak, saymak
- 2- Kapalı bir kültürde kalmak yerine, insanlığın ortak kültür kaynağına gitmek ve
- 3- Vatandaşlar arasında ırk, din, dil ve sınıf ayrılıkları gözetmemek. Olarak özetlemiştir.²³¹

Şu hâlde, dönemin genel amacı, başta temel eğitim olmak üzere eğitimin her kademesinin yaygınlaştırılması olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla bu temel hedefe ulaşmada takip edilecek temel ilkeler:

- 1- Millilik
- 2- Laiklik
- 3- Hümanizmadır.²³²

İnönü Dönemi savaşa ve başta maliye olmak üzere tüm alanlarda yaşanan sıkıntılara rağmen, devlet bütçesinde eğitim-öğretim ve kültürel alanlara aktarılan miktarda kısıtlamalara gidilmediği görülmektedir. Konu ile ilgili olarak savaşın Türkiye açısından en olumsuz yılı olarak değerlendirilebilecek 1943 bütçe görüşmeleri esnasında dönemin Maarif Bakanı Hasan Ali Yücel'in

“En büyük ilâveyi Maarife yaptık. Buraya konan para geçen seneye nazaran 14,5 milyon lira fazladır. Diğer bir tabirle on sene evvel on milyon lira olan Maarif bütçesi gelecek sene 43 milyon lira olacaktır. Bundan maada, hususî idarelerin Maarif işlerine tahsis ettiği paralar on sene evvel 12 milyon lira iken bu miktar içinde bulunduğumuz yılda 19 milyon lirayı bulmuştur. Bunlara mukabil yüksek tahsil, talebesi on sene evvel 7.000 iken bu sene 16 600'i bulmuştur. Lise talebesi on sene evvel 6,800 iken bu sene 30,000'i bulmuştur. Orta okul talebesi de on sene içinde. 35,000 İ: 3 17,3.1943 C: 1 den 100,000 e çıkmıştır. İlk tahsil talebesi de on sene içinde 525,000'den 970,000'i bulmuştur. Bundan başka Güzel sanatlar akademisinde on sene evvel 157 talebe mevcut iken bu rakam bugün 547'yi bulmuştur. Altı yıl önce 68 talebesi olan konservatuar da bugün 147 talebeye maliktir. Bunlardan maada, Teknik Öğretim talebeleri üç sene İçinde 9,000 den-

²³¹ A.Adnan Öztürk, **Türkiye'de Modern Eğitimin Gelişimi ve Aydın İli**, Aydın, 1999, s.73.

²³² Mustafa Ergün, “Hasan Ali Yücel'in Eğitim ve Kültür Politikası”, **Kocatepe Üniversitesi, Sosyal, Bilimler Dergisi**, Sayı 1, 1998, s.25-37. Öztürk, a.g.e., s.73.

14,500'e çıkmış, Köy enstitüleri talebesi de dört sene içinde 3,000'den 12,000'e' varmıştır. Son senelerde halkımızda ve maarifimizde gördüğümüz hamleleri takviye etmek ve biran evvel bilgili ve verimli vatandaş adedini arttırmak için bütün kuvvetimizle bu cereyana katılmakta vatan ve millet için büyük faydalar gördük ve bu cereyanın hızını azaltmamak için önümüzdeki senenin Maarif bütçesine 14,5 milyon lirayı ilâve ederken cidden haz duyduk.²³³

Sözleri dikkat çekicidir. Bakanın bahsetmiş olduğu bütçenin yıllara göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Yıllar	Genel Bütçe	Eğitim Harcamaları	Genel Bütçede Oranı
1938	329.508.187	18.039.113	% 5.5
1939	403.626.346	18.653.232	% 4.6.
1940	559.792.873	20.068.417	% 3.6
1941	603.408.460	25.078.377	% 4.2
1942	948.556.095	38.603.711	% 4.1
1943	1.080.356.651	58.958.851	% 5.5
1944	1.154.552.105	74.958.851	% 6.5
1945	649.295.013	52.821.524	% 8.1

Tablo 3. 1938-1945 Dönemi Türkiye'de Eğitim Bütçesi ²³⁴

²³³ TBMM ZC., C.I, Devre VII, İçtima F, 17.III.1943.

²³⁴ T.C. Maliye Bakanlığı, **Bütçe Gelir ve Gider Gelişmeleri (1924-1995)**, Ankara, 1995, s.s.205-229.

Aynı biçimde savaş yılları içinde Maarif için ayrılan paya bakıldığında da savaş koşullarına rağmen artış görülmektedir.

Yıllar	Maarif Bütçesi
1939	17.323.464
1940	18.654.779
1941	23.349.990
1942	34.504.434
1943	43.033.424

Tablo 4. 1939-1943 Maarif Bütçesi ²³⁵

Tablolara bakıldığında, özellikle savaşın cereyan ettiği yıllar içinde devlet bütçesinden eğitim alanına ayrılan payların artarak ilerlediği görülmektedir. Bu durumda rahatlıkla savaş koşullarının en fazla ağırlaştığı, özellikle müttefik devletlerin Türkiye’yi ısrarla savaşa sokmak için baskılarını yoğunlaştırdığı, özellikle de Varlık Vergisi başta olmak üzere hükümetin uyguladığı mali politikaların ülke genelinde yarattığı olumsuz koşulların içinde, Maarif alanındaki yatırımların artması, dönemin eğitim politikalarını özetler niteliktedir şeklinde bir yorum yapılabilir. ²³⁶

1.4.1. İlköğretim

Okul Öncesi

Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkenin içinde bulunduğu koşullardan dolayı okul öncesi eğitimi ile ilgili bir gelişme kaydedilmemiştir. Bu yıllarda öncelik ilkokullara verilmiştir. Bu yüzden henüz ilkokul çağına gelmemiş çocukların eğitimi, ailelerin ve yerel yönetimlerin sorumluluğuna bırakılmıştır.

25 Ekim 1925 ve 29 Ocak 1930 yıllarında çıkarılan iki tamimle ilköğretimin geliştirilmesi için bütçe imkânlarının anaokullarından ilköğretime kaydırılması yönünde bakanlığın görüşleri okullara bildirilmiştir. Bakanlığın bu iki tamimi

²³⁵ BCA, Belge No, 030.01.090.559.4, Maarif Vekilliği, Hususi Kalem Müdürlüğü, 1944 Yılı Raporu.

²³⁶ Karabacak, a.g.t., s.34.

üzerine vilayetlerde daha önce açılmış olan anaokulları kapatılmıştır. ²³⁷ Son yıllara kadar çeşitli zamanlarda gündeme gelmek ile okul öncesi eğitim zorunlu tutulmamış ve ailelerin inisiyatifine bırakılmıştır. ²³⁸

İlköğretim

Cumhuriyet'in ilanından sonra, ana hedeflerin başında Cumhuriyet ideolojisini halka benimsetmek ve bunu gelecek nesillere aktarmak olmuştur. Bu doğrultuda yapılacak işler içinde üzerinde çok durulan husus şüphesiz henüz çocuk yaşta olanların aldıkları ilkokul eğitimi olmuştur. Bu bağlamda Atatürk ilkokul eğitimine büyük önem vermiştir. İlkokul eğitimi, okuma yazma öğrenme, hesap yapabilme, çeşitli alışkanlıkları edinebilme, yetenekleri geliştirme yanında Cumhuriyetin ideal neslini yetiştirmeyi de hedeflemiştir. ²³⁹

Çocuklardan başlayarak milli bilinç kazandırmak ve Cumhuriyet ideolojisini kazandırmak ana hedefi ile 1926 Maarif Teşkilatı Kanunu uyarınca, ilkokul eğitimi tüm çocuklara mecburi, devlet okullarında parasız 5 yıl olarak düzenlenmiştir. Yine aynı Kanunla köylerde 3 yıllık eğitimli okullar açılmıştır. Yapılan uygulamalar sonucunda Cumhuriyetin ilk on beş yılında, okul, öğretmen ve öğrenci sayısında her geçen yıl bir önceki yıla oranla büyük artış gösteren bir gelişme görülmüştür. ²⁴⁰

İlkokul eğitimini ülkenin kalkınması ve ilerlemesi açısından çok önemseyen Atatürk gibi İsmet İnönü de bu konuya büyük önem vermiştir. İnönü, "*İlköğretimi, büyük kütleyi maddi manevi alanda kalkındırılıp yükseltecek ana tedbir sayıyorum. Yirminci asrın ileri ve kudretli bir milleti için, ilköğretim çözeceğimiz ilk meseledir*"²⁴¹ sözleri ile ilköğretime verilen önemi vurgulamıştır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarına değin Cumhuriyet ilan edildikten sonra ilki 1926, ikincisi 1936'da olmak üzere iki ilkokul programının yapıldığı görülmektedir.

²³⁷Ayla Oktay, "Cumhuriyet Döneminde Okul Öncesi Eğitimin Gelişimi: Tarihsel Gelişim ve Günümüzdeki Durum", **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu 07-09 Aralık 2005, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi**, Ankara, 2010, s.63.

²³⁸ Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s.299.

²³⁹ Akyüz, **a.g.e.**, s.300-301.

²⁴⁰ Karabacak, **a.g.t.**, s.18.

²⁴¹ İsmet İnönü, "Tarih Boyunca İlköğretim Davası ve 17 Nisan", **İlköğretim**, C.XV, Sayı 297-298, Haziran 1950, s.382.

Bu programlardan sonra üçüncüsü ise 1948’de yapıldığı için savaş yılları boyunca 1936 programı üzerinden gidilmiştir.

1926 programı uygulanırken, bu yıldan sonra yapılan yeni inkılaplara göre bu yıl programının yeniden ele alınması ve yeni düzenlemelere göre gerekli değişikliklerin yapılması zorunlu olarak görülmüştür. Bu zorunlukların sebepleri özetle; Yeni okula başlayacak çocuğun yakın zamanda ülkede meydana gelen sosyal, doğal ve teknik değişiklikleri öğrenmesi gerekmektedir. Bu yüzden programa değişikliklerin eklenmesi gerekmektedir. Ayrıca ilkokul sayısının her geçen gün artmasına ve memleketin her yerine yayılmasına bağlı olarak hem ortaokula gidemeyecek çocukların yeterli derecede imanlı, bilgili ve pratik hayata hazırlanmalarının sağlanması, hem de ortaokula gidecek olanların da yeni tahsillerine hazır şekle gelmesi şeklinde ifade edilmiştir.²⁴²

1936’da yenilenen program bu mantıkla ele alınarak çeşitli değişikliklere tabi tutulmuştur. Buna göre, dönemin tek partisi olan CHP’nin yeni parti programındaki değişiklikler, dünyadaki eğitim alanındaki yenilikler ve ülkedeki yenilikler de eklenerek açık, kesin ve ayrıntılı olarak yer almıştır. Atatürk ilkelerinin tamamının Anayasa’ya girmesine bağlı olarak “Cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, lâik ve inkılâpçı” karakter açıkça gösterilmiş ve bu suretle Türk Terbiye ve Tedris programlarına hâkim hale getirilmiştir.²⁴³

Yeni ders programlarına göre, bazı dersler müfredattan çıkarılmış ve yerlerine daha hayati ve lüzumlu olarak görülen dersler konulmuş, bazı dersler de bir ad altında birleştirilmiştir. Yapılan değişikliklere göre, “*ev idaresi ve dikiş dersleri*” yerine, “*aile bilgisi*” dersi konulmuş, “*eşya dersleri ve tabiat dersleri*” “*tabiat bilgisi*” altında birleştirilmiştir. Eski dilde kullanılan “*Musiki*” dersinin ismi “*müzik*”, “*resim-el işi*” dersi “*resim-iş*” olarak değiştirilmiştir. “Alfabe, kıraat, imla, tahrir ve gramer” “Türkçe” adı altında birleştirilmiş; “yazı” ise; Türkçeden bağımsız bir ders haline getirilmiştir.

Ders konuları, 1926 programında olduğu gibi ilköğretimin amaçlarına uygun şekilde düzenlenmiştir. Örneğin; tarih dersinde Türk milletinin dünya tarihinde

²⁴² “Yeni İlkokul Müfredat Programı”, **Kültür Bakanlığı Dergisi**, Sayı: 20-1 Son Kanun-1937, s. 161-162.

²⁴³ **A.g.m.**, s.162-163.

yaptığı büyük rolü belirtmek, çocuklarda Türk Milletine karşı içten bir sevgi ve derin bir saygı yaratmak, milli benliklerini hissettirmek, Türk inkılâbının anlamı ve önemini kavratmak,²⁴⁴ “yurt bilgisi” dersi de; millet ifadesini ve Türk milletinin karakterini kavratmak, Türk milletini sevdirmek, saydırmak, Atatürk’ün kurduğu Cumhuriyet rejiminin esasını, Türkiye’de nasıl kurulduğunu, bu rejimin başka rejimlere üstünlüğünü, Türkiye’nin hayatı ve geleceği için ne kadar önemli olduğunu kavratmak ve onları Cumhuriyet rejimi için sadık ve fedakâr birer vatandaş olarak yetiştirmek, Türk inkılâbının anlamını ve önemini, ülkenin geleceğine yapacağı etkiyi kavratmak, Türkiye’de devlet teşkilatını, Türk vatandaşlarının görevlerini ve haklarını öğretmek şeklinde düzenlenmiştir.²⁴⁵

Yapılan düzenleme ve değişiklikler sonrasında 1936 tarihli İlkokul programının hedefleri özetle şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Eğitim politikamızın temel taşı bilimsizliği gidermektir.
2. Kuvvetli Cumhuriyetçi, ulusçu, halkçı, devletçi, lâik ve inkılâpçı yurttaş yetiştirmek.
3. Fikir, beden ve karakter gelişimini sağlamak.
4. Bilgiyi, yurttaşa hayatta başarı elde ettiren bir araç haline getirmek.
5. Millî vatansever ve bilimsel zihniyetli yurttaş yetiştirmek.
6. Serbest disiplinli, düzenli ve iyi alışkanlıklar elde edilmesi.
7. Millî tarihimizin sevdirmesi.
8. Türk dilinin millî bir dil olması için yapılan çalışmalara okulun yardımcı olması.

Temel ilkelerden hareketle, yapılan program dönemin özelliklerini yansıtmaktadır. Özellikle millilik ve Atatürk ilkelerine bağlılık vurgusu görülmektedir. Aynı biçimde programda ana hedeflere bağlı olarak eğitim- öğretim ilkeleri de belirlenmiştir. Bu ilkeler de,

²⁴⁴ **İlkokul Programı**, Devlet Matbaası, Ankara, 1936, s.77-91; Lütfi Budak & Çiğdem Budak, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne İlkokul Programları (1870–1936)”, **Uluslararası Türkçe, Edebiyat, Kültür, Eğitim Dergisi**, Sayı3/1 2014, s.389-390.

²⁴⁵ Oktay, a.g.e., s.s.103-110.

1. Milliyet ilkesi: İlkokul millî bir eğitim kurumudur.
2. Gerçek topluluk ilkesi: İlkokul bir topluluk, bir cemiyet örneğidir.
3. Etkinlik (faaliyet) ilkesi: Okul, çocuğa en geniş bir ölçüde etkinliğe, yaratmaya ve işe sevk edecek canlı bir çevre olmalıdır.
4. Bilimsel kafa ilkesi.
5. İlgiden hareket edilmesi ilkesi.
6. Seviyeye uygun bilgi verilmesi ilkesi.
7. Ayniyet ilkesi: Eşya üzerinde öğretim -doğal çevrede öğretim.
8. Bireysel ayrılıkların dikkate alınması ilkesi.
9. Yakın yurt ve yakın zaman ilkesi.
10. Millî ekonomi ilkesi.
11. Toplu Tedris İlkesi: Toplulaştırma-toplu öğretim.
12. Çeşitli yollarla ifade (anlatım) ilkesi.
13. Ahlâklı yaşama ilkesi.
14. Sanat ilkesi.
15. Boş zamanları iyi kullanma ilkesi.
16. Pratik bilgi ve beceriklilik ilkesi.
17. Çalışma metodu ilkesi.
18. Mahallilik ilkesi: Çevre konularının derinleştirilmesi şeklinde sıralanabilir.²⁴⁶

Atatürk, 1936'da TBMM açılış konuşmasında, ilk tahsilin yapılabilmesi için sadece pratik tedbirlerin alınması gerektiğinin altını çizerek, ilk tahsil hedefinin en

²⁴⁶ Kemal Güngördü ve Necmiye Güngördü, **Yeni İlkokul Programı Uygulama Kılavuzu ve Program Geliştirme Tarihçesi**, Bursa, 28 Ocak 1966.

kısa zamanda umumi olmasını sağlamak olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁷ Buradan da anlaşılacağı üzere, ilköğretimin yaygınlaştırılması en önemli hedeftir. Bu bağlamda Atatürk sonrası dönemde de hedef aynı biçimde belirlenmiş ve okul, öğretmen, araç-gereç sayısını arttırma çabaları başlıca konular olmuştur. İsmail Hakkı Tonguç da İnönü döneminin ilköğretim ile ilgili yaklaşımlarını değerlendirerek

“Önümüzdeki on yılsonunda Türkiye’de ilköğretimi yüzde yüz gerçekleştirmek problemi, milli ana davalardan biri haline geldi. İşi, tam manasıyla milli bir mesele haline getiren, ilköğretimi modern manası ve bilimsel kavramı ile topluma mal etmek için bu büyük gayreti, gece gündüz demeden harcayan, rahatsız olduğu zamanlarda bile buna zaman ayırmaktan çekinmeyen, ilgililerin arkasını kovalayan, davayı tarihe mal olacak şekilde makaleler yazarak, söylevler vererek anlatan ve icabında onu savunan Cumhurbaşkanı ve büyük fikir adamı İnönü’dür”²⁴⁸ cümleleri ile İnönü’nün bu konudaki düşüncelerini ortaya koymuştur.

II. Dünya Savaşı yıllarının tüm konularda olduğu gibi eğitim alanında da birçok sıkıntı yarattığı görülmektedir. Nitekim 1950’li yıllara kadar, öğretmen, okul, araç ve gereç sayıları bakımından maddi yoksunluk etkili olmuş ve bu konulardaki eksiklik tam olarak giderilememiştir. Devletin bu imkânsızlıkları karşısında özellikle köylerde yapılamayan veya tamamlanamayan okullar için zaman zaman yöre halkı devreye girse de yine de istenilen sonuç sağlanamamıştır.

Maddi imkânsızlıklar, fakir çocukların ve köylerde olan çocukların eğitimi konusu savaş yıllarının konusu olmuştur. İlkokulun 5 yıl olmasının kararı olmasına rağmen bu sorunları giderebilmek amacıyla yatılı bölge okulları oluşturularak 3 yıllık köy okullarından mezun olan çocukların beş yılı tamamlamalarına olanak sağlanmak istenmiştir. Bu okulları başarı ile tamamlayan çocukların da Köy Enstitülerine gönderilmesine karar verilmiştir.²⁴⁹

17-29 Temmuz 1939 tarihleri arasında toplanmış olan I. Maarif Şurası’nda dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel eğitim – öğretim ile ilgili sorunları

“Muhterem arkadaşlar, kanaatimce bütün Maarif Teşkilatı tam ve mükemmel bir uzviyet alabilmek için her uzvunun birbiriyle alakalı, birbiriyle

²⁴⁷ Hasan Cicioğlu, **Türkiye Cumhuriyeti’nde İlk ve Orta Eğitim**, Ankara, 1982, s.97; **Ulus**, 1 Kasım 1936.

²⁴⁸ İsmail Hakkı Tonguç, **İlköğretim Kavramı**, Piramit Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 392.

²⁴⁹ Karabacak, **a.g.t.**, s.44.

münasebetli bir surette işlemesi lazımdır. Ortaokul öğretmenleri, ilkokuldan gelen çocukların zayıf olduklarını söylüyorlar. Lise muallimleri aynı şikâyetleri, ortaokula yükletiyorlar. Üniversite ve yüksek mektepler ise liseden gelen çocuklarımız şu ve bu noktalardaki kuvvetsizliğinde ısrar ediyorlar. İlkokula giren çocuğun içinde yaşadığı dar muhitte başlayan bu şikâyet dairesi, burada kapanmış gibi görünür. Fakat aldanmamalıdır. Çünkü üniversitenin ve yüksek mektebin verdiği mezundan da hayat şikâyet ediyor ve devre, bu şikâyetin ancak umumi hayat ve geniş muhite dayanmasıyla kapanıyor.”²⁵⁰

şeklinde ifade etmiş ve ilkokul eğitiminin yapıldığı dar muhitlerin tüm geleceği etkilediğinin altını çizerek, geleceğin çocukları genel hayata hazırlamadan geçtiğini ve zor şartlara rağmen yapılanları ve yapılacakları,

“Arkadaşlar, İlk Öğretimin köylere girmesi yolunda ilk yapılacak iş, realiteyi olduğu gibi görmek, onun apaçık gösterdiği vaziyetten ümitsizliğe düşmeksizin icap eden tedbirleri almak ve tatbik etmektir. Köy hayatının kendine mahsus şartlarını göz önünde bulundurmadan köyde eğitim işini şehir hayatına kıyas ederek tanzim etmenin sakatlığını, tecrübe bize fili surette göstermiştir. Köy öğretmenini; köyde doğmuş, büyümüş, köy hayat şartlarını yakından duymuş gençler arasından seçip köy hayat şartlarının canlı olarak yaşadığı öğretmen okullarında yetiştirmeyi prensip olarak ele almış bulunuyoruz. Bu prensibe göre iki seneden beri muhterem selefim Saffet Arıkan’ın himmetiyle kurmuş olduğumuz köy öğretmen okulları, köy öğretmenliği davasını en iyi surette epeyce mesafe kat etmiş bulunmaktadır. Bu öğretmen okullarından yetişecek öğretmenleriz, köy bünyesinde asırlardan beri ibram ettiği halde ancak Cumhuriyet devrinde zaruretini duyurduğu kalkınma hareketinin yorulmaz ve idealist yapıcıları olacaktır.”²⁵¹

Sözleri ile dile getirmiştir. Bu bakımdan Maarif Şurası’nda 3 sınıflı tek öğretmenli köy okulları 5 yıla çıkarılmıştır. Maarif Vekâleti bir talimatname hazırlayarak yeni uygulamanın nasıl yapılacağını belirtmiştir. Buna göre, henüz okul açılmamış olan ve yeni açılacak tek öğretmenli köy okullarında;

²⁵⁰ <https://ttkb.meb.gov.tr/www/milli-egitim-suralari/dosya/12>, 16.04.2019.

²⁵¹ Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), **I. Maarif Şûrası (Çalışma Programı, Konuşmalar, Lahikalar)**, İstanbul, 1991, s.7.

- 1- Bu okullarda sadece 1.sınıf olacağından her gün üç saat kültür ve bir saat ziraat ve iş dersleri olmak üzere haftada 24 saat ders yapılacaktır.
- 2- İki yıl önce açılmış okullarda 2. ve 3. Sınıf olacağından bu sınıflarda da mevcut fazla olursa bir sınıf sabah, diğer sınıf öğleden sonra ders görecektir. Bu okullarda bir öğretmen sadece bu sınıflara bakabileceğinden, 1. Sınıflar için başka bir öğretmen veya eğitmen tayini yapılacaktır.
- 3- Eğer ikinci ve 3. Sınıflar bir dershaneyi dolduracak sayıda ise 1.Sınıf ayrı diğer iki sınıf farklı olarak iki öğretmenle birlikte ders yapacaklardır.

Bu yıl yapılan düzenlemede her ihtimal ayrı ayrı düşünülmüştür. 5 sınıflı tek öğretmenli okullarda da mevcut bir sınıfı dolduracak sayıda ise sınıflar birinci ve ikinci kademe olarak ayrılarak program yapılmıştır. Bu okullarda mevcut fazla olursa, 1.Sınıf ayrılarak ayrı bir öğretmen tayin edilecektir.²⁵²

II. Dünya Savaşı yılları içinde öğrenci yaş aralıkları da esnek tutulmuş ve ilköğretime başlama yaşı 7-11, bitirme yaşı ise 16 olarak belirlenmiştir. Böylelikle geniş bir oranda çocuğun ilkokulu bitirmesi sağlanmak istenmiştir.²⁵³ II. Dünya Savaşının devam ettiği yıllar içinde ilkokullarda okul, öğrenci ve öğretmen sayıları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Bu tabloya göre, özellikle savaşın iyice Türkiye sınırlarına yaklaştığı 1942 ve 1943 yıllarında okul sayısında ciddi bir düşüş görülmektedir. Bu durum savaşın özellikle çocuklar üzerindeki olumsuz etkisini göstermek açısından dikkat çekmektedir.

²⁵² MEB, a.g.e., s. 208-210.

²⁵³ Cicioğlu, a.g.e., s.50.

Öğretim Yılı	Okul	Öğretmen	Öğrenci
1939-1940	9418	19063	905139
1940-1941	10596	20564	955957
1941-1942	10948	22042	939829
1942-1943	1404	21613	940411
1943-1944	12182	22387	995999
1944-1945	12903	25687	1246818
1945-1946	14010	27317	1357740

Tablo 5. 1939-1946 okul, öğretmen ve öğrenci sayıları ²⁵⁴

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 19 Mayıs 1944'te Gençlik ve Spor Bayramı kutlamaları esnasında yapmış olduğu konuşmasında ilköğretim ile ilgili kısmında;

“İlköğretim hiçbir devirde bugünkü ölçüsüyle ele alınmamıştır. Cumhuriyetin ilk gününden beri arkasından koştığımız ilköğretim ülküsü, gerçek ve tam anlamıyla başarılmak yolundadır. Bu yıldan başlayarak hazırlıklar tamamdır. Makine kurulmuştur. Ürün alma aşamasına gelmiş bulunuyoruz. Yakın uzak, büyük küçük, toplu dağınık bütün köylerin kız erkek bütün çocukları, çok değerli öğretmenlerinin karşısında dershanelerini dolduracaklardır. Nihayet 10 yıl zarfında Türkiye’de ilköğretim sorununun çözülmüş olacağını açık ve kesin olarak görebiliyoruz”²⁵⁵

Cümleleri ile ilköğretimdeki gelişmeleri, yapılan düzenlemeler ile gelinen noktayı ve geleceğe yönelik hedefleri aktarmıştır.

Yine 1944 yılının ağustos ayında basın ve dergilerde çıkan “İlköğretim Davamız” başlıklı makalesinde, Cumhurbaşkanı, ilköğretim gelişmelerini sayısal verilere dayanarak değerlendirmiş ve yıllar içindeki gelişimi aktarmıştır. Ancak

²⁵⁴ Ali Ata Yiğit, İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1938-1958), **Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 1990, s.92.

²⁵⁵ Şerafettin Pektaş, **Milli Şef Döneminde Cumhuriyet Gazetesi (1938-1950)**, Fırat Yay, İstanbul, 2010, s.325.

İnönü bu gelişmenin henüz yeterli olmadığını belirterek çalışmaların aynı hızda devam edeceğini aktarmıştır.²⁵⁶

Aynı şekilde; II. Dünya Savaşı'nın henüz bittiği 1946 Nisan'ında yayınlanan "*İlköğretim Çalışmalarımız*" başlıklı makalesinde köy eğitimine verdikleri önemi, bu okullardaki öğrenci sayısını ve 1945'te alınan mezun sayısını rakamlarla anlatmıştır.²⁵⁷

İlköğretim seferberliği sayesinde köy okullarında 1935'te 300 bin olan öğrenci sayısı, Köy Enstitüsü mezunlarının da sağladığı destekle 1947'de 1,5 milyona ulaşmıştır.²⁵⁸

II. Dünya Savaşının bittiği 1945 yılı itibarıyla Türkiye'de ilköğretimin örgütsel yapısı, şehir ve kasaba gündüz ilkokulları, yatılı ilkokullar, öğretmenli köy okulları, eğitimli köy okulları, öğretmenli- eğitimli köy okulları, pansiyonlu-pansiyonsuz bölge köy okulları, köy ve bölge meslek kurslarından oluşmuştur.²⁵⁹

1.4.2. Ortaöğretim

Ortaöğretimde; ortaokul adını alan ilk evre 12 ila 14 yaş arasındaki çocukları, lise adını alan evre ise 15 ila 17 yaş arasındaki gençlerin eğitimini amaçlamaktadır.²⁶⁰ Nisan 1924'te toplanan İkinci Heyet-i İlmiye'de de yapılan düzenleme ile ortaöğretim, ortaokul ve lise olarak tanımlanmıştır. İlkokul bittikten sonra ortaokullar, öğrenciyi lise ve meslek okullarına hazırlama ile ilkokul mezunu çocukları gelecek için genel ve pratik konuları verme aşaması olarak düzenlenmiştir. Liseler ise öğrenciyi üniversiteye hazırlama hedefi olarak belirlenmiştir. Mustafa Kemal Paşa bir konuşmasında ortaöğretim ile ilgili şunları söylemiştir: "*ortaöğretimin amacı memleketin ihtiyaç duyduğu çeşitli hizmet ve sanat erbabını*

²⁵⁶ Karabatak, a.g.e., s.49-50.

²⁵⁷ Cumhuriyet, 18 Nisan 1946.

²⁵⁸ Sadettin Özel, 1947 Yılı Türk Basınında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Türk Devrimi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s.44.

²⁵⁹ Karabatak, a.g.t., s. 52.

²⁶⁰ Tekeli, İlk, a.g.e., s.49.

yetiştirmek ve yükseköğretime aday hazırlamaktır.”²⁶¹ şu hâlde ortaöğretim, toplumu daha ileri bir kültür seviyesine ulaştırmada önemli bir aşama olarak görülmektedir.

Heyet-i İlmiye ’de ortaöğretim ile ilgili olarak;

1. İlkokul ğretim sresinin altı yıldan beş yıla indirilmesi
2. Ortaokul ve liselerin ayrı ayrı birer bölüm hline getirilmesi ve her ikisinin sürelerinin üçer yıl olarak tespit edilmesi, böylece orta öğretimin yedi yıldan altı yıla indirilmesi,
3. Öğretmen okullarının ğretim sürelerinin dört yıldan beş yıla çıkarılması,
4. Kız liselerinin de erkek liseleri gibi tam sınıflı hâle getirilmesi,
5. Ortaokul, lise ve ğretmen okulu programlarının genişletilerek sosyoloji derslerinin eklenmesi,
6. Ders kitaplarının yazdırılması gibi konular bulunmaktadır.²⁶²

Yapılan düzenlemeler ile ortaokul ve liseler ayrı ayrı üç yıl yapılmış, ortaokul, lise ve ğretmen okullarına sosyoloji dersleri konulmuştur. Ayrıca ortaöğretim okullarında felsefe derslerinin arttırılması, liselerde haftalık ders saatlerinin 30 saate çıkarılması ve ğretmen okullarının da 5 yıl olması alınan kararlar arasındadır.²⁶³

Cumhuriyet’in ilk yıllarında en önemli problemlerin başında kuşkusuz Anadolu’daki okul sayısının azlığı gelir. Mevcut okullar genel olarak İstanbul’daydı. Dolayısıyla Anadolu’da okul sayısını arttırma en önemli hedef olmuştur. Ocak 1926’da toplanan 3. Heyet-i İlmiye ’de ortaöğretim ile ilgili olarak;

- Liselerin yeniden düzenlenerek belli merkezlerde sayısının çoğaltılması,
- Öğretmen okullarının ve meslek okullarının güçlendirilerek çoğaltılması,

²⁶¹ **Atatürk’n Söylev ve Demeçleri (1919-1938)**, Türk Tarih Enstitüsü Yayınları Ankara, 1997, s.245.

²⁶² https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/, 19.04.2019.

²⁶³ Hasan Cicioğlu, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Ortaöğretim Gelişimi”, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu**, ATAM, Ankara, 07-09 Aralık 2005, s. 142-143.

- Yatısız ortaokulların karma okul haline çevrilmesi.

Şeklinde kararlar alınmış ve Anadolu'da okul sayısını arttırmaya yönelik çabalar ön plana çıkmıştır.²⁶⁴ 22 Mart 1926 tarihli, 789 sayılı 'Maarif Teşkilatına Dair Kanunu'na göre ortaöğretim;

a) Liseler,

b) Orta Okullar,

c) İlk Öğretmen Okulları,

d) Köy Öğretmen Okulları şeklinde bir düzenleme yapılmıştır.

Bu yasa ile yapılan düzenlemeler, 1931'e kadar devam etmiş ve 29 Haziran 1931'de çıkarılan yeni bir kanun ile değişikliklere gidilmiştir. Orta öğretim okulları doğrudan Millî Eğitim Bakanlığı, Orta öğretim Genel Müdürlüğü'ne bağlanmıştır. Ayrıca 1926'dan itibaren de ilköğretim gibi ortaöğretim de parasız okullar şeklinde düzenlenmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında en önemli problemlerin başında bina eksikliği konusu gelmiş ve hızla Anadolu'nun her yerinde ilkokullar olduğu gibi ortaokul ve lise binaları yapımı hız kazanmıştır. Ancak yine de yetersiz gelmesinden dolayı "çift öğretim" denilen öğretim yöntemi ile sabah ve öğleden sonra beşer saatlik ders yapılarak eğitim- öğretim yapılmıştır.²⁶⁵

II. Dünya Savaşı yıllarına gelindiğinde, ortaöğretim konusunda, bakış açısı büyük ölçüde değişime uğramıştır. Dönemin yürütülen Hümanizma politikası doğrultusunda günün şartlarından ziyade, çok kültürlü insan yetiştirme göz önünde tutulmuştur. Bu bağlamda ortaokul, lise ve yükseköğretim bir bütünün parçası olarak görülmüştür.²⁶⁶

17-29 Temmuz 1939'da yapılan Birinci Maarif Şurası'nda Ortaöğretime ilişkin konular ele alınmış ve şu şekilde kararlar verilmiştir.

- Ortaokul, Lise ve ilk öğretmen okullarının sınav yönetmelikleri, disiplin yönetmelikleri ve öğretim programları yeniden düzenlenmiş,

²⁶⁴ A.g.y., s.144.

²⁶⁵ Cicioğlu, a.g.m., s.147.

²⁶⁶ Fatma Gök, "75 Yılda İnsan Yetiştirme Eğitim ve Devlet", **Boğaziçi Üniv. Eğitim Fak.**, İstanbul, 1999, s.6.

- Orta dereceli okulların Kooperatif Yasası, belirlenmiş,
- Ortaöğretimde öğrencilere yaptırılacak yazılı ödevler hakkında yönetmelik, hazırlanmış,
- Galatasaray Lisesi öğretim programı yeniden düzenlenmiş,
- Derslerin öğleden önceye alınması ve öğleden sonraları ortaokullarda isteğe bağlı, liselerde zorunlu olarak öğretmenlerin yönetiminde serbest ve ortak eğitim çalışmalarına ayrılması için yeni bir düzenlemeye gidilmiştir.
- Liselere alınacak öğrenci sayısının beş yıllık planlarla belirlenmesi istenmiştir.
- Her 200 ilkokul mezunu bulunan yerde mesleki ve teknik kurs veya okulların açılması istenmiştir.

Ortaokul Sayısı	159
Lise Sayısı	78
Ortaokul Öğrenci Sayısı	Kız 24.990
	Erkek 69.939
Lise Öğrenci Sayısı	Kız 5.126
	Erkek 17.817
Ortaöğretim Toplam Öğrenci Sayısı	117.172
Öğretmen Sayısı	3867

Tablo 6. Savaşın devam ettiği 1940-1941 yılları arasında Türkiye’de ortaöğretim okul ve öğrenci sayıları ²⁶⁷

1940-1941 eğitim-öğretim yılından itibaren Hümanizma politikası doğrultusunda, Ankara Atatürk, Ankara Kız ve İstanbul Galatasaray Liselerinde “Klasik Şube” oluşturulmuş ve bu okullarda okutulan İngilizce, Fransızca ve Almanca’ ya ek olarak Latince eklenmiştir.

²⁶⁷ Cicioğlu, Türkiye Cumhuriyeti’nde İlk ve ..., s. 141.

Savaş yıllarında üniversiteye öğrenci yetiştirmeyi hedefleyen liselerin sayısı kalite kaygısından dolayı daha yavaş olarak arttırılmıştır. Bu okullarda evrensel, laik, hümanist ve pozitif ilkelere dayanan ve milli bir şuur veren eğitim politikası uygulanmıştır.²⁶⁸ Ortaöğretim klasik liseler ve meslek okulları olarak iki kademede düşünülmüş, klasik liseler üniversiteye öğrenci hazırlayan kurumlar olarak belirlenmiştir. Liselerden sonra üniversiteye geçiş için Devlet Olgunluk sınavından başarı şartı konulmuştur.²⁶⁹

Sonuç olarak savaşın devam ettiği 1939-1945 yılları arasında Türkiye savaşın dışında kalmış olmasına rağmen ülkede yaşanan sosyo-ekonomik sıkıntılar özellikle genç nesil üzerinde etkili olmuştur. Devlet bu yıllar arasında bir taraftan savaşın yarattığı sıkıntıları gidermeye çalışırken, diğer taraftan da savaş dışı kalmaya ve her an savaşa girecek olma ihtimaline hazır olmaya çalışmıştır. Bu bağlamda devlet bütçesinin büyük bir kısmı da askeri alana kaydırılmak durumunda kalmıştır. İşte bu zor şartlar altında eğitim-öğretim ve

kültürel faaliyetlerindeki devrim niteliğindeki uygulamalardan ödün verilmemeye çalışılmış ve özellikle genç nüfusun geleceğe hazırlanmasında etkili olan ortaokul ve lise eğitimi itina ile yapılmaya çalışılmıştır.

Ortaöğretim alanında yapılmaya çalışılan tüm düzenlemelere rağmen özellikle savaş yılları içinde istenilen düzey yakalanamamıştır. Maddi zorluklardan ötürü, ders kitapları başta olmak üzere yeterli donanımın sağlanamaması, öğretmen ihtiyacının giderilememesi, okul sayılarının sınırlı kalması dönemin en önemli sorunları olmuştur. Bunların yanında sistemin de tam olarak oturtulamaması sık sık yapılan değişikliklerden anlaşılmaktadır. Ayrıca bir taraftan savaşın verdiği endişe, diğer taraftan Dünyada ve Türkiye’de oluşmaya başlayan değer değişimlerinden dolayı ailelerin gençlik çağının başlangıcında olan çocuklarını daha fazla kontrol altında tutma ihtiyacını da doğurmuş, maddi imkânsızlıklar yanında bu endişeler de özellikle evinin olduğu yerde ortaokul ve lise bulunmayanların çocuklarını okula gönderme oranını düşürmüştür.

²⁶⁸ Murat Katoğlu, **Cumhuriyet Türkiye’inde Eğitim, Kültür, Sanat**, Türkiye Tarihi 4, Cem Yay, İstanbul, 1995., s. 471-472.

²⁶⁹ **Anadolu**, 30 Eylül 1940; Karabatak, **a.g.t.**, s.61.

Yıllar	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
1938-1939	74	1314	24.582
1939-1940	77	1499	26.401
1940-1941	79	1455	27.387
1941-1942	81	1497	30.035
1942-1943	80	1662	30.749
1943-1944	80	1694	28.906
1944-1945	76	1656	27.734
1945-1946	83	1817	25.515

Tablo 7. 1939-1946 Liseler ²⁷⁰

1.4.3. Yükseköğretim

Cumhuriyet ilan edildiği zaman Türkiye'deki tek yükseköğretim kurumu İstanbul Darülfünundur. 1924 yılında çıkarılan 493 Sayılı Kanun'la, İstanbul Darülfünunu ve ona bağlı Tıp, Hukuk, İlahiyat ve Fen Fakülteleri kurulmuş ve üniversite "Katma Bütçe" li idare haline getirilmiştir.²⁷¹

1930'lu yıllarda kültür alanında yapılan devrim hareketi ön plana çıkmış ve bu doğrultuda Üniversite Reformu yapılmıştır. 1933 yılında Darülfünun'un yenileştirilmesi amacıyla İsviçre'den çağrılan Profesör Albert Malche'ye üniversite hakkında bir rapor hazırlanmıştır. Bu rapora dayanılarak aynı yıl Darülfünun kapatılmıştır. Kasım 1933'te "İstanbul Üniversitesi" adıyla yeniden açılmıştır.²⁷² Yapılan bu düzenleme sonrası eski dönemden kalma birçok öğretim üyesi tasfiye

²⁷⁰ BCA, Fon Kodu,030.01.90, Belge No, 559.4, Maarif Vekilliği Hususi Kalem Müdürlüğü, 1944 Raporu, Ankara 1945, (Sayısal Verilerin 1943'e kadar olan kısmı bu belgeden.1943 yılı sonrasına ait olanlar ise Yiğit, a.g.t, s.94'ten alınmıştır. Karabatak, Maarif Vekilliği kayıtları ile DİE Enstitü kayıtların birbirinden farklılık göstermesinin sebebini o günkü koşullarda Milli Eğitim Bakanlığı'nın olanaksızlığına bağlamaktadır. Ancak veriler arasında büyük sayı farklılıkları da görünmemektedir. Geniş bilgi için bkz. Karabatak, a.g.t., s.61-62.

²⁷¹ Figen Eren, "Üniversite Reformları Açısından Yükseköğretimin Tarihi Gelişimi" **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 3, Sayı,1, 1988, s.284-285.

²⁷² Mete Tunçay, "YÖK", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt, III, İletişim Yayınları, 1995, s.680.

edilmiş, yerine Avrupa’da öğrenim için gönderilip öğrenimin tamamlayarak geri dönen Türk gençleri ile yabancı hocalar getirilmiştir.²⁷³

Yıllar	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
1935-1936	16	743	7478
1936-1937	17	796	8544
1937-1938	17	837	9558
1938-1939	17	855	10.390
1939-1940	17	1013	12.325
1940-1941	19	783	13.841
1941-1942	19	800	15.304
1942-1943	19	806	16.601

Tablo 8. 1935 ile 1943 yılları arasında Türkiye’de Üniversite ile ilgili sayısal değerler ²⁷⁴

Ekim 1934 tarihinde yayınlanan “İstanbul Üniversitesi Talimatnamesi” yönetmeliğinin birinci maddesine göre üniversitenin görevleri şu şekilde sıralanmıştır. 1-Araştırmalar yapmak, 2-milli kültürü ve yüksek bilgiyi yaymak, 3-Devlet ve ülke düzeyindeki işler için kalifiye eleman yetiştirmek.²⁷⁵

1935 yılında İstanbul’da bulunan Mülkiye Mektebi, Siyasal Bilgiler Fakültesi adıyla Ankara’ya taşınmış, aynı yıl Ankara’da Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi açılmıştır.²⁷⁶

II. Dünya Savaşı’nın başladığı 1939 yılına kadar, yükseköğretim için mevcut yapı devam ettirilmiştir. Bu yıl yapılan CHP kurultaylarında üniversitelerin sayılarını arttırma hedefi ön plana çıkmıştır. Özellikle üniversitelerin bağlı olduğu Maarif

²⁷³ İlhan Tekeli, “Eğitim”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye, Ansiklopedisi**, Cilt: III, İletişim Yayınları, 1995, s.663.

²⁷⁴ **BCA**, Fon Kodu, 030.01.90, Belge No, 559.4, Maarif Vekilliği Hususi Kalem Müdürlüğü, 1944 Yılı Raporu, s.4.

²⁷⁵ Yüksel Kavak, **Kalkınmada Öncelikli Yörelerdeki Yükseköğretim Kurumlarının Çevreye Dönük Faaliyetleri**, TOBB Yayınları, Ankara, 1990, s.25.

²⁷⁶ Tekeli, **a.g.m.**, s.664.

Bakanlığına, üniversite gelişimine önem veren Hasan Ali Yücel'in getirilmesi bu alandaki gelişimi hızlandırıcı etki etmiştir.²⁷⁷

Savaşın hemen öncesinde ve savaş devam ederken Türkiye'de yükseköğretim kurumlarında kurum ve öğretmen sayılarında artış çok az olurken, öğrenci sayılarında biraz daha dikkate değer artış göze çarpmaktadır. Nitekim bu durum, o yılların savaş ve maddi şartları ile belirli orandaki nüfus artışı ve toplumda eğitim düzeyinin artmaya başladığı şeklinde yorumlanabilir. Aynı zamanda öğretmen sayılarındaki yükseliş de o dönem Almanya başta olmak üzere Nazi zulmünden kaçarak Türkiye'ye gelen bilim adamlarıdır. Bu bilim adamları Türkiye'de üniversiteleşme, bilimin gelişmesi ve öğrenci yetiştirilmesi ile ilgili ciddi katkılar sağlamışlardır.²⁷⁸

Bu yıllarda Yükseköğretime öğrenci kabulünde uygulanan yöntemlere göre; klasik liselerde öğrenim gören öğrencilerin genel kültür düzeyi, Devlet Olgunluk İmtihanlarında ölçülüyordu. Bu sınavlar son sınıfta uygulanıyor, başarısız öğrencilere dört defa bu sınavlara girme hakkı tanınıyordu.²⁷⁹ 1941 yılına gelindiğinde ise sistemde bir değişiklik yapılmış, lise imtihan ve üniversiteye giriş talimatnamesi yeniden düzenlenerek, laboratuvar çalışması yapılan fakültelere ayrı sınav ön görülmüştür. Ancak dönemin şartlarından dolayı okulların ihtiyaçları tam olarak karşılanamadığından bir süre sınavı kazanan öğrenciler okullarına başlatılamamıştır.²⁸⁰

1 Kasım 1941 yılında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, TBMM'nin açılış konuşmasında;

“Şimdiye kadar yükseköğretim kurumlarının son sınıflarında konferans şeklinde verilmekte olan İnkılâp derslerinin, bu kurumlarda “İnkılâp Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi” adı altında esaslı bir ders şeklinde verilmesi ve bu mevzular etrafında ilmî incelemeler yapmak ve yaymak üzere, bir de “İnkılâp Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Enstitüsü” kurulması kararlaştırılmıştır.”²⁸¹

²⁷⁷ “Maarifte Parti Kurultayının Başarılmış Kararları”, **Anadolu**, 27 Mayıs 1939.

²⁷⁸ Tekeli, **a.g.m.**, s.654; İnan Kalaycıoğulları, “Darülfünundan Üniversiteye Gelenekten Araştırmaya **Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 2009, Sayı, 48, s.43-59.

²⁷⁹ **Anadolu**, 26 Aralık 1941.

²⁸⁰ Karabatak, **a.g.t.**, s.78.

²⁸¹ **TBMM ZC.**, C. 24, Devre: 6, 1.11.1941, s. 69.

Sözleri ile 1933-1934 döneminden itibaren yükseköğretimde zorunlu ders olarak okutulan İnkılap Tarihi dersleri²⁸² dışında bu konulara ilişkin enstitü kurulma kararını açıklamıştır.

İnönü'nün bu konuşması sonrasında, İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Enstitüsü kuruluşu için çalışmalar yapılmış ve Maarif Vekaleti tarafından bir yasa tasarısı hazırlanmıştır. Bu tasarıda;

“1933-1934 ders yılından itibaren üniversite ve yüksekokullarımızın son sınıflarında konferanslar şeklinde verilmekte olan Türk İnkılâp Tarihi derslerinin esaslı bir ders haline getirilmesi, Türk inkılâp tarihi hakkında sürekli araştırmalar yapmak ve bu araştırma sonuçlarını yayınlamak ve bu doğrultuda müze, arşiv ve kütüphaneler oluşturmak amacıyla bir Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü kurulması gerekmektedir.”²⁸³

Denilerek enstitünün kuruluş gerekçeleri açıklanmıştır. 15.04.1942'de TBMM'de kabul edilen Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün kurulması hakkındaki kanun tasarısı, 22 Nisan 1942 tarihli Resmi Gazete 'de yayımlanarak kanunlaştırılmıştır.²⁸⁴ Bu enstitünün kurulması ve derslerin tüm bölümlerde zorunlu hale getirilmesi, gerek savaş yılları öncesi, gerek o yıllar içinde ve gerekse de sonraki yıllarda, yürütülen milli şuur kazandırma, üniversite ortamı içinde her türlü zararlı ideolojiden uzak tutma, gençliğin yakın tarih bilgisini oluşturma ve gelecek nesilleri de bu doğrultuda yetiştirme amacını ortaya koymaktadır.

1944 yılı Maarif Vekilliği raporuna göre, İstanbul Üniversitesi bünyesinde 5 Fakülte, Ankara'da Dil Tarih ve Coğrafya, Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakülteleri, Gazi Terbiye Enstitüsü, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Ticaret ve İktisat, Yüksek Mühendis ve Teknik Okulları, Güzel Sanatlar Akademisi ve Devlet konservatuarları bulunmaktadır.²⁸⁵

²⁸² Yaşar Özüçetin - Senem Nadar, “Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Dersinin Üniversiteler Düzeyinde Okutulmaya Başlanması ve Geline Süreç”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, The Journal of International Social Research Volume 3 / 11 Spring 2010, s.468.

²⁸³ **TBMM ZC.**, C. 24, Devre: 6, 13.01.1942, s. 1.

²⁸⁴ **T.C. Resmî Gazete**, 22 Nisan 1942, Sayı: 5090, s. 2729; İnkılap Tarihi Enstitüsü kuruluşu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Mahmut Bolat, “Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün Kuruluşu ve Misyonu”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 61, Güz 2017, s.s. 47-77.

²⁸⁵ Karabatak, **a.g.t.**, s.79-80.

Savaş koşullarının her geçen yıl artarak ağırlaşması sebebiyle Türkiye’de yükseköğretimin gelişmesi de sekteye uğramıştır. Bu doğrultuda, 1937’de Ankara’da bir tıp fakültesi kurulması kararı alınmasına rağmen bu fakülte ancak 1945 yılında kurularak, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi adını almıştır. Aynı nedenlerle Yüksek Teknik okul ve Ankara Fen Fakültesi de savaştan sonra kurulabilmiş ve 1946 yılında da Ankara Üniversitesi’nin kuruluşu gerçekleşebilmiştir.²⁸⁶

1.4.4. Teknik Eğitim

Mesleki ve teknik eğitim ile ekonomi ve işgücü piyasasının ihtiyaçlarının karşılanması hedeflenir. Hızlı kalkınmayı, ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyini arttırmayı isteyen toplumların da öncelikle ve özellikle tüm bunları sağlayacak nitelikte insan gücüne sahip olmaları gerekir. Bu alanda nitelikli insan gücüne sahip olmanın yolu da genel eğitim sistemleri içinde mesleki ve teknik eğitim konularına da yoğunlaşmaktır. Nitelikli işgücü ihtiyacı Osmanlı’da da yoğun bir şekilde dillendirilmiş ve ele alınmıştır.

19. yüzyıla gelinceye değin mesleki ve teknik eğitim “çıraklık” eğitimi adı altında yürütülmüş, Cumhuriyet ilan edilmeden önce de meslek eğitimi vermek amacıyla “ıslahane” adı verilen birtakım sanat okulları açılmıştır. Ancak bu dönemde görülen odur ki, mesleki ve teknik eğitim devletin politikaları içerisinde yer bulmamıştır. Bu eğitim genel eğitim uygulamaları dışında yürütülüp, yerel gruplar tarafından yönlendirilmiştir. Eğitim için ayrılan maddi kaynaklar da daha çok esnaf dernekleri tarafından karşılanmış, dolayısıyla ortak bir standart da meydana getirilememiştir.²⁸⁷

Yetişmiş insan gücüne ihtiyaç duyulması ve bu yolla devletlerin kalkınma gücünün de yükseltilmesi Osmanlı döneminde de özellikle üzerinde durulan bir konu olmuştur. Pek çok ülkenin fabrika ve üretim işleyişini yerinde inceleyen ve 1914 yılında “Fabrikacı ve İmalathane Memuru” adlı eseri kaleme alan Gelibolulu Azmi, kitabının giriş bölümünde şu sözlere yer vermiştir: “*Milletlerin hayatının devamı, ancak kendi işlerini kendilerinin görmesiyle mümkün olduğu herkesin bildiği bir*

²⁸⁶ Tekeli, **a.g.m.**, s.664; Tunçay, **a.g.m.**, s.681.

²⁸⁷ Engin Demir, H.Şenay Şen, “Cumhuriyet Dönemi Mesleki ve Teknik Eğitim Reformları”, **Ege Eğitim Dergisi**, 2009 (10), s.42.

gerçektir. Vatana teknik bilimler girmedikçe, vatan evladından sanayi ve ticaret erbabı yetişmedikçe, Osmanlı fabrikalarının sayıları yeterince artmadıkça, sonsuza kadar yabancı uzmanlara ihtiyaç duyuldukça, ekonomik açıdan ilerlememizin asla mümkün olmadığına inananlardanım”²⁸⁸ yazarın ifadelerinden de anlaşılacağı üzere nitelikli işgücünün yetiştirilmesi zaruridir.

Mesleki ve teknik eğitimin yaygın hale getirilmesi konusu Osmanlı’da Tanzimat’ın ilanı sonrası daha çok dile getirilmeye başlanmıştır. Dönemin yayın organlarından olan *Ceride-i Havadis* Gazetesinde çıkan bir haberde Avrupa mallarının kaliteli ve ucuz olmasının nedeninin okullardaki üretim tekniği ve mesleki eğitim ile ilgili olduğu yazılmıştır. Osmanlı’nın da ekonomik gelişmişliğe ulaşması için benzer bir eğitim anlayışını benimseyip benzer eğitim kurumlarına sahip olması gerekliliği anlatılmıştır.²⁸⁹ Mesleki ve teknik öğretim, II. Meşrutiyet döneminde Fransa’ya eğitime gönderilen ve döndükten sonra değişik okullarda öğretmenlik yapan Rüştü Uzel’in elinde gelişmiştir. Uzel, 1927 yılında Maarif Vekâlet’inde Mesleki ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü’ne atanmıştır.²⁹⁰

Cumhuriyet dönemine baktığımızda teknik eğitimin geliştirilmesi yolunda pek çok çaba sarf edildiğini görmekteyiz. 1920’li ve 1930’lu yıllarda mesleki ve teknik eğitimin devlet politikalarına bağlanması ve eğitim sistemleri içerisinde yer alması için de çaba harcanmıştır.²⁹¹ Nitelikli işgücü ihtiyacı Cumhuriyet Türkiye’sinde de karşılaşılan sorunlardan biri olmuştur. Kaldı ki Cumhuriyetin devraldığı teknik eğitim oldukça zayıftır. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri şüphesiz tarımsal karakteri ağır basan bir ekonomik yapı ve kaybedilen savaşlardır.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde mesleki eğitim ile ilgili tablo şöyledir: yerel ihtiyaçlar doğrultusunda şekillendirilmiş bir yapı, belli bir standardı olmayan bir eğitim modeli. Çalışmamıza kaynaklık edecek olan bölümde özellikle 1920 – 1940 arası ile 1940-1960 arası dönem gelişmeleri önemlidir. 1920 – 1940 arası özellikle teknik ve mesleki eğitim ile ilgili temel kavram ve ilkelerinin oluşturulmaya çalışıldığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁸⁸ Gelibolulu Azmi, **Fabrikacı ve İmalathane Memuru**, İmalat-ı Harbiye Matbaası, İstanbul, 1914, s.3-4.

²⁸⁹ **Ceride-i Havadis**, 4 Ocak 1841: 1.

²⁹⁰ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.51.

²⁹¹ Ethem Özgüven, “Ülkemizin Üst Düzey Teknisyen İhtiyacı ve Eğitimi”, **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi** 2,1987, s.s.190- 202.

1 Mart 1922 tarihli TMMM 3. Yasama yılının açılış konuşmasında Atatürk şunları söylemiştir: “Bir yandan cahilliğin kaldırılması ile uğraşırken diğer yandan da memleket çocuklarını sosyal hayat ve ekonomide fiilen etkili ve yararlı kılabilmek için gereken basit bilgileri uygulamalı bir biçimde vermek yöntemi eğitimimizin temelini oluşturmalıdır.” Atatürk bu sözleriyle Milli Eğitim sisteminin izleyeceği yol hususunda bilgi vermiştir. Aynı konuşmada ortaöğretimin amacı ile ilgili olarak da “ortaöğretimin amacı, ülkenin ihtiyaç duyduğu çeşitli hizmet ve sanat elemanlarını yetiştirmek ve yüksek eğitime aday hazırlamaktır. Bunun için orta eğitimde de eğitim ve öğretim yöntemlerinin pratik ve uygulamalı olması temeline uymak şarttır” diyerek teknik ve mesleki eğitimin önemini vurgulamıştır.²⁹²

1927 yılında Meslek Mektepleri Hakkında 1052 sayılı bir yasa çıkarılmış, bu yasa ile mesleki ve teknik eğitim Millî Eğitim Bakanlığı'nın görev ve hizmet alanı kapsamına alınmıştır. Böylece mesleki ve teknik okulların tüm programları, öğretmen yetiştirme ve istihdam sorunları ile araç gereç sorumluluğu Millî Eğitim Bakanlığına verilmiştir.²⁹³

Dönemin en önemli gelişmelerinden biri şüphesiz yabancı uzmanların bu dönemde ülkemize davet edilmesidir. ABD'den John Dawey, Almanya'dan Kühne ve Jung ile Belçika'dan Ömer Buyse, yaptıkları gözlemler sonucu önerileriyle sistemin gelişmesine katkı sağlamışlardır. Yabancı eğitimlerin ve uzmanların dışında Ziya Gökalp, İsmail Hakkı Tonguç, Mehmet Rüştü Uzel ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi isimlerde mesleki eğitimin sistemleştirilmesi konusunda çalışmalar yapan önemli isimlerdir. Uzmanların sundukları raporlar doğrultusunda çalışmalara başlanmış 1933 yılında 2287 sayılı Maarif Vekâleti Merkez Teşkilatı ve Vakfeleri Hakkında çıkarılan yasayla Mesleki ve Teknik Tedrisat Umum Müdürlüğü kurulmuştur. Böylece mesleki eğitim de merkezi bir örgüte kavuşmuştur.²⁹⁴ 1934 yılında hazırlanan “Mesleki Tedrisatın İnkişaf Planı” ile de Çırak Okulları, Sanat ve Orta Sanat Okulları, Akşam Sanat Okulları, Tekniker Okulları, Mühendis Okulları ile Gezici Köy Kurslarının açılması ve yaygınlaşmasını öngörülmüştür. 1938 yılına gelindiğinde “Sınai Müesseselerde ve Maden Ocaklarında Mesleki Kurslar” açılmasına dair kanun kabul

²⁹² Türkiye Büyük Millet Meclisi I. Dönem 3. Yasama Yılı Açılış Konuşmaları, 1 Mart 1922.

²⁹³ Kadir Yıldırım, Levent Şahin, “Osmanlı'dan Günümüze Mesleki Eğitimin Gelişimi”, **Çalışma ve Toplum Dergisi** 2015/1, s.88.

²⁹⁴ MEB, **Türkiye Mesleki ve Teknik Eğitim Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2014-2018**, Ankara, MEB Yayınları.

edilmiştir. Bu kanun ile de yaygın eğitim yoluyla teknik ve mesleki donanıma sahip olunmanın yolu açılmıştır.²⁹⁵

1940'lara kadar mesleki eğitimde çok önemli bir gelişme yaşanmamış, bu dönemle birlikte yatırımlar artmaya başlamıştır. ²⁹⁶ 1940'lı ve 50'li yıllarda özellikle çıraklık okullarının açılması için özel bir çaba sarf edilmiş, yeni açılan meslek okullarının sorunlarını çözmeye yetersiz kalan Mesleki ve Teknik Tedrisat Umum Müdürlüğü yerine, Millî Eğitim Bakanlığı Merkez Teşkilatı Kanunu değiştirilerek 22.09.1941 tarih ve 4113 sayılı yasayla Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı kurulmuştur ²⁹⁷

1.Millî Eğitim Şurasından başlanmak üzere yapılan şuraların ilk altısında da mesleki ve teknik eğitimin altyapısına ilişkin kararlar alınmaya çalışılmıştır. Şuralarda özellikle “ihtiyaç” olgusuna vurgu yapılmıştır. Okulların ihtiyaçlar gözetilerek açılması ve devam edecek sürelerde sürekli olarak revizyona tabi tutulması gündeme getirilmiştir (I. Millî Eğitim Şûrası, 1939; II. Millî Eğitim Şûrası, 1943; III. Millî Eğitim Şûrası, 1946; IV. Millî Eğitim Şûrası, 1949; V. Milli Eğitim Şûrası, 1953; VI. Milli Eğitim Şûrası, 1957). Şuraların tamamında da mesleki eğitimin öneminden ve eğitim üretim hayatı bağlantısını sağlayacak şekilde yeniden yapılandırılmasından söz edilmiştir.

Sonuç olarak, mesleki ve teknik eğitim konusunda politikalar belirlenmeye çalışılırken sadece dünyadaki farklı uygulamalara bakılması ve onların takip edilmesi yeterli bir çalışma olmayacaktır. Ülkenin kendine özgü şartlarının ve mesleki eğitim uygulamalarının olumlu ve olumsuz tüm yanlarının ele alınıp incelenmesi gerekecektir. Şu da unutulmamalıdır ki mesleki eğitim sadece okullarla sınırlı kalmayıp daha büyük anlamlar içeren bir eğitimidir. Mesleki eğitimin iş hayatına da kaliteli iş gücü sağlaması gerçeği göz önünde bulundurularak eğitim kurumları ile koordineli bir çalışma sistemi doğrultusunda hareket edilmelidir. Öncelikle mesleki ve teknik eğitime yönelik olumsuz algıların iyileştirilmesi, bu eğitimin Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde olduğu gibi yoksul kimselerin ya da başarısız kimselerin eğitim alanı olarak görülmemesi gerekmektedir.

²⁹⁵ Nur Serter, **Genel Olarak ve Türkiye Açısından İstihdam ve Gelişme**, İstanbul 1993, İstanbul Üniversitesi Yayınları, s.100.

²⁹⁶ Cengiz Akçay, **Türkiye'nin Eğitim Politikası**, İstanbul 1990, İTO Yayınları, s.16.

²⁹⁷ Kemal Turan, **Ahilikten Günümüze Mesleki ve Teknik Eğitimin Tarihi Gelişimi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s.85-86.

SONUÇ

Toplumların en önemli sorunlarının başında şüphesiz eğitim- öğretim konusu yer alır. Eğitim ve öğretim seviyesinin derecesi devletlerin en önemli gelişmişlik düzeyi olarak değerlendirilebilir. Eğitim öğretim faaliyetlerin yaygınlaştırılması, ülkenin her noktasına ulaştırılması devletlerin en önemli görevlerinden biridir.

Türkler, XVII. yüzyıl başlarına kadar ki süreçte öğrenme ve bilimsel çalışmalar alanında başarılar elde etmiş, yaşanan siyasi ve ekonomik çalkantılar neticesinde tüm reform hareketlerine rağmen eğitim konusunda istenilen noktaya gelememiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun tek eğitim kurumu olan medreselerde özellikle din ağırlıklı bir eğitim anlayışı ile sürdürülen faaliyetler fen bilimleri ve beşerî ilimlerden uzak bir eğitim anlayışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum daha iyi eğitim kurumlarına sahip batılı milletler karşısında Türk milletinin zayıf kalması sonucunu doğurmuştur.

XIX yüzyıl başlarına gelindiğinde en çok ihtiyaç duyulan askeri ve sivil alanda yeni okullar açılmaya başlanmıştır. Ancak az sayıda insan yetiştiren bu okulların varlığı da devleti olumsuz durumlardan çıkarmaya yetmemiştir. XX. yüzyıl başlarına gelindiğinde ise, Türkiye I. Dünya Savaşı'na dâhil olmuş ve savaşın sonuçlarından olumsuz etkilenen devletlerden biri olarak, imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile başlayan işgaller karşısında kurtuluş mücadelesini başlatmıştır. Mondros bir ateşkes antlaşması olmasına rağmen galip devletler nezdinde bir antlaşma metniymiş gibi değerlendirilmiş ve imza altına alınan hükümlere dayanarak Anadolu işgale açık hale getirilmiştir. 1922 yılına kadar devam eden kurtuluş mücadelesi sonunda 29 Ekim 1923'de Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuş, bu tarihten sonra savaşın tüm olumsuz koşullarının yeni devlet üzerinde ki yıkıcı etkileri ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Eğitim konusu milli mücadelenin devam ettiği yıllar boyunca hep en öncelikli ele alınan konuların başında gelmiştir. 1921 yılında Maarif Kongresi'nin toplanıp eğitim konusunda önemli kararların alınmış olması savaş ortamında bile eğitim konusuna verilen önemi destekler bir örnektir. Kongrede ele alınan en önemli konu başlığı eğitim politikalarının belirlenmesi gerektiğidir. Kısaca henüz milli mücadele devam ediyorken odaklanılan tek konu askeri ve siyasi başarılar olmamış, toplumun eğitimi konusu ihmal edilmemiştir.

Mustafa Kemal Atatürk, cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yetersiz gördüğü eğitim öğretim faaliyetlerini düzenlemeye yönelik bir yol izlemiş, kesinlikle milli ve çağdaş bir eğitim politikasına sahip olunması gerekliliğini vurgulamıştır. Bu gereklilikten hareketle en büyük mücadelenin cehalete karşı verilmesini söylemiş, dolayısıyla cumhuriyet döneminin de kalkınma, aydınlanma ve öğrenme dönemi olması gerekliliğine inanmıştır. Bu kapsamda atılan adımların tamamı modernleşme çabaları olarak ele alınmıştır. Öncelikle ve özellikle sosyal hayatta, kültürel alanda ve en çok üzerinde durulan eğitim konularında pek çok atılımda bulunulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk on yılı içinde çağdaş eğitim anlayışına sahip olabilmek adına pek çok faaliyetlerde bulunulmuştur. Cumhuriyet döneminin en önemli eğitim öğretim atılımlarından ilki medrese eğitimine son verilip, eğitim öğretim faaliyetlerinin birleştirilmesi olmuştur. Yapılan alfabe değişikliği ile de okuryazar oranını arttırmak hedeflenmiştir. Savaş gerçeğine rağmen önemli eğitim faaliyetlerden biri de eğitim konusunda yabancı uzman görüşlerine başvurulmasıdır. Amerikalı eğitimci John Dewey, Alman sanat eğitimcisi Dr. Kuhne, teknik okullar hakkında rapor sunan Omar Buyse, üniversite reformu için İsviçre'den gelen Prof. Albert Malche bu isimlerden birkaçıdır. Görülüyor ki, eğitim konusu cumhuriyet yönetiminin öncelikli konularının başında gelmektedir. Batılı bilim insanlarının görüşleri ve önerileri doğrultusunda modern ve çağdaş bir yapının inşasına başlanmıştır.

Türkiye, Cumhuriyet rejimi ile yönetilmeye başladıktan yaklaşık on beş yıl sonra ikinci bir dünya savaşı ile karşı karşıya kalmıştır. Bu savaşta tarafsız kalıp hiçbir silahlı mücadeleye dâhil olunmasa da tüm alanlarda olduğu gibi özellikle Cumhuriyet döneminin modernleşme çabaları da savaşın yıkıcı sonuçlarından olumsuz etkilenmiştir. Olumsuzlukların giderilmesi konusunda savaş ortamında dahi eğitim konusunda önemli atılımlarda bulunulması, bu süreçte kültürel anlamda milliliğin her türlü değerinin üstünde tutulması önemle dikkat çeken bir durumdur. Günümüz eğitim politikalarının oluşturulmasında ele alınan pek çok konunun 1940'lı yılların o karmaşık siyasi yapısı içinde ele alınan konularla benzer hatta aynı olması eğitime savaş ortamında bile ne kadar önem verildiğinin kanıtıdır. 1939 tarihli eğitim şurasında Hümanizma konusunun gündeme gelmesi, lise eğitiminde Yunan ve Latin dillerinin öğretilmesi ilişkin kararların alınması bu dönem eğitim atılımlarının sadece birkaçıdır. Cumhuriyetle yönetiminin getirdiği değerlerin tüm halka

yaygınlaştırılmasında önemli bir görev üstlenen Halkevlerinin kuruluşu da yine başlatılan kültürel mücadelenin bir sonucudur. Halkın eğitilmesinde büyük görevler üstlenen Halkevleri ve Halkodalarının varlığı ile savaş koşulları içerisinde dahi halkın eğitilmesi konusunda büyük bir hassasiyetle durulduğu, savaş nedeniyle kültürel faaliyetlerin aksamadığı görülmektedir. Yine savaşın hızla devam ettiği siyasi ve askeri anlamda pek çok sıkıntının yaşandığı tarihlerde bu kez özellikle kırsal alanlarda yaşayan halkın eğitimi konusunda önemli bir adım atılmış, eğitim seferberliği içinde çok önemli bir yere sahip olan Köy Enstitüleri açılmıştır. Enstitülerde özellikle milli mücadelenin başarıya ulaşmasında ağır bedeller ödeyen köylü halkın eğitimi amaçlanmıştır. Enstitülerin kuruluşu ve işleyişi yabancı eğitimciler tarafından da büyük bir kültür hareketi olarak değerlendirilmiştir. Savaşın yarattığı yokluk ve yoksunluk durumu içerisinde değerlendirdiğimizde enstitüler kırsalın tüm ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde bir eğitim politikası olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayatın içinden ve hayata dair tüm konular bir bütünlük içinde el alınmış, oluşturulan eğitim programları bu çerçevede şekillendirilmiştir. Dönemin siyasi yapısı içerisinde zaman içerisinde enstitülere karşıt görüş ve uygulamalar görülse de savaşın içerisinde bu denli güçlü bir kültürel adımın atılmış olması dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Üzerinde durulması gereken önemli konulardan biri de savaşın ülke ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerine rağmen eğitim öğretim faaliyetleri için bütçeden önemli bir pay ayrılmasıdır. II. Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılından bitiş tarihi olan 1945 yılına kadar ki süreçte genel bütçenin önemli bir kısmı eğitim için ayrılmıştır. Bu durum bile eğitim konusunda izlenen politikayı özetler bir yaklaşımdır.

1945'den bu yana geçen süre içerisinde pek çok toplumsal ve eğitimsel sorunlarla karşı karşıya kalınmıştır. Bu sorunların çözüm noktasında Cumhuriyet devrinde izlenen eğitim politikaları yol gösterici olmuştur. Günümüz eğitim uygulamalarına baktığımızda pek çoğunun daha Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulduğu ilk yıllardan itibaren ele alındığını, şimdilerde izlenen genel eğitim politikalarının daha o günlerde şekillendiğini söyleyebiliriz. Hükümetin 2023 eğitim vizyonu başlığı altında ele aldığı konuların pek çoğu ve eğitim hedeflerinin toplanan maarif kongreleri, eğitim şuraları ve meclis görüşmelerinde gündem maddeleri olarak ele alındığıdır. Söz gelimi eğitim vizyonu kapsamı içinde yer alan “değerler eğitimi” konusu daha 1943'lü yıllarda hükümetin eğitim konusunda ele aldığı temel

maddelerinden biri olmuştur. Öğrencilere, mensup oldukları milletin öz değerlerini benimsetmek, tarihi geçmişini öğretmek 2019 yılı Türkiye'sinin de temel eğitim ilkelerinden biri olmuştur.

Bu noktada varılabilecek en önemli sonuçlardan biri şudur ki, savaş gerçeğine ve savaşın yarattığı yokluklara rağmen incelenen dönem içerisinde ki eğitim adımları günümüz eğitimcilerine yol gösterici olmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) .

II. Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi

TBMM Tutanak Dergisi

Halkevlerinin 1934 senesi Faaliyet Raporları Hülasası

Halkevlerinin 1935 yılı Faaliyet Raporu Hülasası

Köy Enstitüleri, T.C. Maarif Vekilliği Maarif Matbaası, Ankara, 1944.

Türkçe Sözlük, T.D.K., C.1, Ankara, 1988.

İkinci Maarif Şûrası (15 – 21 Şubat 1943), Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar (Tıpkı Basım), İstanbul, 1991.

Birinci Maarif Şûrası, (Çalışma Programı, Konuşmalar, Lahikalar) Tıpkı Basım, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.

Türkiye Mesleki ve Teknik Eğitim Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2014-2018, MEB Yayınları, Ankara.

Maliye Bakanlığı, Bütçe Gelir ve Gider Gelişmeleri (1924-1995), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Ankara, 1995.

İstatistik Göstergeler (1923-2006), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Ankara, 2007.

TBMM, Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Haz. Dr. İrfan Neziroğlu & Dr. Tuncer Yılmaz, C.I, TBMM Basımevi, 2013.

III. Süreli Yayınlar

Gazeteler

Akşam

Anadolu

Anadolu

Ceride-i Havadis

Cumhuriyet

Hâkimiyeti Milliye

Resmî Gazete

Ulus

Dergiler

Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Atatürk Yolu Dergisi,

Aydın Tarihi

Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Eğitim Öğretim Araştırmaları Dergisi

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi

Hakikat

İmece

Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi,

Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi

Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi

Milli Eğitim Dergisi

Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama
Merkezi Dergisi

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi

Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,

Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

Uluslararası Türkçe, Edebiyat, Kültür, Eğitim Dergisi,

Ülkü

Yücel

IV. Kitaplar

ADEM, Mahmut, **Atatürkçü Düşünce Işığında Eğitim Politikamız**, Ankara, Çağdaş Yayıncılık, 2000.

AKANDERE, Osman, **Milli Şef Dönemi**, İstanbul, 1988.

AKÇAY, Cengiz, **Türkiye'nin Eğitim Politikası**, İTO Yayınları, İstanbul 1990.

AKYÜZ, Yahya, “Atatürk ve Eğitim”, **Atatürkçü Düşünce El Kitabı I**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004,

AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, İstanbul, 1999.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1914-1990)**, C. I, T. İş Bankası Yay. İstanbul, 1992.

ATATÜRK, Kemal, **Nutuk (1919–1927)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002.

AYBARS, Ergün, **Atatürkçülük ve Modernleşme**, İzmir, 2.basım, 2008.

AYBARS, Ergün, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (Kuruluş)**, Zeus Kitapevi, 4.Basım, İzmir, 2008

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, İstanbul, Cilt: 2, 2000.

AYDOĞAN, Metin, **Türkiye Üzerine Notlar 1923-2005**, Umay Yayınları, İzmir.

AYDOĞAN, Mustafa, **Hasan Âli Yücel, Köy Enstitüleri ve Köy Eğitimi ile İlgili Yazıları, Konuşmaları**, 1. B., İstanbul, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, 1997.

AYVAZOĞLU, Beşir, **Bozgununda Fetih Rüyası**, İstanbul 2006.

AZMİ, Gelibolulu, **Fabrikacı ve İmalathane Memuru**, İmalat-ı Harbiye Matbaası, İstanbul, 1914, s.3-4.

BAŞARAN, Mehmet, **Büyük Aydınlanmacı Öğretmenim Hasan Ali Yücel**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1.baskı, İstanbul, 2013.

BAŞGÖZ, İlhan, **Türkiye’de Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995.

BAYRAKTAR, Nuray, “**Halkevlerinin Ülke Kültürüne, İnsanın Gelişimi ve Dönüşümü Açısından Katkıları ve Öneriler**”, Ankara 1999.

BORAK, Sadi, **Atatürk’ün İstanbul’da ki Çalışmaları**, 2. b., Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998.

BUCAK, Esergöl Balcı, **Türkiye’de Eğitim Politikaları ve Siyasi Parti Ödülleri**, Ankara,1993.

CEVİZOĞLU, Hüseyin, **Atatürkçülük**, Ufuk Ajansı Yayınları, İstanbul, 1973.

CİCİOĞLU, Hasan **Türkiye Cumhuriyeti’nde İlk ve Orta Eğitim**, Ankara, 1982.

ÇAKAN, Isıl, **Konusunuz Konuşturunuz Tek Parti Döneminde Propagandanın Etkin Silahı: Söz**, İstanbul 2004,

ÇAVDAR, Avni, **Bibliyografya**, C.I, Halkevleri Yayınları, Ankara 1939.

ÇAVDAR, Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**, 2. B., Ankara, İmge Kitabevi, 1999.

ÇEÇEN, Anıl, **Atatürk’ün Kültür Kurumu Halkevleri**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2000.

ÇIKAR, Mustafa, **Hasan Ali Yücel ve Türk Kültür Reformu**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997

DERİNGİL, Selim, **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası**, İstanbul, 2003.

ERKİN, Feridun Cemal, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Ankara, 1968, s.244.

GENTİZON, Paul, **Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu**, 2.baskı, Bilgi Kitapevi Ankara, 1994.

GÖK Fatma vd., **75 yılda Eğitim**, İstanbul, 1999.

GÖNLÜBOL Mehmet- Sar, Cem, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1939)**, Ankara, 1996.

GÜNGÖRDÜ Kemal ve Güngördü, Necmiye, **Yeni İlkokul Programı Uygulama Kılavuzu ve Program Geliştirme Tarihçesi**, Bursa: 28Ocak 1966.

GÜRÜN, Kamuran, **Türk- Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Ankara, 1991.

HALE, William, **Türk Dış Politikası**, İstanbul, 2003.

İLHAN Tekeli ve İLKİN Selim, **Savaşın İçinden Geleceğine Yönelen İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si**, İstanbul, 2014.

İNAN, Afet, **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Ankara 2000.

İNAN, Rauf, **Atatürk'ün Eğitimci Kişiliği, Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, İstanbul, 1983.

İŞLİMYELİ, Nüzhet, **Sanat Terimleri Ansiklopedisi**, c.1, A-B, Ankara 1973.

KAFADAR, Osman, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları, Modernleşme ve Batıcılık**, İstanbul 2002.

KAFADAR, Osman, **Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma**, Ankara, 1997.

KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, Devlet Kitapları, İstanbul 1970.

KARAALİOĞLU, Seyit Kemal, **Edebiyat Terimleri Kılavuzu**, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1975.

KARADAĞ, Arslan, **Türkiye'de Hümanizma Düşüncesinin Ortaya Çıkışı ve Gelişmesi**, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe", Ankara, 2002.

KARADAĞ, Nurhan, **Halkevleri Tiyatro Çalışmaları (1932-1951)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

KARAER, İbrahim, **Türk Ocakları (1912-1931)**, Türk Yurdu Neşriyat, Ankara, 1992.

KATOĞLU, Murat, **Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür, Sanat**, Türkiye Tarihi 4, Cem Yay, İstanbul, 1995.

KAVAK, Yüksel, **Kalkınmada Öncelikli Yörelerdeki Yükseköğretim Kurumlarının Çevreye Dönük Faaliyetleri**, TOBB Yayınları, Ankara, 1990.

KAYA, Yalçın, **Bozkırdan Doğan Uygarlık- Köy Enstitüleri**, Tiğlat matbaacılık, İstanbul, 2001.

KENNEDY, Paul, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Düşüşleri**, Çev. Birtane Karanakçı, T. İş Bankası Yay, İstanbul, 2002.

KİRBY, Fay, **Türkiye’de Köy Enstitüleri**, (Çev. Niyazi Berkes), Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2010.

KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s.131.

KOÇAK, Cemil, **Türk- Alman İlişkileri**, Ankara, 1991.

KOÇAK, Cemil, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, C:2, İletişim Yay., İstanbul, 1996.

KOÇAK, Cemil, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi**, Ankara, Cilt: 1, 1986.

KURAT, Yuluğ Tekin, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Paylaşılması 1914-1924**, Ankara, 1986.

LEVENT, Agâh Sırrı, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, Ankara, 1972.

ORAN, Baskın, **Türk Dış Politikası**, İstanbul, Cilt: 1, 2001.

ÖZ ÖZTÜRK, A. Adnan, **Türkiye’de Modern Eğitimin Gelişimi ve Aydın İli**, Aydın, 1999,

ÖZATA, Metin, **Atatürk Bilim ve Üniversite**, Umay Yayınları, İzmir, 2005.

ÖZGÜLDÜR, Yavuz, **Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)**, Ankara, 1993.

ÖZTÜRK, Cemil, **Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası**, Ankara, 1996.

PEKTAŞ, Şerafettin, **Milli Şef Döneminde Cumhuriyet Gazetesi (1938-1950)**, Fırat Yay, İstanbul, 2010.

RENOUVİN, Pierre, **I. Dünya Savaşı, 1914-1918**, Çev. Adem Cemgil, İstanbul, 1982.

SARINAY, Yusuf, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi, Türk Ocakları 1912-1931**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994.

SERTER, Nur, **Genel Olarak ve Türkiye Açısından İstihdam ve Gelişme**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1993.

SİNANOĞLU, Suat **Türk Hümanizmi**, Ankara, 1980.

SOYSAL, İsmail, **Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz**, İstanbul, 1993.

TANRIÖVER, Hamdullah Suphi, **Dağ Yolu I**, Hazırlayan Fethi Tevetoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

TANSEL, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.1, Ankara, 1977.

TONGUÇ, İsmail Hakkı, **İlköğretim Kavramı**, Piramit Yayıncılık, Ankara, 2004.

TUNAYA, Tarık, **Zafer Türkiye'de Siyasal Partiler**, C.1., Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1948.

TUNÇAY, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1981.

TURAN, Kemal, **Ahilikten Günümüze Mesleki ve Teknik Eğitimin Tarihi Gelişimi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.

TURAN, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.

TÜRK, Ercan, **Türk Eğitim Sistemi ve Yönetimi**, Nobel Yayıncılık, 1.baskı, Ankara, 2002.

TÜRKOĞLU, Pakize, **Tonguç ve Enstitüleri**, İstanbul, 1997.

UNAT, Faik Reşit, **Türkiye Eğitim sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara, 1954, s.28.

ÜÇAROL, Rıfat, **Siyasi Tarih, (1789-1999)**, İstanbul, 1994.

WİDMAN, Horst, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, Kabakçı Yayınları, İstanbul, 2000.

YALÇIN, Semih, **Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti**, Ankara, 2000.

YESİLKAYA, Nese Gurallar, **Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık**, İletişim Yay., İstanbul, 2003.

YÜCEL, Hasan Ali, **Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1994.

ZEYREK, Şerafettin, **Türkiye'de Halkevleri ve Halkodaları (1932-1951)**, Anı Yay., Ankara 2006.

ZÜRCHER, Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yay., İstanbul 2006.

V. Makaleler

“Atatürk'ün I. Maarif Kongresi Açış Konuşması”, **Milli Eğitim Dergisi**, Türkiye Cumhuriyeti'nin 70. Yılı, özel sayı: 125, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993.

ALTUNYA, Niyazi, "Köy Enstitüleri" **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi**, Yıl: 3, No. 26, 2002

ARIKAN, Zeki, “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi” Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, **Atatürk Yolu Dergisi**, 1999, s.s.261-281.

ATATÜRK, Gazi Mustafa Kemal, “Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar” **Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları**, No:4, Konuşmaları Seçen, Giriş yazısı yazan ve yayıma hazırlayan, Kemal Aytaç, Birinci Basılış, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1984.

AYSAL, Necdet, “Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü **Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi** Sayı: 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s.s. 267-282.

BARAN, Tülay Alim, “Atatürk'ün Eğitim Düşüncesi”, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu**, Ankara, 2010, s.s.20-33

BOLAT, Mahmut, “Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü’nün Kuruluşu ve Misyonu”, Ankara Üniversitesi **Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi** Sayı: 61, Güz 2017, s.s. 47-77.

BUDAK Lütfi, BUDAK Çiğdem, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne İlkokul Programları (1870–1936)”, **Uluslararası Türkçe, Edebiyat, Kültür, Eğitim Dergisi**, Sayı13/1 2014, s.389-390.

BURSALIOĞLU, Ziya, “Atatürk Döneminde Eğitim Felsefesi ve Yenileşmesi”, **Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu**, Ankara, 1981, s.11-12.

CİCİOĞLU, Hasan, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Ortaöğretim Gelişimi”, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu**, ATAM, Ankara, 07-09 Aralık 2005, s. 142-143.

ÇELEBİ Mevlüt, “Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler”, **Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XXXI, Sayı: 91 (Bahar 2015).

ÇELEBİ, Nurhayat H. Tezer Asan, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarındaki (1923-1946) İnsan/Birey Yetiştirme Paradigmasının Son Osmanlı Birikimi ile Karşılaştırmalı Analizi”, **Eğitim Öğretim Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, 2013, C.2., s.142-143.

DEMİR, Engin -Şen, H. Şenay, “Cumhuriyet Dönemi Mesleki ve Teknik Eğitim Reformları”, **Ege Eğitim Dergisi**, 2009 (10).

DOĞRAMACI, İhsan, "Atatürk ve Eğitim", **Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi**, C. I, No 3, s.656.

ERASLAN, Cezmi, “Önsöz”, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu**, Ankara, 2010, s.1-2

EREN, Figen, “Üniversite Reformları Açısından Yükseköğretimin Tarihi Gelişimi” **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 3, Sayı1, 1988, s.284-285.

ERGÜN, Mustafa, “Hasan Ali Yücel’in Eğitim ve Kültür Politikası”, **Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 1, 1998, s.25-37.

GIORGETT Filiz Meşeci- Batır, “İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları” **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, 2008.

İNAN, Rauf, "Türkiye Cumhuriyeti ve Eğitim-Bir Yokluktan Bir Atılıma", **Atatürk Konferansları (1973-1974)**, Ankara, TTK, 1977.

İNÖNÜ, İsmet, “Tarih Boyunca İlköğretim Davası ve 17 Nisan”, **İlköğretim**, C.XV, Sayı 297-298, Haziran 1950.

KALAYCIOĞULLARI, İnan, “Darülfünundan Üniversiteye Gelenekten Araştırmaya”, **Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Sayı, 48, 2009, s.43-59.

KARAGÖZOĞLU, Galip “Atatürk’ün Eğitim Savaşı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, II, S. 4 (Kasım 1985), s. 241-242.

KARTAL, Sadık, “Toplum Kalkınmasında Farklı Bir Eğitim Kurumu: Köy Enstitüleri”, **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt:4, S.1, Haziran 2008, s.23-24.

KAYA, Zafer, “Musul Meselesine Genel Bir Bakış”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.I, Sayı,8, 2004, s.113-132.

KEMAL, Cemil, “I. Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Meselesi”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı,40, 2007, s.s.643-691.

OKTAY, Ayla, “Cumhuriyet Döneminde Okul Öncesi Eğitimin Gelişimi: Tarihsel Gelişim ve Günümüzdeki Durum”, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu 07-09 Aralık 2005**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010

ÖZÇELİK, Mücahit, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası”, **Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 29 (2), 2010, s.s.256-262.

ÖZDEMİR, Yavuz - AKTAŞ, Elif, “Halkevleri (1932’den 1951’e)”, A.Ü. **Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 45, Erzurum 2011,

ÖZGÜVEN, Ethem, “Ülkemizin Üst Düzey Teknisyen İhtiyacı ve Eğitimi”, **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi** 2,1987, s.s.190- 202.

ÖZÜÇETİN Yaşar & Nadar, Senem,“Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Dersinin Üniversiteler Düzeyinde Okutulmaya Başlanması ve Geline Süreç”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, The Journal of International Social Research Volume 3 / 11 Spring 2010

SALMAN, Ali, “Kayseri-Pazarören Köy Enstitüsü”, **Mimarlık**, S.292, 2000.

SAVAŞIR, Vildan Aşır, “Halkevlerine Doğru”, **Halkoyu**, S.9, Ocak-Şubat 1977, s.s.20-28.

SIRRI, Selim, “İtalya’da Halk ve Gençlik Teşkilatı” **Ülkü**, C.I, S.3, Nisan 1933, s.s.241-243.

TÜRKOĞLU, Pakize, “Cumhuriyetin Özgün Bir Öğretmen Yetiştirme Modeli: Köy Enstitüleri” **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu**, Hazırlayan Murat Alper Parlak, 07-09 Aralık 2005Ankara 2010, s.321.

YEŞİLKAYA, Nese Gurallar, **Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık**, İletişim Yay., İstanbul, 2003, s. 70.

YILDIRIM, Kadir- Şahin Levent, “Osmanlı’dan Günümüze Mesleki Eğitimin Gelişimi”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, 2015/1., s.88.

YILMAZ, Mustafa, “İnönü Dönemi Türk Dış Politikası”, **Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı:8, Konya, 1999, s.19.

VI. Tezler

BİRLİK, Gültekin Kâmil, “Millî Mücadeleden Cumhurbaşkanlığına Kadar Celal Bayar, (1919-1950)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi**, Ankara, 2011, s.s.185-191.

BOYKOY, Seher, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’nin Sosyo – Kültürel Yapısı”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi**, İzmir, 2008, s.149.

KARABACAK, Özlem, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Uygulanan Eğitim ve Kültür Politikalarının Taşradaki Yansımaları: Aydın İli Örneği”, **Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Sosyal Bilgiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, Aydın, 2009, s.s.13-44.

ÖZEL, Sadettin, “1947 Yılı Türk Basımında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Türk Devrimi”, **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2010, s.44.

ŞEKER, Kadir, “İnönü Dönemi Kültür Hayatı, (1938-1950)”, **Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi**, Isparta, 2006, s.6-7.

YİĞİT, Ali Ata, “Atatürk Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1923-1938)”, **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara, 1996, s.92.

YİĞİT, Ali Ata, “İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1938-1958)” **Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi**, Ankara, 1990.

VI. İnternet Kaynakları

“Halkevlerinin Kuruluşu ve Çalışmaları”,

<http://w3.balikesir.edu.tr/mozsari/Halkevleri.htm>

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/, 19.04.2019.

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_09/05093852_2_sura.pdf.

<https://ttkb.meb.gov.tr/www/milli-egitim-suralari/dosya/12>, 16.04.2019.